Alberto Manguel

Okuma Günlüğü

Çeviren: Mehmet H. Doğan

DENEME

2. baskı

YKY
Yapı Kredi Yayınları

OKUMA GÜNLÜĞÜ

Alberto Manguel 1948'de Buenos Aires'te Arjantinli bir ana babanın çocuğu olarak doğdu. Çocukluğunu babasının diplomatik görevi nedeniyle İsrail'de geçirdi. Çek bakıcısından İngilizce ve Almanca öğrendi. Anadili İspanyolcayı, 1955'te Arjantin'e döndükten sonra öğrendi. Öğrenciliğinde Jorge Luis Borges'e dört yıl süresince kitap okudu. Yaşamını Fransa, İtalya ve İngiltere gibi değişik ülkelerde sürdüren Manguel, 1988'den beri Kanada vatandaşı.

Yazarlığı yanında çokdilli bir çevirmen, antoloji yazarı ve editör olarak uluslararası ün kazanan Manguel'in başlıca yapıtları arasında *Hayali Yerler Sözlüğü* (Çev. Sevin Okyay-Kutlukhan Kutlu, YKY, 2005), 1992'de McKitterick Ödülü'nü kazanan romanı *News from a Foreign Country Came* (Yabancı Bir Ülkeden Haberler Geldi, roman) ve Kanada'da Kurmaca-Dışı dalında Genel Vali Ödülü'nü kazanan *Reading Pictures: A History of Love and Hate* (Resimleri Okumak: Aşk ve Nefretin Tarihi) sayılabilir.

Manguel'in Türkçeye çevrilen diğer kitapları şunlardır: *Başka Ateşler: Latin Amerikalı Kadın Hikâyeciler Antolojisi* (Çev. Tomris Uyar, 1988); otuzdan fazla dile çevrilip uluslararası bir çoksatar olan, *Times Literary Supplement* tarafından Yılın En İyi Kitapları arasına seçilen ve Fransa'da Médicis Ödülü'nü kazanan *Okumanın Tarihi* (Çev. Füsun Elioğlu, YKY, 2001); Borges'e kitap okuduğu günlere ilişkin anılarını anlattığı *Borges'in Evinde* (Çev. Cem Akaş, YKY, 2002); *Palmiyelerin Altında Stevenson* (Çev. Cem Akaş, YKY, 2004), *Okuma Günlüğü* (Çev. Mehmet H. Doğan, YKY, 2007).

Mehmet H. Doğan (28 Haziran 1931, Adana-17 Şubat 2008, İzmir). İlk ve orta öğrenimini orada gördü. 1951'de Harp Okulu'nu, 1953'te Uçuş Okulu'nu bitirdi. 1951-1957 arası pilot olarak, 1960-1970 arası İngilizce öğretmeni olarak 20 yıl Hava Kuvvetleri'nde çalıştı. 1970'te kendi isteği ile emekli olduktan sonra Ege Üniversitesi'ne İngilizce Okutmanı olarak atandı. 1977'de bu görevden de yine kendi isteği ile emekli oldu ve klasik deyimiyle "kendini bütünüyle edebiyata verdi."

Edebiyata genç yaşta (1945-46) şiir ve öyküyle başladı ama sürdürmedi. 1960'tan beri deneme/eleştiri türü yazılar, 1980'den sonra ise hemen hemen yalnızca şiir üzerine yazdı. 1992-2000 arası *Adam Sanat Şiir Yıllıkları*'nı hazırladı, 2002-2005 yılları arasında *Kitap-lık* dergisi için *YKY Şiir Yıllıkları*'nı hazırladı.

Bir yandan da, felsefeden insanbilime, sanat-edebiyat kuramından estetiğe, romana, öyküye, şiire; çeşitli dallarda çeviriler yaptı. Aristoteles'ten Jameson'a, Conrad'dan Radiguet'ye, Ralph Ellison'dan Bradbury'ye, yayımlanmış otuzdan fazla çevirisi vardır.

Alberto Manguel'in
YKY'deki kitapları:

Okumanın Tarihi *(2001)*
Borges'in Evinde *(2002)*
Palmiyelerin Altında Stevenson *(2004)*
Hayali Yerler Sözlüğü *(2005)*
Okuma Günlüğü *(2007)*
Geceleyin Kütüphane *(2008)*

ALBERTO MANGUEL

Okuma Günlüğü

Çeviren:
Mehmet H. Doğan

Günlük-Deneme

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 2427
Edebiyat - 750

Okuma Günlüğü /Alberto Manguel
Özgün adı: A Reading Diary
Çeviren: Mehmet H. Doğan

Kitap editörü: Begüm Kovulmaz
Düzelti: Nahide Bilgili

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı ve Cilt: Ertem Basım Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Başkent O.S.B. 22. Cad. No: 6 Malıköy / Ankara
Tel: (0312) 640 16 23
Sertifika No: 26886

Çeviriye Temel Alınan Baskı: Knopf, 2004
1. baskı: İstanbul, Ocak 2007
2. baskı: İstanbul, Ekim 2013
ISBN 978-975-08-1170-4

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 142 Odakule İş Merkezi Kat: 3 Beyoğlu 34430 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

OKUMA GÜNLÜĞÜ

Bu kitap Craig için

Kitaplarla Bir Yıl

HAZİRAN	Adolfo Bioy Casares'ten *Morel'in Buluşu*
TEMMUZ	H. G. Wells'ten *Dr. Moreau'nun Adası*
AĞUSTOS	Rudyard Kipling'den *Kim*
EYLÜL	François René de Chateaubriand'dan *Mezar Ötesinden Hatıralar*
EKİM	Sir Arthur Conan Doyle'dan *Dörtlerin Simgesi*
KASIM	Johann Wolfgang von Goethe'den *Gönül Yakınlıkları*
ARALIK	Kenneth Grahame'den *Söğütlükte Rüzgâr*
OCAK	Miguel de Cervantes'ten *Don Quijote*
ŞUBAT	Dino Buzzati'den *Tatar Çölü*
MART	Sei Şonagon'dan *Yastıkname*
NİSAN	Margaret Atwood'dan *Yüzeye Çıkış*
MAYIS	Joaquim Maria Machado de Assis'ten *Brás Cubas'ın Ölüm Sonrası Hatıraları*

Önsöz

"...Her sözcüğün, her satırın anlamını, yaygın kullanımdan daha geniş bir şeye ulaşacağımızı varsayarak bıkmadan usanmadan aramamız, sahip olduğumuz akıl, cesaret ve cömertliğin ötesine gitme olanağı sağlar bize."

THOREAU, *Walden*

"Bütün ince zevkli kişiler gibi Menard da, kendi deyimiyle 'avam tabakasının anakronizma zevkini beslemeye ya da (daha kötüsü) bizi bütün dönemlerin aynı ya da farklı olduğu yolundaki basit düşünceyle tavlamaya yarayan' bu gereksiz şaklabanlıklardan nefret ederdi."*

JORGE LUIS BORGES, *Ficciones*

Kitaplar vardır, bir sayfadan öbürüne geçerken unutarak keyifle gözden geçiririz; bazılarını, hemfikir olmaya ya da karşı çıkmaya kalkışmadan saygıyla okuruz; bazıları yalnızca bilgi sunar bize, yorum beklemez bizden; yine bazılarını, nicedir, nasıl büyük bir aşkla sevdiğimiz için, sözcüğü sözcüğüne tekrarlayabiliriz, çünkü tam anlamıyla ezberimizdedirler.

* Çeviri: Fatih Özgüven. *Ficciones: Hayaller ve hikâyeler,* Jorge Luis Borges, çevirenler: Tomris Uyar, Fatih Özgüven, İletişim Yayınları, 1998.

Okumak sohbet etmektir. Deliler, zihinlerinin bir köşesinde yankılandığını işittikleri hayali diyaloglarla uğraşırlar; okurlarsa, bir sayfa üzerindeki sözcüklerin sessizce harekete geçirdiği benzer bir diyalogla. Genellikle okurun yanıtı kaydedilmez, ama okur çoğu kez bir kalem alıp metnin kenarına cevaplar yazma gereksinimi duyar. Bazen en sevdiğimiz kitaplara da eklenen bu yorum, bu açıklama, bu yankı genişler ve metni bir başka zamana, bir başka yaşantıya taşır; bir kitabın bizimle konuştuğu ve bizi (okurlarını) var olmaya zorladığı yanılsamasına gerçeklik katar.

Birkaç yıl önce, elli üçüncü yaş günümden sonra, en sevdiğim eski kitaplardan birkaçını yeniden okumaya karar verdim; onların çok katmanlı ve karmaşık geçmiş zaman dünyalarının, içinde yaşadığım dünyanın kasvetli kaosunu nasıl yansıttığını görmek bir kez daha şaşırttı beni. Bir romandaki paragraf aniden gündelik gazetedeki bir yazıya ışık tutuyordu; bir sahne, nerdeyse unutulmuş bir olayı hatırlatıyordu; bir tek sözcük derin düşüncelere dalmaya sebep oluyordu. Bu anların kaydını tutmaya karar verdim.

O zaman aklıma geldi; ayda bir kitabı yeniden okuyarak, bir yıl içinde, kişisel bir günlükle sıradan bir kitap arası bir şey tamamlayabilirdim; hepsi de okumalarım sonucunda oraya çıkan notlar, anılar, gezi izlenimleri; dostlara, kamusal ya da özel olaylara ait taslaklardan oluşan bir cilt. Seçeceğim kitapların bir listesini çıkardım. Ortada bir denge olsun diye, her şeyden biraz olması gerekiyordu, önemli göründü bana bu. (Zaten eklektik bir okur olduğum için, başarılması zor bir şey de değildi.)

Okumak, rahat, tek başına gerçekleştirilen, yavaş ve duygusal bir görevdir. Bir zamanlar yazmada da vardı bu niteliklerden bazıları. Fakat son zamanlarda yazarlık uğraşı, eski gezgin satıcıların, repertuvar aktörlerinin uğraşlarına benzer nitelikler edindi; yazarlar, tuvalet fırçaları ya da ansiklopedi setleri yerine kendi kitaplarının özelliklerini övecek bir gecelik gösteriler yapmak üzere uzak yerlere çağırılıyor. Daha çok bu görevlerden

dolayı, okuma yılım boyunca çok farklı kentlere yolculuk eder halde buldum kendimi, ama her defasında, yuvama dönmeyi, kitaplarımın bulunduğu ve işimi yaptığım, Fransa'nın ufak bir köyündeki evimde olmayı istedim.

Bilim adamları, evrenin var olmadan önce, Büyük Patlama'ya dek, zamanın ve uzamın askıda bulunduğu bir gizilgüç durumunda, yorumculardan birinin sözcükleriyle: "bir olasılık sisi içinde" var olduğunu hayal etmişlerdir. Bu gizil varoluş hiçbir okuru şaşırtmayacaktır; onun için, her kitap, onu açan eller, onu dikkatle okuyan gözler sözcükleri bilince taşıyıncaya kadar düş benzeri bir durum içinde sürdürür varlığını. Aşağıdaki sayfalar da, buna benzer birkaç uyanışı sözcüklere dökme girişimimdir benim.

ALBERTO MANGUEL

Birinci Bölüm
2002

Haziran

Morel'in Buluşu

CUMARTESİ

Bir yıldan biraz fazla zamandır Fransa'daki evimizdeyiz ve şimdiden Buenos Aires'teki ailemi ziyaret etmek için buradan ayrılmam gerekiyor. Gitmek istemiyorum. Yazı köyde geçirmek, bahçenin, eskil kalın duvarların serin tuttuğu evin tadını çıkarmak istiyorum. Kitapları yeni yaptırdığımız raflara yerleştirmeye başlamak istiyorum. Odamda oturup çalışmak istiyorum.

Uçakta, Adolfo Bioy Casares'in *Morel'in Buluşu* [*The Invention of Morel*] adlı kitabını çıkarıyorum; görünüşe göre hayaletlerin istila ettiği bir adaya düşen bir adamın öyküsü, ilk kez otuz–otuz beş yıl önce okuduğum bir kitap.

2001 Aralık bunalımından sonra Buenos Aires'e ilk gidişim; ülkede, peso dolarla bağlarını çözmüş, ekonomi çökmüş ve binlerce kişi perişan olmuştu. Kent merkezinde felaketin görünür belirtileri yok, ne var ki, hava kararmadan hemen önce caddeler *cartoneros* kalabalığı ile doluyor: Hayatlarını kaldırımlardan topladıkları dönüştürülebilir çöplerle sürdürmeye çalışan erkek, kadın ve çocuklarla. Belki de bunalımların çoğu göze görünmüyor; yıkımı görmemize yardım edecek acıklı yanıltmacalar yok. Dükkânlar kapanıyor, insanlar bitkin, fiyatlar yükseliyor ama sonuçta yaşam sürüyor; lokantalar ağzına kadar dolu, dükkân-

lar pahalı ithal malları stokluyor (ama bir kadının şikâyeti çalınıyor kulağıma: "Hiçbir yerde *aceto balsámico* [balzamik sirke] bulamıyorum!"), kent gece yarısından saatler sonra bile gürültüyle koşuşturup duruyor. Bir zamanlar benim olan bu kentte bir turistim şimdi, gittikçe büyüyen gecekondu semtlerini, araç gereç yoksunu hastaneleri, iflasları, bedava yemek kuyruklarına katılan orta sınıfı görmüyorum.

Erkek kardeşim bana Bach'ın *Magnificat*'mm yeni bir kaydını satın almak istiyor. Nihayet birisi biraz nakit verinceye kadar beş ayrı bankanın para makinesi önünde duruyor. "O makine de vermeseydi ne yapacaktın?" diye soruyorum. "Sonunda verecek biri bulunur," diyor, inanılmaz bir güvenle.

Morel'in Buluşu, Arjantin edebiyatında artık çok ünlü olan bir cümleyle başlar: "Bugün, bu adada, bir mucize gerçekleşti." Arjantin'de mucizeler günlük olaylardan sanki. Bioy'un anlatıcısı: "Burada ne halüsinasyonlar var ne de hayaller; yalnızca gerçek insanlar var, en az benim kadar gerçek."

Picasso her şeyin bir mucize olduğunu, insanın kendi banyosunda eriyip gitmemesinin bile bir mucize olduğunu söylerdi.

DAHA SONRA

Arjantin'in mavi kanlı ailelerinin, üzerinde ağlayan melekler ve kırılmış sütunlar bulunan süslü mezarlarda yattığı La Recoleta Mezarlığı'na komşu olan Bioy'un apartmanının önünden geçiyorum. Romanlarında (ister uzak adalarda, ister başka kentlerde geçsin) her zaman yaşamış olduğu kentin fantasmagorik atmosferini kayda geçiren Bioy, La Recoleta'yı sevmezdi; bir insanın öldükten sonra bile züppelikte inat etmesini saçma bulurdu.

Buenos Aires bana hayalet bir yer gibi geliyor şimdi. Polonya'dan bu kente 1930'ların sonunda gelmiş ve yirmi dört yıl sonra buradan ayrılmış olan Gombrowicz, kendisini dönmemek

üzere Buenos Aires'ten uzaklara götüren gemide şöyle yazıyordu: "Arjantin! Düşlerimde, yarı kapalı gözlerle bir kez daha onu arıyorum içimde; bütün gücümle. Arjantin! Ne garip, tek bilmek istediğim şu: Arjantin'deyken Arjantin'i neden böyle tutkuyla hissetmedim hiç? Neden çullanıyor şimdi üzerime, ondan bu kadar uzaktayken?" Şaşkınlığını anlıyorum onun. Örene dönmüş eskil bir kent gibi, uzaktan gözlüyor sizi o. Burada geçmiş, katmanlar halinde duruyor, hayalet kuşaklar üst üste yığılmış; çocukluğumdaki insanlar, artık yok olmuş okul arkadaşlarım, hayatta kalabilenlerse hırpalanmış.

Magnificat'ta koro, *"omnes, omnes generations"* [bütün, bütün kuşaklar] nakaratını sayısız kez tekrarlıyor, ölüler kalabalığı peş peşe ayağa kalkıyor tanıklık etmek için.

Buenos Aires'te insanlar hayaletleri görmüyor. İnsanlar çılgınca bir iyimserlik içinde yaşıyor sanki: "Bundan kötüsü olamaz." "Bir şeyler olacak."

Remy de Gourmont (Bioy'un bilinmeyen bir borcu vardı ona) şöyle diyordu: "Yalnızca gururumuz pahasına da olsa, mutlu olmak zorundayız."

Eski okul arkadaşım Silvia, okulumuza, askerlerce öldürülmüş öğrenciler anısına bir plaket asıldığını anlatıyor. Birçoğunun adını anımsayacağımı söylüyor.

PAZAR

Arjantinliler eskiden beri *viveza criolla*'larıyla, ya da kendilerine özgü hastalık halindeki kurnazlıklarıyla övünürler. Fakat bu hilekâr zihniyet iki tarafı keskin bir silahtır. Onun edebiyatta vücut bulmuş hali, Homeros'a göre zeki bir kahraman –Yunanlıların kurtarıcısı, Troya'nın cezalandırıcısı, Polyphemos'u, Sirenleri hezimete uğratan kişi–, Dante içinse bir yalancı, Cehennem'in yedinci çemberinde cezasını gören bir dolandırıcı olan

Odysseus'tur. Bu günlerde Arjantinliler Dante'nin söylemini onaylar görünüyorsa da, Homeros'un görüşüne dönüp olağanüstü şeyleri yenmede ve engelleri aşmada bu tehlikeli yeteneği kullanmak hâlâ mümkün müdür diye merak ediyorum.

Geçen aralık ayında, *Le Monde*'da yayımlanan öfkeli bir makalemde şöyle bitirmiştim sözlerimi: "Arjantin yok artık, onu mahvetmiş olan piçlerse hâlâ yaşıyor." Buna içerleyen Arjantinli bir psikanalist, benim vardığım sonucu, ülkenin yıkılışındaki bütün sorumluluklarını reddeden ve yıkımı Arjantin halkının kendini beğenmişliğinin haklı cezası olarak gören Avrupalı ve Amerikalı bankerlerin çıkarımlarıyla karşılaştırdı. Böyle budalaca bir karşılaştırma, belki de psikanalistin (çoğu Arjantinli gibi), bir şey değişecekse, ülkenin kendini yeniden tanımlaması ve her şeyden önce dürüst bir adalet sistemi kurulması gerektiğini kabul edememe yetersizliğinden kaynaklanmaktaydı.

AKŞAM

Olmasını istediğimiz şeyin yadsıdığı, gerçekten budur diye umduğumuzun yok saydığı günlük yaşam deneyimi.

Bioy'un romanındaki adsız anlatıcı, kesin olarak belirtilmeyen bir suç işledikten sonra kaçmıştır, burada, Karayip Denizi'nin kayıp bir köşesindeki bu uzak adada bile "onlar"ın gelip kendisini yakalayacağına inanmaktadır. Aynı zamanda, neredeyse mucizevi olaylar beklemektedir; kurtuluş, yiyecek, âşık olmak gibi. Kahramanın içinde, kaçış ve hayal birbiriyle uyumludur; dıştansa iki başlı ve çelişkin bir çılgın ikili gerçekliğin çözülüşünü seyretmek gibidir.

Adanın maddi gerçekliği anlatıcının karabasan izlenimlerini doğrular, ne var ki bunlar elbette, aynı anlatıcının gözlerinden süzülerek çıkmaktadır ortaya. Bir kafede oturuyorum. Kahvenin yanında, yirminci yüzyılın ünlü kişiliklerinin yüzlerinin resimlerini taşıyan şeker paketleri veriliyor. Chaplin

ile Mandela arasında bir seçim yapabilirim. Birisi, kül tablasına, üzerinde Che Guevara'nın resmi olan boş bir şeker kabı bırakmış. Daha sonra, La Sonámbula, "Uyurgezer" adlı bir taze makarna dükkânının önünden geçiyorum. Bir hazır giyim mağazasının vitrini, koca bir ilanın dışında, bomboş: *Todo debe desaparecer,* "Her şey gözden kaybolmalı." Bir eczanenin önünde, elinde doktorun verdiği reçete, içeri girenlere, parası olmadığı için ihtiyacı olan ilaçları almalarını rica eden bir kadın duruyor.

Bioy'un anlatıcısı, adaya çıkmaya kalkışmaması konusunda uyarılmıştır, çünkü adada (söylentiye göre) karaya çıkan herkese bulaşan ve "dışardan içeriye doğru" öldüren gizemli bir hastalık vardır. Tırnaklar ve saçlar dökülüyor, deri ve kornea tabakası ölüyor, beden sekiz ile on beş gün kadar dayanıyordu. Yüzey, içteki çekirdekten önce ölüyordu. Gördüğü insanlarsa, elbette, yalnızca yüzeyden ibaret.

Ama neden bir günlük tutmalı? Bütün bu notları niye yazmalı? Adanın gizemli patronu Morel, anılarının kaydını tutmasının nedenlerini açıklıyor: "Duygusal fantezime sürekli gerçeklik kazandırmak için."

Fransa'daki yeni bahçemi, yeni duvarlarımı özlüyorum.

PAZARTESİ

Bioy, –soylu, entelektüel, kadın avcısı Bioy– sıradan kurbanın dünyasını tanımlıyor ya da önceden biliyor; elbette kitabi şanssızlıkların peşini bırakmadığı bir kitabi kurban. Kübalı bir dost bana, Bioy'un Küba'da politik bir masalcı olarak okunduğunu söylemişti bir zamanlar; öyküleri, haksız yere suçlanan, peşi bırakılmayanların, sürgünlerin ve sığınmacıların kaderinin acısını paylaşanların ifşası olarak görülüyormuş. "Dünyanın, polisi, kimlik belgelerinin kullanımım, basını, telsizi, gümrükleri geliştirerek herhangi bir adli hatayı nasıl onarılmaz kıldığım ve ar-

tık bütün zulüm görenler için tam bir cehennem halini aldığını göstereceğim size." Bu cümleler (sözcükler anlatıcının ağzından çıkıyor) kendine acındırma amacı güdüyordu; bugün belgesel niteliği taşıyorlar. *Ecrivain engagé* [bağlı yazar] yaftasını lanet bir aşağılama olarak kabul eden Bioy, bu okuma hakkında ne düşünürdü acaba?.

Morel'in Buluşu'nda her şey tereddütle anlatılıyor. Eski bir oyun; kurgusal yazında gerçeğe benzerlik, sahte bir kesinlik yoksunluğu aracılığıyla başarılır.

GÜN ORTASI

Lisedeyken arkadaşlarımla gittiğimiz *La Puerto Rico* adlı kafede Silvia'ya rastladım. Kafe hiç değişmemişti; aynı ahşap kaplama duvarlar, yuvarlak, gri taş masalar, rahatsız sandalyeler, kavrulmuş kahve kokusu, hatta belki de aynı garsonlar, yaşını göstermeyen, lekeli beyaz önlükler içinde yaşlı garsonlar. Silvia ülkenin durumunu yeniden başlayan ergenlik çağı olarak olarak betimliyor. Şu masada sınavlara hazırlanan, öbüründe bir arkadaşını bekleyen, şuradakinde yaz kampı için planlar yapan başka hayaletler; şimdi hepsi yok olmuş, ölmüş, kayıp.

Morel'in müze olarak nitelendirdiği villasında, kitaplıkta (biri dışında) yalnızca kurgusal yazın yapıtları var; romanlar, şiir, drama. "Gerçek" bir şey yok.

İngiliz okuru, Bioy'un yapıtlarını keşfetmemiş henüz. Kitapları, Birleşik Devletler'de yayımlanmış olmasına karş, okunmuyor, Bioy'un 1986 yılında İngiltere'de yayımlanan ilk (belki de tek) romanı, *The Dream of the Heroes* [Kahramanların Rüyası] idi. İngiliz okurunun cehaleti hep şaşırtmıştır beni.

SALI

Dergi rafları, zengin ve ünlülerin coşkulu bayağılıktaki yaşamlarını izleyen cilalı yayınlarla dopdolu. Yaşam sürüyor. Al-

fred Döblin, savaştan sonra Baden Baden'de sürgün günlüğüne son veriyor ve Alman dostları hakkında şöyle diyor: "Başlarından geçenleri henüz yaşamamışlar."

Bir psikanalist ve tanıdığım en zeki insanlardan biri olan kız kardeşim, hastalarının hemen hepsinin bunalıma girdiğini söylüyor bana. Ama yaratıcı itinin yeniden ortaya çıkışı da var; düzinelerce yeni edebi ve politik dergi çıktı piyasaya, tiyatro ve sinema yeni bir yaşam kazandı. Ülkenin baş aşağı gidişi, gizemli bir biçimde elle tutulacak kadar canlı bir yaratıcılık havası doğurmuş, sanki sanatçılar ve yazarlar, kendilerinden çalınmış olan tozun altından birden silkinip çıkmaya karar vermiş gibi.

Morel, günlerini bir sinema perdesinde geçmişin yeniden yaşama dönüşünü seyrederek geçiren belli karakterleri anımsatıyor bana (*Sunset Bulvarı*'ndaki Gloria Swanson ya da Merchant-Ivory'nin *Bir Prensesin Özyaşamöyküsü*'ndeki sadık kız evlat). Sevilen insanın perdeye yansıtılan bir imge olarak canlandırılması izleği, bildiğim kadarıyla ilk kez 1892 yılında yayımlanan bir Jules Verne romanında görülür; *Karpat Şatosu* (Gavin Ewart'a göre, Bram Stoker'ın *Dracula*'sını esinlemiştir). Verne'in versiyonunda, eksantrik Baron Gortz, veda gösterisinin ortasında ölen ve uzun süre saplantılı bir aşkla sevdiği güzel opera şarkıcısı Stilla'yı yeniden yaşama döndürür. Sonunda, Baron'un yeniden yarattığı şeyin etiyle kanıyla Stilla değil de, onun bir cam levha üzerine yansıtılmış imgesi, sesininse bir plak kaydından başka bir şey olmadığı açıklanır.

(Şu anda daha erken bir örneği anımsadım; Platon'un mağarasındaki gölgeler.)

Bioy detektif romanı kuralını izliyor: En baştan itibaren hiçbir şeyi gizleme ve mümkün olan son âna dek hiçbir şeyi açığa vurma! (Ama, *Morel'in Buluşu*'nda açıklama, romanın neredeyse tam yarısında ortaya çıkar.)

Morel'in geçmişinden gelen karakterlerin yansılanan imgeleri, önceden kaydedilmiş konuşmaları tekrarlar. Konuşmalardan birinde (anlatıcı kulak misafiri olmuştur buna), Morel ölümsüzlük izleğini bir konu olarak ortaya atar. Sahte bir ipucudur bu, çünkü ölümsüzlük yalnızca ısrar değildir. Unutamayışa karşılık gelen klinik terimi anımsatıyor bana: "bellek ısrarı."

Proust: "San Marco'nun kubbesinde yazıldığı ve Bizans'ın sütun başları üzerindeki mermer ve yeşim kaplardan su içen, hem ölümü hem de Diriliş'i simgeleyen kuşların bildirdiği üzere, her şey geri gelmelidir."

Bir keresinde, Stan Persky ile ölümsüzlük üzerine tartışmıştık. Distopyacılarm uyarılarına rağmen, bilimsel ilerlemenin bize, sonsuz yaşam olmasa bile en azından şimdiki zamandan uzun süre yararlanma olasılığı sağlayacağını ileri sürüyor o. Emin değilim ben; çok uzun bir süre, seksen, doksan yılm ötesine (zaten küçük bir sonsuzluk demek bu) geçmek isteyip istemediğimi bilmiyorum. Bir sonun kesinliğini göz ucuyla gördüğüm için, alışmış olduğum şeylerden –en sevdiğim kitaplar; sesler, görüntüler, tatlar, çevreler– daha da çok keyif alıyorum, kısmen, sonsuza kadar burada olmayacağımı bildiğim için. Stan, sağlam bir beden ve zihne sahip olma koşuluyla, bu yaşamın sürmesini memnuniyetle karşılayacağını söylüyor.

Bioy, romancı María Luisa Levinson'un gömme törenini anlatıyor günlüklerinde. Cesedi, üzerinde ufak bir penceresi olan kapalı bir tabutta sergileniyor. Birisi, yüzüne gazete sayfaları yerleştirildiğine dikkati çekiyor. Yazarın kızı, tabutun içine çeşitli gazetelerden sayfalar koyduklarını, böylece: "ilerde bir gün tabut açılırsa, insanların orada yatanın kim olduğunu kısa ölüm ilanlarından anlayacağını" açıklıyor.

DAHA SONRA

Çocukluğumun Buenos Aires'inde yaşarken, nasıl oldu da daha sonra olacaklara dair hiçbir şey görmedim, anlamakta güçlük çekiyorum. Swedenborg, sorularımıza aradığımız yanıtların önümüzde apaçık durduğunu, fakat kafamızda başka yanıtlar olduğu için onların farkına varamadığımızı söylüyor. Biz yalnızca görmeyi beklediğimiz şeyi görüyoruz. O zaman, sekiz, on, on üçümdeyken ne görmeyi bekliyordum peki?

Kafelerde, okuldan sonra gittiğimiz birinin odasında, sokaklar boyu yürürken yaptığımız uzun sohbetleri anımsıyorum. Kendine özgü bir mizah sızmıştı bütün o konuşmalara; üzgüyle karışık bir ironi, ciddiyetle karışık bir alaycılık. Buenos Airesliler en küçük bir tesadüfi sunuyu sevinçle karşılayabilme, en gizli acı anlarını hissedebilme yeteneğine sahipti sanki. Tutkulu bir merak duyguları, anlamlı bir görüşü hemen fark eden keskin gözleri, zekâya, cömert bir eyleme, aydın bir bakışa saygıları vardı. Dünyada kim olduklarını bilir, bu hayal edilen kimlikle gurur duyarlardı. En önemlisi, bunlarda o çiçek açma, olgunlaşma *olasılığı* vardı. Ekonomik sıkıntılar ve bunlara ilişkin, dışardan, henüz çokuluslu hale gelmemiş yabancı şirketlerin dayattığı politikalar, topluma birçok yasayı emrederdi ama yine de Arjantinlilerin sorgulama ruhu, kendilerine özgü zekâları ve hüzünlü cesaretleri, toplumları için, hileli yönetimlerin gelip geçici dönemlerini aşan daha büyük ve daha iyi bir şey yerini tutardı. Şayet dünyanın her yerinde olan felaketlerden birine uğrayacak olsa bile, kalıcı olmazdı bu facianın etkileri (Arjantinliler buna inanırdı); ülkemiz, sonsuza kadar sürecek bir karanlık geleceğe yüz vermeyecek kadar zengin, güçlü, umut vaat eden bir ülkeydi.

Leopoldo Lugones, 1916'da şunları yazıyordu: "Politika! Ulusal felaket budur. Bu ülkede gerileme, yoksulluk, haksızlık adına ne varsa, ya ondan kaynaklanır ya da onun tarafından istismar edilir."

Bugün, kahvaltıda, kardeşim adalet sisteminin "yalnızca" yüzde onunun yozlaşmış olduğunu söyledi bana. "Tabii," diye ekledi, "Yüce Divan hariç; onun her üyesi tek tek satın alınabilir."

ÇARŞAMBA

Ateşli bir Arjantinli olan Bioy, belki de alçakgönüllülükten, kahramanına Venezüella uyruğu vermiştir. *Morel'in Buluşu*, anayurdunun anlatıcı için ne anlama geldiğinin nostaljik bir özetiyle sonlanır. Yerlerin, insanların, nesnelerin, anların, eylemlerin, bir milli marştan parçaların listesidir bu... Buenos Aires'i anımsamak için ben de aynı şeyi yapabilirim.

Anımsadığım şeyler:

- On pesoluk banknotun kırmızısı
- Fırında satılan çeşit çeşit çörekler: Pebete (tatlımsı, paskalya çöreğine benzer bir hamur işi), fugaza (yassı, gevrek), miñón (daha küçük ve daha gevrek)
- Harrods'daki berber dükkânında berberin babamın yanaklarına pıt pıt vurarak sürdüğü kolonyanın kokusu
- Pazar günleri öğleyin yayımlanan komik bir radyo programı: *La Revista Dislocada*
- Puente Saavedra kemerlerinin altında satılan sepya renkli kızlı dergiler
- Petit Café'nin minik hindili sandviçleri
- Barrancas de Belgrano'daki kocaman kauçuk ağaçlarının çevresindeki keskin amonyak kokusu
- Penceremin önünden geçen atlı gazoz arabasının arnavutkaldırımı üzerinde çıkardığı ses
- Akşam yemeği masasının üzerindeki soda ve şarap şişeleri
- Öğle yemeğinden önce içilen tavuk suyu çorbanın kokusu
- Limana demirlemiş, etrafa duman saçan, Atlantik'i aşmaya hazır büyük buharlı gemiler
- Bahar sabahları erken saatlerde jakaranda ağaçları

Ezberlediğim ilk şiirlerden biri, Heine'nin "Ich hatte einst ein schönes Vaterland"ıydı ("Bir zamanlar sevgili bir anayurdum vardı").

PERŞEMBE

Karabasan olarak bellek: *Morel'in Buluşu*'ndaki anlatıcı, bir zamanlar Kalküta'da ziyaret ettiği(ni söylediği) bir kör kadınlar genelevini görür düşünde. Bu genelev, düşte, dış duvarları yalancı mermer kaplı zengin bir Floransa sarayına dönüşür. Burada, Buenos Aires'te gördüğüm İspanyolca düşlerde insanlar hiç konuşmuyor ve beni işitmiyor, kent hep eskiden bildiğim gibi, asla şimdiki gibi değil. Düşlerimde 9 de Julio Bulvarı, Santa Fe Bulvarı'nda bitiyor.

Bioy'un anlatıcısı, yalnızca bir oyun oynuyor, yaşamı için savaşmıyor izlenimine sahiptir.

Öbür gün buradan ayrılıyorum. Yeğenim Tomás'la öğle yemeği yiyorum. Arjantin tarihinin ihanetinden, yeğenimin olumlu bir şey yapabileceği inancını yitirmeme isteğinden konuşuyoruz. Simone de Beauvoir'dan okuduğu bir dize içini titretmiş: "Şanın ne kısa ömürlü olduğunu keşfettim nefretle."

Belki de, bir kitabın bizi çekmesi için, yaşantımızla kurgunun yaşantısı arasında –bu iki imgelem; bizim imgelemimiz ile kitabın sayfasındaki imgelem arasında– bir rastlantılar bağlantısı kurması gerek.

PAZARTESİ

Fransa'dayım yine. Uçakta, Arjantin karıncaları denen şeyler üzerine bir yazı okudum. Anayurtlarında saldırgan savaşçılar olan bu haşere, Avrupa'da (bilinmeyen bir nedenle) savaşmayı bırakmışlar ve güçlerini yönlendirerek, Kuzey İspanya'dan Güney İtalya'ya kadar, altı bin kilometre uzunluğunda bir tünel kazmayı başarmışlar.

Bugün kitaplığımı düzenlemeye başlıyorum.

Raflar hazır, cilalanmış ve tertemiz. Kitapları yerlerine yerleştirmeden önce, bütün kutuları açmam gerektiğini fark ediyorum, çünkü konular birbirine karışmış; yoksa, diyelim polis romanları için ya da Bioy'un kitapları için ne kadar yere ihtiyacım olduğunu bilemem. İlk kutulardan birinde Bioy'un *La otra aventura*'sının bir kopyasını buluyorum; Buenos Aires'teki Galerna Yayınevi'nde çalışırken benim yayma hazırladığım bir denemeler toplaması. Yirmi yaşındaydım ve yayınevinde üç kişiydik: Yayıncı, karısı ve ben. Küçük bir kitap, 8,5 x 17,5 santimetre boyutunda, kapağı kırmızı zemin üzerine siyah çizgili. Metni almak için Bioy'un evine gittiğimi anımsıyorum, aldığım bir tomar karbon kopyayı eve dönerken otobüste okumuştum.

1968'in ilk aylarıydı o zaman. Tam otuz yıl sonra, ölümünden haftalarca önce gördüm Bioy'u yeniden. Güçsüz düşmüş, bir deri bir kemik kalmıştı, sözleri zor anlaşılıyordu ama gözleri hâlâ olağanüstü parlaktı. Yeni bir romanın olay örgüsünü tasarladığını söylemişti bana, fantastik bir roman olacaktı. "İçinde bir ada olacak," demişti. Sonra da gülümseyerek, "Yine," diye eklemişti.

Bioy'un on yedi yaşında çekilmiş profilden bir fotoğrafı var bende, sakallı, klasik yakışıklılıkta. Bir de son buluşmamızda çekilen fotoğrafı; omuzları düşmüş, yanakları çökmüş. Morel'in, ölmekte olanın değil de o genç adamın görünüşünü korumayı; yani gelecekteki görüntüsü yerine geçmişte kalanın görüntüsünü seçeceğini söyleyemeyiz pek. Morel, sevgilisi Faustine'in görüntüsüne (anlatıcı da âşıktır ona) şöyle söyler: "Geleceğin geçmiş üzerindeki etkisi." Kesinlikle doğru.

Başkalarının bizim en yüce başarılarımız olarak gördüğü şeyler, çoğu kez bizim için öyle değildir. Bir zamanlar Edith Sorel, Marc Chagall'la St. Paul de Vence'taki evinde bir röportaj yapmıştı. Ressam seksenli yaşlarının ortasındaydı, on yıl önce evlendiği ikinci karısı Vava ile yaşıyordu. Vava özür dileyip bir

dakikalığına dışarı çıkarken, Edith dünyanın en ünlü ressamlarından biri olmanın nasıl bir his olduğunu soruyordu Chagall'a. Chagall hemen Edith'in elini yakalamış, odadan çıkmakta olan karısını işaret etmiş ve hazdan ışıldayan yüzüyle fısıldamıştı: "O bir Brodsky!" Vitebsk'in küçük bir kasabasında büyümüş yoksul bir Yahudi oğlanın içini gururla dolduran şey, dünyaca ünlü bir sanatçı olmaktan çok, zengin bir tüccar ailesinin kızıyla evlenmiş olmaktı.

Faustine kimdir? Bioy'un zihninde kimdi o? Daha geçenlerde, Arjantinli Inés Schmidt'in, Heinrich Mann'la 1905'te Floransa'da tanıştıktan sonra, *Mavi Melek*'te Marlene Dietrich'in canlandırdığı Rosa Fröhlich karakterine modellik ettiğini okudum.

SALI

Boş raflar ve gittikçe yükselen kitap sütunları ortasında, kitaplığımdayım. Bu kitap yığınları içinde bütün anılarımı izleyebileceğim aklıma geliyor. Sonra birden her şey, bütün bu basılı kâğıt yığını çok lüzumsuz görünüyor. Lüzumsuz olan benim yaşantım değilse tabii. Anlatıcının, Cicero'dan alıntı yaparken başına gelen ikili gerçeklik gibi sanki: "Babamdan duyduğuma göre, Tuditanus ile Aquilius'in konsüllüğü süresince, iki güneş görünürmüş." İnanılmaz bir biçimde, anlatıcı, cebinde taşıdığı kitapçığın bir tıpkıbasımını bulur evde; aynı kitapçığın iki kopyası değil, ama aynı kopyanın ikincisi. İkili gerçeklik kendi kendini yok eder; bunun için ki, doppelgänger'imizle [dünyadaki benzeşimiz] karşılaşmamız öleceğimiz anlamına gelir.

Bir deneme için başlık: "Benzeş Olarak Kitaplık."

Kitaplığımın bulunduğu oda çok büyük görünüyor bana, kitaplarla dolmaya başladığındaysa daha da büyüyor sanki. Iraklı şair Bekr es-Sayyab'm bir şiir kitabını çekiyor, okuyorum:

Yeni odam
Geniş, hatta
Mezarımdan da.

Yıllarca, yer darlığından, kitaplarımın çoğunu depoda sakladım. Geceleri bana seslendiklerini duyardım sanki. Şimdi, nicedir hepsinin arasında duruyorum, görsellerin, anımsadığım metin parçalarının, rasgele alıntıların, başlıkların ve adların baskınına uğramışım. *Morel'in Buluşu*'nun bendeki ilk kopyasını buluyorum; ikinci basım, 1948'de, benim doğduğum yıl *Sur*'da yayımlanmış.

CUMA

Kitapları kutulardan çıkartırken günler geçmiş, haftalar geçecek daha. Anılar ve sahte anılar. Bir şeyi kesinlikle, açıkça anımsadığımı sanıyorum. Bir kitabın rastlantıyla açtığım son sayfasındaki bir not, yanıldığımı söylüyor bana; olay başka bir yerde, bir başkasıyla, farklı bir zamanda geçmiş. Bioy'un anlatıcısı: "Alışkanlıklarımız bazı şeylerin belli bir şekilde meydana geldiğini, dünyanın bulanık bir tutarlılığı olduğunu varsayıyor. Şimdiyse gerçeklik değişmiş, gerçekdışı görünüyor bana," diyor.

Kitaplarımın tozunu alırken kâğıtlar fırlıyor aralarından; bir Buenos Aires tramvay bileti (tramvaylar altmışların sonlarında kaldırıldı); tanıyamadığım bir telefon numarası ve bir ad; bir dize, *"laudant illa sed ista legunt"* [bazı (yazılanlar) övülür, ama bunlar okunur]; Paris'te, şimdi kapanmış Librairie Maspéro'dan bir kitap ayracı; *Grease* için bir bilet koçanı; Atina-Toronto uçuşu için bir bilet; Guildford'daki Thorpe'den alınmış, şilin ve peni hesabıyla bir kitap faturası; Buenos Aires'teki Mitchell's Kitapçısı'ndan bir etiket; kırmızı kurşunkalemle yapılmış iki ördek ya da güvercin çizimi; bir İspanyol oyun kartı, sinek onlusu; Barcelona'da Estela Ocampo'nun adresi; Milano'da bir mağazadan alınmış, sahip olduğumu anımsamadığım bir şapkanın faturası; Severo

Sarduy'un bir pasaport fotoğrafı; Pasadena'daki Huntington Kitaplığı'nın bir broşürü; Toronto'daki George Caddesi'ne, adıma gönderilmiş bir zarf.

Geriye nelerin kalacağını biz seçmiyoruz. Morel'in hayaletimsi yansıtmalarında yakaladığı geçmiş anlarında, çok kötü iki müzik parçası inatla çalıp duruyor: "Valencia" ile "Tea for Two". Annemde, Sara Montiel'in "Valencia"yı söylediği bir uzunçalar vardı.

CUMARTESİ

Fantastik olanın bir dizi mantıksal ve saçma açıklamadan sağ salim kurtulması gerekir. (Sherlock Holmes: "Olanaksızı elediğinizde geri kalan şey, ne denli olasılık dışı olursa olsun, gerçeğin kendisidir.") Bioy'un anlatıcısı, gördüğü garip şeyleri açıklamak için beş varsayım öneriyor: Vebaya yakalanmıştır, kötü hava ve yiyeceksizlikten görünmez hale gelmiştir, gördüğü kimseler başka gezegenden gelmiş, duyamayan yaratıklardır, aklını kaçırmıştır, gördüğü hayaletler ölmüş arkadaşlarıdır, adaysa bir tür âraf ya da cennettir. Gerçek çözümün "bilimsel" olduğu sanılıyor.

Bioy (Bioy'un kendi alaycı sesi) anlatıcının sözünü kesiyor: "Birçok cennet olasılığından söz ediliyor. Yalnızca bir tane olsaydı, hepimiz oraya gitmek zorunda kalsaydık ve bizi orada her hafta edebi toplantılar düzenleyen sevimli bir çiftin beklediğini bilseydik, birçoğumuz uzun zaman önce ölmekten vazgeçerdi." Bir de şu: "Erkek ve çiftleşme, uzun ve yoğun anlara katlanamaz." (Borges, "Tlön, Uqbar"daki ünlü alıntıyı Bioy'a yorarken bu dizeyi düşünüyor olmalıydı: "Aynalar ve çiftleşme iğrençtir, çünkü erkeklerin sayısını çoğaltır." İki dost, Borges ile Bioy, yazılarında birbirlerinin yüzünü yansıtmışlardır. Hem *Morel'in Buluşu* hem de "Tlön, Uqbar" aynı yıl, 1940'ta yazıldı.)

PAZAR

Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'daki "feelie"lerinin (dokunabildiğiniz ya da "parmaklayabildiğiniz" filmler) aksine, Morel'in yansıttığı görüntüler, dokunmakla olduğu kadar koku duyusuyla (o, kolayca başarılan bir işlem diyor buna) ve sıcaklık algısıyla da algılanabilirler. "Hiçbir tanık bunların salt görüntü olduğunu kabul etmez," diye böbürleniyor anlatıcıya. Kendi "insan taklitleri"nin bilinçten yoksun olduklarından da emindir; "bir filmdeki karakterler gibi," diye ekler. (Kitaplar gibi, bence. Anımsanan dostlar gibi.)

Anımsadığım dostlar, filme alınmış gibi, zamanın içinde hapsolmuştur. Hâlâ (birçoğu şimdi ölmüş ya da kaybolmuştur) onları son gördüğüm yaştalar; bugün beni tanıyacaklarından kuşkuluyum. Geçmişte nasıl tanıyorsam öyleler.

"'Ben ve dostlarım görüntüyüz, yeni bir tür fotoğraf' diyen birine kim güvenmezlik edebilir?" Hatırladığımı sandığım Buenos Aires'te dolaşırken, hayaletler aynı alaycı soruyu tekrarlıyordu sanki. Gençliğimde, "anımsanan" bir yerde olma duygusunu asla duymadım.

PAZARTESİ

Tahmin edilebileceği üzere, gerçeklik kurgusalı özümser. Morel'in adasında, villanın duvarları, tuğladan yapılmış ve sıvanmış duvarlarla uyuşan, gerçek nesnedeki çatlakları ve delikleri örten film projeksiyonlarıdır. Bioy, fantezi adalarından bir başkasında geçen daha sonraki romanı *Plan of Escape*'te [Kaçış Planı] duvarları içerdekiler için bir özgürlük yanılsaması yaratacak şekilde boyanmış bir hapishane hayal eder. Her iki fikir de tarihi daha iyi hale getirir. İspanyol sanat tarihçisi José Milicúa, İspanyol İç Savaşı sırasında Cumhuriyetçilerin(!), modernist ve sürrealist resim biçeminde, rahatsız edici duvar resimleriyle kaplı hücreler yapmış olduklarını ortaya çıkardı; bir doksan yüksekliğinde, bir metre eninde ve bir doksan uzunluğunda, sıcak ve havasız, mahkûmun ne zaman uzanmak istese

yere yuvarlanacağı şekilde duvara tutturulmuş yatakları olan hücreler. Duvarlardan birinin üzerine, Buñuel'in *Endülüs Köpeği*'ndeki, usturayla göz kesme sahnesi sonsuz kez tekrarlanarak yansıtılıyordu. Bu karabasanın mimarı, Avusturya doğumlu Alfonso Laurencic adlı bir Fransızdı, yaratılarına "psikoteknik işkence" adını vermişti.

AKŞAMÜSTÜ

Mekânı gerçekten kendimin kılmak için bir gece kitaplıkta uyuyacağım. C. bunun, bir köpeğin köşelere siğmesiyle aynı şey olduğunu söylüyor.

Morel'in ilk düşüncesi, andaçlar olarak sergilenen imgelerden bir antoloji yapmaktır; villaya bu yüzden müze adı verilmiş. Teknolojimizin boyuna "yokluğu dengeleyecek" makineler icat ettiğini ileri sürüyor. "Yokluk yalnızca uzamsaldır," diyor ve artık yaşamayanların çıkarmış olduğu her sesin, üretmiş olduğu her görüntünün bir yerlerde sonsuza kadar saklandığını hayal ediyor. Bir gün, her şeyi yeniden inşa edebilecek bir makine yapılacağını umuyor; tıpkı herhangi bir sözcüğü anlamamızı ve oluşturmamızı olanaklı kılan alfabe gibi. "O zaman", diyor, "yaşam ölüm için bir depolama yerine dönüşecek." Morel'in görüntü insanlarının tek üstünlüğü, tekrarlarla ilgili hiçbir anıya sahip olmamaları; ânı hep ilk kezmiş gibi yeniden yaşamaları.

Galiçya'daki San Andrés de Teixido Şapeli'ni yaşamları boyunca ziyaret etmemiş olanların, bunu ölümden sonra yapmaları gerektiği söylenir: *"A San Andrés de Teixido vai de morto quen no foi de vivo."*

Bir cehennem betimlemesi; eylemlerimiz, sözlerimiz, düşüncelerimiz zamanın başlangıcından beri bir bir saklanmaktadır, sonsuz sayıda sonsuzun çoğalttığı bir sonsuzdur bu; kaçışı olmayan bir tekrar.

PERŞEMBE

Görüyorum ki (anımsamamıştım) anlatıcı, Faustine'in Kanada'dan, benim Kanada'mdan söz ettiğini duyuyor. 1985'te Kanada vatandaşı olduğumdan beri, hiç umulmadık yerlerde Kanada'ya göndermeler yapıldığını görmek haz veriyor bana, herhangi bir sayfada gördüğüm büyük K'lara dikkat kesilir oldum. Kanada'nın Bioy için, egzotik olmayan bir Shangri La ile eşdeğer olduğunun farkındayım; yalnızca bir mesafe, çok uzak yerlerin ilk örneği. Okurların, özel anlamı olan, yalnızca kendilerinde yankılanan, başkasının hiç farkına varmadığı bazı sözcüklere, bazı adlara dikkat kesilirken kendi metinlerini nasıl oluşturdukları merak uyandırıcı bir şey. Bu da bana, *Lady Chatterley'in Âşığı*'nın isimsiz bir eleştirmenini anımsatıyor. Eleştirmen, İngiliz dergisi *Horse&Hound*'da, Lawrence'ın kitabının bazı duygusal ya da erotik konu dışı sözlerle ne yazık ki sakatlanan çok güzel Britanya kırsalı betimlemeleri içerdiğine işaret ediyordu.

Hubert Nyssen, beynin katlanmış, nerdeyse sınırsız bir bellek kodeksine, zihninsel bir kitaba benzediğini hiç düşünüp düşünmediğimi soruyor bana.

CUMA

Morel'in Buluşu'nu bir kez daha bitirdim. Bioy'un sesi yankılanıyor odada. Bu gece, uykuya dalmadan önce okumak için Bioy'un günlüğünü elime alıyorum.

Geceleyin yatağa götürdüğüm kitaplarla gün boyu kitaplıkta sınıflandırdığım kitaplar birbirinden farklı. İlkinkiler, kendi zamanlarını ve kendi uzunluklarını, kendi anlatım ritimlerini uykuya dalmadan önce dayatır bana; sonuncularsa kendi dizi ve kategori kavramlarımla sıralanır, nerdeyse körü körüne boyun eğerler bana (bazen başkaldırırlar ve raftaki yerlerini değiştirmek zorunda kalırım).

Kitaplık tamamen yerleştirildiğinde Bioy'un romanlarının komşusu kimler olacak? Hangi grup içinde bulacağım onları?

Bütün bu kitap kuleleri raflarda yerlerini aldıktan sonra *Morel'in Buluşu* nerede duruyor olacak? (Dillerine göre gruplaştırılıp alfabetik düzende yerleştirirsem, Bioy'un romanlarından önce Jaime Gil de Biedma'nın şiirleri, sonraysa Isidoro Blaisten'in o nefis kısa öyküleri olacak.)

Bioy'un günlüğünde şu yorumu görüyorum: "Okur için yazdığımı söyledim hep, ama okurlar (samimi, safkan okurlar) yok olmuşken halen yazmayı sürdürüyor olmam, yalnızca kendim için yazdığımı yadsınmaz biçimde kanıtlıyor."

Temmuz

Dr Moreau'nun Adası

SALI

Eurostar'la Londra'ya gidiyorum. Havalandırma bozuk, hava nemli ve sıcak. Önümde oturan iki kadın, Paris'ten ayrıldığımızdan beri her sözcüğü anlayamayacağım kadar alçak sesle konuşuyorlar, ama onları duymazdan gelebileceğim kadar da sessiz değiller. Sesleri, özellikle bir tanesinin, sinirime dokunuyor, başım zonkluyor. Sesi daha az sinir bozucu olan, açıkça anlaşılabilir şekilde, "Küçük bir top gibi kıvrıldı ve öldü," diyor.

Bir köpek mi? Bir kedi mi? Tanıdığı birinin ölümünü mü tarif ediyordu? Başını ve sonunu asla bilemeyeceğim bir hikâyenin içine girmişim duygusuna kapıldım.

Kitabıma dönmeye çalışıyorum, H. G. Wells'in *Dr Moreau'nun Adası,* liseden beri bende olan Everyman baskısı ciltli bir cep kitabı. *Dr Moreau*'yu ilk kez yaz tatilinde okudum. On iki yaşındaydım, kitap, en iyi arkadaşım Lenny Fagin'den bir doğum günü armağanıydı. Uğurlu bir yazdı; Buenos Aires'e yakın bir yerde kiraladığımız sessiz köy evinde, Nicholas Blake'in *The Beast Must Die*'ını [Canavar Ölmeli], Horacio Quiraga'nın öykülerini, Ray Bradbury'nin *Merih Yıllıkları*'nı keşfettim. Şimdi de Wells ekleniyordu ıssız ada istifime.

Ne kitap ne de yazar üzerine hiçbir şey bilmiyordum; kahramanın –Edward Prendick adında özel bir bay– kuşkularını, neler olacağına dair belirsizliği paylaşıyordum. Prendick'in, ölümünden sonra "belgeleri arasında bulunmuş" kendi anlatısını okuma oyununu (bunun bir oyun olduğunu bilmiyordum henüz) sevmiştim. Hem başlangıcın (bir başlangıcın) hem de bir tür sonun bana anlatılacağını biliyordum ama bunun dışında, özel bir itirafa kulak misafiri olmak gibi bir şeydi bu. Gençken, öyküler hiçbir zaman kitabın son sayfasında bitermiş gibi gelmezdi bize.

İnsanların bana kitapları özetlemesini sevmem. Bir başlık, sahne, bir alıntı bana çekici gelir, evet ama öykünün tamamı, hayır. Bizim gibi meraklılar, kapaklardaki tanıtım yazıları, öğretmenler ve yazın tarihleri, durmadan olay örgüsünü anlatır, okuma hazzımızı büyük ölçüde yok ederler. İnsan yaşlandıkça, bellek de, bundan sonra ne olacağını bilmemenin verdiği hazzı bozabilir. Dr Jekyll ile Bay Hyde'ın aynı kişi olduğunu ya da Crusoe'nun uşağı Cuma'ya rastlayacağını bilmemenin neye benzediğini pek anımsayamıyorum şimdi.

Lector virgo [Bakir okur]. O yaz, mutlu birkaç gün boyunca Prendick gibiydim ben. Adanın tarihi hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Tuhaf Dr Moreau'dan korkuyordum. Hayvansı ada sakinlerinin bir zamanlar normal insanlar olduğundan şüphelenip yanıldım, Acı Evi'nde nasıl korkunç deneyler yapıldığını kestiremiyordum. Kitabın ortasına doğru, gizli olaylar açığa çıkmaya başlayınca, bunların hayal ettiğimden daha korkunç şeyler olduğunu anladım, kıyametvari sona kadar, korkuyla ve minnet duygusuyla okumaya devam ettim.

Bu tür bir masum okuma, kapağını ilk kez açtığım kitaplar için bile mümkün olmayabiliyor artık.

ÇARŞAMBA

Bu akşam bir konuşma yapmam gerekiyor, yayıncım beni Soho Meydanı yakınında, bir zamanlar Hazlitt'in yaşadığı küçük bir otelde ağırlıyor. Otel yöneticisi pek de öyle dostça davranmıyor; insanların en sabırlısı olmayan Hazlitt olsa, bu kadına katlanamazdı herhalde.

Dr Moreau'nun ikinci sayfasında, bir uskunanın güvertesinde bir pumayla birlikte Afrika'dan denize açıldığından söz edilir, bu detay, bana birden okuduğum ilk Karl May romanını anımsattı: *The Treasure of the Silver Lake* [Gümüş Gölün Definesi], altı yaşındayken okumuştum, açılış sahnesi büyülemişti beni; bir Kuzey Amerika gölünü geçmekte olan bir geminin güvertesinde bir panter kafesinden kaçar. İki sahne birbirinin aynıdır benim zihnimde.

Not: Okumak, bazen bağlantılar kurmak, antolojiler düzenlemektir.

Penceremin dışındaki Soho Caddesi inanılmaz derecede gürültülü, herhalde Hazlitt'in burada kaldığı zamanki kadar gürültülü. Ses yüksekliğinin hayvansı bir niteliği var; kuşkusuz, Wells'in romanının kışkırttığı bir düşünce bu. Bir kentte olduğumu bilmesem, işittiğim farklı çığlıklara, korna seslerine, gürlemelere, homurtulara, çan-çanlara, hırıltılara hortum ve gaga takabilirdim. Gürültü, kaldırımlardan yükselen kokulu ısıyla daha da şiddetleniyor. Temmuz, Londra'ya en yakışan ay değil. Swift'in *Stella* günlüğünde yer alan, Londra'yla ilgili lanetini severim: "Yazın düşmanlarım yaşasın burada!"

GECE GEÇ SAATLER

Dr Moreau'nun ortamı, elbette, korkunç bir ada olmasına karşın, arka planda kendisinin varsayılan karşıt düşüncesini barındırır hep; Prendick'in sondan hemen önce saklanmaya çalıştığı uygar kent. "Varsayılan" diyorum, çünkü Londra, Pren-

dick için ada karabasanının bir başka versiyonuna dönüşür. Prendick, Moreau'nun yardımcısı Montgomery ile ilk konuşmasında onu "oradaki şehir yaşamını seven ve aniden, değiştirilmez bir biçimde oradan yoksun bırakılan bir adam" olarak hayal eder.

Sabah erken saatlerde Londra'da dolaşıyorum. Soho'nun yamalı bohça mimarisinin insanı çağıran bir kaba sabalığı var, ortak bir karar sonucunda değil bir ihtiyaçtan yaratıldığı duygusu, doğal bir çeşitlilik niteliği. Bir de, mağaza tabelalarının gizlemeye çalıştığı apaçık bir hiyerarşi (zengin-fakir, pahalı-ucuz).

Aristoteles, *Politika*'nın ikinci kitabında, altı farklı yurttaş tipi için hayal ettiği altı tür politik düzeni tartışırken, bunların geliştirilme aşamasında somut bir simgesel değer ortamı gerektirdiğini söylüyordu. Aristoteles'in söylediğine göre, bunu gerçekleştirecek ilk kişi, politika hakkında hiçbir şey bilmediği halde, iyi yönetilen, ideal bir kent haritası hazırlayabilmiş olan, Perikles'in çağdaşı Miletli mimar Hippodamos'tu. Hippodamos'un kenti veya –aradan geçen yirmi yüzyıl, bize bir yazarı kaynaklarıyla karıştırma olanağı verdiğine göre, Aristoteles'in kenti– açıkça Yunan demokrasi idealinin bir yansımasıydı: Toplumda üstlendikleri rollere göre bölünmüş sınırlı sayıda yurttaş.

Aristoteles'in ideal kentinin özellikleri listesi, şunları içerirdi:

- Kadınlar yönetimde söz sahibi olmadığı için ataerkil
- Devletin işleri kamu önünde –ama ancak yurttaşlarca– tartışıldığı için demokratik
- Askeri; ama ideal devlet tanımı gereği sınırlı bir alanı kapladığı için, genişlemeci değil
- Bütün insanların değil, belli bir yerde doğmuş, bu yüzden de emirleri altında köle çalıştırma hakkına sahip seçkin yurttaşların mutluluğu için tasarlanmış olduğu için seçkinci

Batı'nın kusursuz kent kavramının gerisinde ayrıcalık düşüncesi vardır. Moreau, hiç kuşkusuz, onaylardı bunu.

PERŞEMBE

Londra gibi bir kentin "anlamı" çevresinde dolanıyorum hâlâ. Wells sevmezdi onu. Amerika'nın geleceği üzerine bir denemede, Londra'yı, "yapışkan bir insan sıvısının kaynayıp köpürerek çepeçevre tepelerin kenarından komşu ilçelere doğru karmakarışık, çirkin bir biçimde saçıldığı bir çukur kap" olarak betimliyordu.

Çökmüş ulaşım sistemi ve korkunç yüksek fiyatlarıyla Londra, azıcık bir parayla yaşamak zorunda olan birisi için dünyanın en rahatsız edici kentlerinden biri olmalı. İngiliz Turizm Bakanlığı acaba nasıl reklamlar aracılığıyla inandırıyor dünyayı, böyle olmadığına?

CUMA

Dr Moreau, yaşamı insan istencinin yönettiğine inanıyor; Montgomery de şansın. Prendick açıkça yazgıya inanıyor, ki aynı şey değil bu. Bir de, yazgının, insanla hayvan arasındaki sınırı bulandırdığına inanıyor (ya da keşfediyor). (*Hayvanlar Çiftliği*'nin ünlü sonu: "Dışarıdaki yaratıklar domuzdan insana, insandan domuza, sonra yine domuzdan insana bakıyorlardı; fakat hangisinin hangisi olduğunu söylemek şimdiden olanaksızdı.")

Ukalaca bir not; bu romanın gerçekliği Kantçıdır. Kahraman, hayalindeki gibi görüyor dünyayı, oysa okur, kahramanın bilmediği, "kendi içinde bir dünya" olduğunu biliyor. Dramatik durum, kahramanın inandığıyla okurun bildiği arasındaki gerilimden ortaya çıkıyor.

CUMARTESİ

Prendick'in ormanda ilk yürüyüşünde (acayip "vahşiler"le karşılaşması, daha sonra da o "Şey" tarafından izlenmesi) eskil, katıksız bir anıştırma var. Orman, masallardaki içinden çıkılmaz yer, Dante'nin üç vahşi hayvana rastladığı karanlık cengel, öç perileri Erinyslerin Orestes'i kovaladığı orman olur.

Kitap kusursuz karabasanlarla dolu. "Derken soğuk bir şey dokundu elime. Şiddetle irkildim ve hemen dibimde pembemsi, bulanık bir şey gördüm, dünyada her şeyden çok, derisi yüzülmüş bir çocuğa benziyordu."

Tabii bir de, Prendick'in o korkunç adadan kaçışından sonra yeniden kentte yaşama girişimini anlattığı, akıllardan çıkmayan son: "İnsanlardan kurtulamıyordum; sesleri pencerelerden içeri giriyordu; kilitli kapılar dayanıksız koruyuculardı. Sabuklamalarımla dövüşmek için sokaklara çıkardım ve sinsi sinsi dolaşan kadınlar kediler gibi miyavlardı ardımdan, haset, aç adamlar kıskançlıkla bakarlardı yüzüme, yorgun, soluk yüzlü işçiler öksürerek geçerdi yanımdan, bezgin gözleri ve aceleci adımlarıyla kan kaybeden yaralı geyikler gibi..."

ÖĞLEDEN SONRA

Covent Garden'dayım. Sırf meraktan *Dr Moreau'nun Adası*'nı soruyorum bir kitabevine. Satıcı, yazarının kim olduğunu öğrenmek istiyor. Söylüyorum. "Yeni bir kitap mı bu?" diye soruyor. Olmadığını söylüyorum. "Bir aylıktan daha eskiyse" diyor, "olmayabilir bizde. Ama sizin için getirtebiliriz." Bilgisayarda kitabın adına bakıyor. "Bulamıyorum" diyor. "Olasılıkla baskısı tükenmiştir." *Sic transit.**

PAZAR

Wells "bilimsel macera" romanlarını (*Görünmez Adam, Zaman Makinesi, Ayda İlk İnsanlar, Dr Moreau'nun Adası*) yazdığında, ütopyacı ideal çoktan kendi gölge imajına dönüşmüştü; distopya, en kötü niteliklerimizin etobur bitkiler gibi doludizgin çiçek verdiği yer.

Çocukken, evrenin bende belli belirsiz bir ortaçağ anlamı taşıdığını anımsıyorum; bilim ve büyünün sınırları bulanıktı, çocukluğumun gazetelerinde her gün reklamı yapılan tansıklar

* Latince: Dünyanın şanı geçicidir.

(Dr Salk'ın çocuk felci aşısı, Buenos Aires'teki ilk televizyon cihazları, ilkel bilgisayarlar, uzay yolculuğu) Enid Blyton'un Wishing Chair [Dilek Sandalyesi] ve Pinokyo'nun Land of Laughs [Kahkahalar Ülkesi] serileriyle hayali bir rafı paylaşırdı. Daha sonra, ilk gençliğimde, bilim dünyasını, dile gelmez edimlerin cezalandırılmadan kaldığı, karabasanların dolu dizgin ortalıkta dolaştığı tehlikeli bir alan olarak betimleyen ilk televizyon dizilerine inanırdım. Bana göre, o diziler ergenliğin gizli dünyasını karanlık bir biçimde yansıtıyordu.

Baba Henry James, oğulları William ve Henry'ye bir mektubunda şunları yazar: "Her insan, entelektüel ergenliğine henüz ulaşmış olsa bile, yaşamın bir fars olmadığından kuşkulanmaya başlar; hatta kibar bir komedi bile değildir; tersine, öznesinin köklerinin suya daldığı, esas kıtlığın en derin trajik oyuklarından çiçek açar, meyve verir. Tinsel yaşam yeteneği olan herkesin doğal kalıtı, kurtların uluduğu, edepsiz gece kuşunun bıcır bıcır öttüğü boyun eğdirilemeyen bir ormandır."

GECE YARISI

Biraz önce, pencereden gelen polis sirenlerinin sesleri arasında, gece TV'sinde *Frankenştayn'ın Gelini*'ni seyrettim.

Kaçık bilim adamları listesi:

- Dr Frankenştayn
- Praglı Haham Loew
- Dr Moreau
- Dr Caligari
- Dr Jekyll
- Oz Büyücüsü

Kaçık bilim kadınları yalnızca peri masallarında ve mitlerde mi görülüyor? Kirke? Medea? Pamuk Prenses'in kötü analığı? Hansel ve Gretel'in cadısı? Külkedisi'nin vaftiz anası peri?

Bu doktorların öğrendiği üzere, çılgın deneyler asla sonul değildir; yaratılan şey daima ilk durumuna dönmek ister gibidir. Moreau: "Bir şekilde, yaratıklar tekrar geriye sürüklenir, inatçı hayvan eti, günbegün dönüşür, geriye döner..."

Not: Wells'de alegorik okumalara yüz vermemeli; Tanrı olarak Moreau, insanlar olarak hayvan halkı. Böylesi bir yorum, kuşku yaratacak kadar basit görünüyor. Serüvenin katıksız dehşetiyle kal.

Wells, ara sıra retorik bayağılıklara bulaşır: "Ne anlama geliyordu? Issız bir adada, kilitli ve çevrili bir alan, kötü şöhretli bir canlı teşrihçi ve bu kötürüm, çarpılmış adamlar..." Fakat öte yandan, hayvan izleğinin dikkatle sergilenmesi gibi çok güzel hazırlanmış açığa vurma anları da var; dingide, önce kimi yiyeceklerine karar vermek için kura çekmek gibi korkunç öneriler; Prendick'i güçlendiren "kan tadında" ilaç; "havuç kırıntıları, yeşillikler" yayılmış pis güverte, bir kafes gibi...

Wells, harika bir adlandırıcı: "Acı Evi." Prendick, acı çeken bir hayvanın sesini ilk duyuşunda, bağırtıları "sinir bozucu" bulur, "acı çekmenin zarif biçimde dile gelişi" der buna. Askeri diktatörlük sırasında Arjantinli bir işkenceci (kültürlü biri) daha sonra, "acının dile gelişi"ne çabucak alıştığını söylemişti. Kurbanın sesi, kişinin kendisinden kopuk hale geliyor, diyordu, işkencecide hiçbir acıma ya da pişmanlık duygusu, hatta acıyı dindirme güdüsü ateşlemeyen, bedenle ilişkisi kopuk bir hal alıyor. "Sadece, havada asılı kalıyor," diyordu işkenceci.

Dickens, *Hard Times*'ta [Zor Yıllar] sorar: "'Acın var mı, anneciğim?' 'Acı, odanın içinde bir yerde,' diye cevap verir Bayan Grandgrind, 'ama kesinlikle acım var diyemiyorum.'"

PAZARTESİ

Bugün Paris'e döndüm. Gare du Nord'a indiğimde, Chesterton'ın gözlemini anımsadım: "Londra'yı layıkıyla görmek herhangi bir kenti görmekten daha zor. Londra bir muammadır. Paris ise bir açıklama."

Wells, *Otobiyografi Denemesi*'nin birinci cildinde, yedi yaşındayken, *Chambers' Journal*'ın eski bir sayısında, bir tekerlek üzerinde parçalara ayrılan bir adam hakkında bir şeyler okuduğunu anımsar. O gece korkunç bir düş görür; Tanrı, bir işkence aletini döndürmektedir. Tanrı, diye düşünür çocuk, dünyada her şeyden sorumlu olduğuna göre, dünyadaki bütün kötülüklerden de sorumlu olması gerekir. Ertesi sabah, Wells, Kadri Mutlak'a artık inanamayacağı kararına varır. Moreau karakterini ona belki de bir karabasan vermişti; karşılığında Moreau da bana sağlıklı bir doktor korkusu ve yetke figürlerine karşı genel bir güvensizlik verdi.

Borges, Tanrı'ya inanıp inanmadığı sorulduğunda şu yanıtı verir: "*Tanrı* sözcüğü zamanın dışında bir varlık anlamına geliyorsa, ona inandığımı söyleyemem. Ama içimizde, adaletin yanında bir şey anlamına geliyorsa, o zaman evet, bütün suçlara karşın, dünyanın ahlaki bir anlamı olduğuna inanıyorum."

SALI

Bir farenin sırtına yerleştirilmiş bir insan kulağı fotoğrafı gördüğümü anımsıyorum, Bosch'un resimlerinden fırlamış gibiydi. Dr Moreau şöyle diyor: "Bugüne kadar, maddenin etiğine dair hiçbir sıkıntım olmadı." Fakat madde, nihayetinde, sonuç olarak ölümün vahşetini kabullenmeyi reddedişimizi yansıtırken, etiktir.

Vachel Lindsay'in "Kurşuni Gözlü"sü:

Havasızlıktan boğulup gitmesin genç ruhlar
Tuhaf şeyler yapmadan, hindiler gibi kibirle kabarmadan.
Yavrularının büyüyüp alıklaşması tek suçudur dünyanın,
Yoksullarının öküz-gibi, aksak, kurşuni gözlü olması

Açlıktan öldükleri için değil, öyle düşsüz öldükleri için,
Tohum saçtıkları için değil, ekini biçmedikleri için,
Hizmet ettikleri için değil, hizmet edecek tanrıları olmadığı için,
Öldükleri için değil, koyunlar gibi öldükleri için.

"Hizmet edecek tanrılar" sözleri rahatsız ediyor beni. Ama o öküz gibi yoksullar ve koyun gibi ölenler, Moreau'nun karabasanındaki yaratıklardır. "Hatta ben bile, mantıklı bir yaratık değil de, beynindeki garip bir bozukluktan dolayı azap içinde olan, yalnız başına, beynine delibaş yerleşmiş bir koyun gibi dolanıp durmaya bırakılmış bir hayvandan başka bir şey değildim sanki."

ÇARŞAMBA

Gönülsüz bitirdim *Dr Moreau'nun Adası*'nı. O şahane dehşetinden hiçbir şey yitirmemiş olmasına karşın, ben yaşlandıkça, yazınsal anıştırmalarla tıkabasa dolu, çok daha zor ve karmaşık bir kitaba dönüşmüş gibi geliyor bana. Blake'in Nobodaddy'sini* anımsatan kaçık bilim adamı ve aksine, Kafka'nm değişime uğramış Gregor'unun varoluş sıkıntısını yankılayan hayvansı yaratıklar; bir zamanlar Prospero'nunki gibi uzakta görünen, şimdi Moreau'yu baş emperyalist olarak gören sömürgecilik sonrası kâşiflerin haritasını çizdiği ada; bütün bunlar, şimdi benim öyküyü okumamın, öykünün itaatle kabul ettiği ve anında dışına taştığı bir bölümüdür.

* Nobodaddy: Blake'in Tanrı anlamında kullandığı sözcük oyunu; hiç kimsenin babası, hiç-baba.

Wells, daha ileri yaşlarında, düşüncelerine daha az hayali, daha ciddi bir biçim vermeye çalıştı. Bununla birlikte, bana göre, bu girişim fazla işe yaramadı; ikinci sınıf genç yazardır benim anımsadığım, Jules Verne'in, onun hakkında öfkeyle, "Ama bu adam bunları uyduruyor!" dediği "bilimsel macera" romanları yazarı. Müthiş tanrı Moreau'yla birlikte gelecekten olmayacak bir çiçek getiren o Zaman Gezgini'ni, gözkapakları ışığa kapanmayan, çıplak derisi kendisini soğuktan koruyamayan o zavallı Görünmez Adam'ı, imrenle bakılan ay üzerindeki haini de anımsıyorum. Wells'in otuz beşinden önce yazdığı bütün bu gerekli buluşlardır, benim anımsadığım. Ondan sonraki yarım yüzyıl boyunca, *A Modern Utopia* [Modern Bir Ütopya], *The New Machiavelli* [Yeni Machiavelli], *The Outline of History* [Tarihin Genel Çizgileri], *The Science of Life* [Yaşam Bilimi] gibi ciddi kitaplarda sağduyuyu ve tarihi, sosyal reformları ve eğitim kuramlarını tartıştı o. Zor zamanlarda hâlâ cesur ve zekiydi, dürüst ve bazen yanılgı içindeydi; ama mit yaratma yeteneği nerdeyse tamamen terk etmişti onu. Bir-iki öykü hâlâ yüzeye çıkabiliyor bugün –"The Country of the Blind" [Körler Ülkesi], *The Crouqet Player* [Kroket Oyuncusu]– fakat görünen o ki, düş kaynağı büyük ölçüde kurumuş. Artık hayal gücünü yitirmiş yaşlı adam, deneyimsiz, eğitimsiz genç adamın sezgileriyle ve serüvenci vizyonlarıyla kolayca ortaya koyduğu şeyleri yeniden yakalama çabası içinde gerçek, sağlam olgulardan kitaplar yapmak için yola koyulmuş gibi sanki.

Artık yaşlanmış bu okurun, olanaksız olduğunu bildiği halde, *Dr Moreau'nun Adası*'nı ilk kez okumanın verdiği o toy heyecandan bir şeyler anımsamaya çalışması gibi.

Ağustos

Kim

SALI

Bendeki *Kim*, C.'nin benim için yıllar önce Paris'te bir sahafta bulduğu, Kipling'in yapıtlarının 1914 tarihli yirmi beş ciltlik (daha sonra beş cildi daha basıldı) Bombay basımı toplu yapıtları içinde. Haftalarca süren bir genel grev zamanıydı Paris'te, kent merkezinde yapacak bir işimiz varsa, yirminci *arrondissement*'dan* merkeze kadar, otobüslerin boş bıraktığı caddelerden aşağı yürümek, kapalı metro istasyonlarını geçmek, garip bir biçimde dost ve konuşkan bir yaya kalabalığı arasında yürümek zorundaydık. C. tamamı tamamına bu toplu yapıtların ücretini ödeyecek kadar para biriktirmişti, eve gidecek kadar taksi parası kalmamıştı yanında. Yirmi beş cildi sırtlayıp kilometrelerce yol yürüyeceğini anlayınca, kitapçıya, utana sıkıla taksi parası olarak elli frank geri verip veremeyeceğini sormuştu. Aksi ihtiyar kabul etmemiş (Kharon'a verecek metelik bulamayasıca!), onun yerine C.'ye büyücek bir posta çantası vermeyi önermişti. Omzunda yirmi beş cilt kitaplık bir yükle Paris sokaklarında yola koyulmuştu C. Fazla yürümeden, yanında bir araba durmuş, bir kadın ne yöne gittiğini sormuş ona. Aksilik bu ya, kadın çok yakın bir yere gidiyormuş, ama C.'nin başına gelenleri duyunca onu eve kadar götürmekte ısrar etmiş.

* Fransızca: ilçe (ç.n.)

Evrensel Kitaplık'ta, kadının cömertliği kitapçının cimriliğini fazlasıyla dengeliyor.

Bendeki *Kim*'in kâğıdı açık krem renginde, harfleri koyu siyah ve hafifçe kabarık, bölüm başlarındaki ilk harfler koyu lacivert. Her cildin içinde, doğru biçimde ciltlendiğinde kullanılabilsin diye başlığı ve cilt numarasını taşıyan fazladan bir etiket var (her okurun kendi zevkine göre ciltletebilmesi için karton ciltli üretilmiş bu basım). Rudyard Kipling'in birinci cildin başlık sayfasındaki imzası, küçük harflerle, isteksizce atılmış ve açıkça okunabiliyor.

Kim bana her zaman haz vermiş birkaç kitaptan biridir; her okumada daha çok seviyorum. Quebec'te özel bir mutluluk durumunu belirtmek için kullanılan bir sözcüğe başvurmak istiyorum bu kitap için: *Heureuseté.* Anlatım tonunu, yan karakterlerden her birinin canlılığını, bir nehri aramakta olan Lama ile kendini aramakta olan oğlan çocuğu arasındaki dokunaklı dostluğu seviyorum. Onların bu uzun ve çetin yolculukları hiç bitmesin istiyorum.

ÇARŞAMBA

Evimin sarı taşları ağustos güneşini yansıtıyor. Bahçede, titrek kavaklar çiçeklendi, inanılamayacak kadar beyaz. De Quincey'ye göre, "titrek kavak, Filistin'deki, haçlara malzeme olmaya mecbur tutulan tohum ağacının (ana ağaç) korkusunu paylaştığı için tir tir titrer"miş.

Burada, köyümdeki günün sıcağı romandaki havaya uyuyor. Bir çift üveyiğin penceremin dışındaki çimenliğe konmalarını, bir an çalımla yürüyüp sonra kitaplığımın ucundaki güvercin kulesinin damına uçmalarını seyrediyorum. Bunu (besbelli) tekrarlama keyfi için yapıyorlar. Kısmen, ben de bunun için yeniden okuyorum hep.

Kim'de, her şey en başta anlatılır; Kim'in meraklı doğası, geçmişindeki ve geleceğindeki gizem, Lama'nın arayışı, Harun

Reşid ve *Binbir Gece Masalları*'nın adı geçince uyanan peri masalı havası. Serüvenlerin anlatılışında hiçbir şaşkınlık ya da isteksizlik yok; yalnızca bazen, okuru bir sahneyi ya da bir diyalogu kendi bildiği gibi tamamlamaya kışkırtmak için, bile isteye ikircimli oluyor. Yoksa Kipling anlattığı öyküyü biliyor ve hatta onun açıklığına güveniyor.

Bir süre önce, Kipling gibi Bombay'da doğmuş olan Rohinton Mistry'den *Kim*'i okumasını rica ettim. Daha önce okumamıştı ve hoşlandı. Kipling gibi Rohinton da, kendi romanlarında geçen bazı Hint dilindeki yerel sözcükleri açıklamaya gerek görmüyor; bunların anlamı bağlam içinde ışıldıyor, karakterlerin diline canlılık veriyor.

Sözlükçelerden nefret ederim.

Rohinton, Kipling'in diyaloglarını ve Hintli karakterler topluluğu betimlemelerini yaşama tamamıyla uygun bulduğunu söyledi bana. Romanda kullandığı atasözlerini, aşağılamaları ve deyişleri Kipling kendisi mi uydurdu diye merak ettik. "Sessizce dilenenler sessizce açlıktan ölür." "Kutsal Şiv boğası kadar merhametlisin." "Mazanderan cengelinde yaşayan çakalı ancak Mazanderan tazıları yakalayabilir." Buna benzer şeyler.

Bütün yan karakterler kalabalığı içinde hiçbiri, yaşlı Hintli hanım kadar akılda kalıcı değil; Kim ve Lama'nın Büyük Anayol'da rastladığı bu hanım güzel yiyecekleri, dedikoduyu ve yeni yüzlerin verdiği heyecanı sever, "şeker topağının üzerindeki mutlu papağan gibi" kıkır kıkır güler. Hemen bütün yerli karakterler gibi o da, *gereklidir* hikâye için. Ama, Avrupalı karakterlerin davranışlarında yapay bir şey, kişilik dışı, soğuk bir şey var gibi geliyor bana. Belki de Kipling, İngiliz-Hint zihniyetinde belli bir yanlışlığı yakalıyordu. Askeri tarihçi John Morris şöyle yazıyor: "Raca'nm psikolojisi gerçekten de bir yalana dayanıyordu. Hindistan'daki Britanyalılarm çoğunluğu bir rolü oynuyorlardı. Olmaları gereken kişiler değillerdi gerçekte."

Kipling, Bombay'da küçük bir çocukken, giyindikten sonra yemek odasına *ayah*'ının [dadı] uyarısıyla gönderilirdi: "Şimdi Papa ve Mamma ile İngilizce konuş." (Kendisiyle İngilizce ve Almanca konuştuğum) mürebbiyemin beni buna benzer bir tavsiyeyle içeri gönderdiğini anımsıyorum; ana-babamla "İspanyolca konuşmamı" söylerdi; yarım yamalak birkaç sözcük bildiğim bir dildi bu.

PERŞEMBE

Kipling'in Hindistan'ında kocaman, harika bir karmaşıklık var; Rohinton'a göre gerçeği yansıtıyor bu (ben hiç bulunmadım orada). Kipling, dünyada öyle yerler vardır ki, diyor, yeteri kadar beklerseniz sonunda herkes oradan geçer. Bunlardan biri, Londra'daki King Cross istasyonudur; öteki de Bombay'daki tren istasyonu. Romandaki Büyük Anayol da tıpkı böyle bir yer gibi geliyor bana. Eliot'ın "Ölümün bunca kişiyi mahvettiğini düşünmemiştim" dizesi, benim için Lama'nın "Büyük ve korkunç bir dünya bu. İçinde bu kadar canlı insan olduğunu bilmezdim," sözlerini yansıtıyor.

Kipling listeleri seviyor; dikkatle seçilmiş insan, yiyecek, eşya, mücevher, giyim eşyası adları, şairane bir keyifle, sayfa sayfa sıralanıyor. Coleridge: "Şiir = en güzel düzende en *güzel* sözcükler," der.

Kipling, Harikalar Evi'ni de şöyle betimliyor; Lahore Müzesi'ndeki heykellerin ve frizlerin yavaş, ayrıntılı listelerini, taş taş, resim resim, koleksiyonu "dindarca bir saygı ve bir ustanın değerbilir içgüdüsüyle dolaşan" Lama'mn gözünden veriyor. Kipling'in özgün yazınsal erdemlerinin iyi bir tanımıdır bu.

Bu sabah, dostumuz Katherine Ashenburg'u (bizi ziyaret ediyor ve Romanesk mimari üzerine bir araştırma yapıyor) Poitiers'deki Notre Dame La Grande Kilisesi'nin beyaz oyma taş kapısını görmeye götürdük. Gördüklerimin birçoğunu şaşırtıcı buldum. Başından filizlenen ağacın gövdesinden çıkan

iki dalı tutan o adam kimdir? (Daha sonra bunun İşay Ağacı olduğunu öğrendim.) Her bir ayağında bir yılan başı olan, iki yana ayrılmış bacaklarını tutan o canavar kimdir? Kucaklaşan ya da güreşen o çift kimdir? Elinde açık bir kitap taşıyan o kadın kim? Küçük turist kalabalığı içinde, kim bilir kaçımız bu şeyleri Lama'nın her iki (hatta bir) niteliğiyle görüyoruz bugün acaba? Lama gibi, "silinmiş taş üzerindeki... o güzel öykünün olaylarını bir bir" okuyabilmek... Sözcük dağarcığımızın büyük bölümünü yitirmişiz.

CUMA

Katherine'e, Toronto'daki banyosunda sergilediği kiç dinsel antikalar koleksiyonuna eklemesi için (*brocanteur*'e* göre) bir rahibenin saçıyla işlenmiş bir *ex voto*** verdim. Bir Katolik için garipsenecek bir şey; dinsel eşyaların varsayımsal gizemli niteliğinden bütünüyle ayırabiliyor kendini o. Belki de bir Graham Greene karakterinin niteliğine ters bir tepi; bir zamanlar ünlü Fransız Katolik yazar Morin, inancını yitirdikten sonra, gece yarısı ayinlerine gitmeyi sürdürür, çünkü dediğine göre, "skandal yaratmak istemiyor"dur.

Biri, dinin gizemlerini tamamen çözebilseydik, inanca yer kalmayacağını ileri sürüyordu. Julien Green şöyle diyor: "Savaşımsız inanç yoktur." Lama'nın durumuna benzemiyor bu. Lama görünür bir çaba göstermez, açıklamalara girişmez; öyküler anlatır ve sonunda "Çark'tan kurtulacağını" umarak yoluna devam eder.

Kim'in şişko, bilgiç arkadaşı Hurree Babu: "Yokluğuna emin oldum şeyden niçin korkayım ki?" der.

CUMARTESİ

Çok sıcak bir sabah. Kızım Alice bir kirpiyi havuzda boğulmaktan kurtardı. Havuza düşmüş, umutsuz bir biçimde daireler

* Fransızca: Antikacı, eskici
** Latince: Adak, sungu

çizerek yüzmeye çalışıyordu hayvan. Bahçenin bir köşesine taşıdı ve titreye titreye sıvışmaya bıraktı onu.

Bir sonlandırma sorunu; sırf zevk için *Kim*'in son sayfalarına atladım. Kitabın sonu, coşkulu bir epifani; Kim iyileşir, Lama ise ırmağını bulur. Son hareketi, ellerini kavuşturmak, "ancak kendisi ve aziz dostu için Selamet'e ulaşabilen bir adamın yapabileceği gibi" gülümsemektir.

Yazarın yazdığını değil, okumak istediğimizi okuruz. *Don Quijote*'de, özellikle şövalyeler dünyası değil de kahramanın etiği, bir de onun Sancho ile garip dostluğu ilgimi çekiyor. *Söğütlükte Rüzgâr*'da Bay Kurbağa'yı, Sıçan, Köstebek ve Porsuk'tan daha az merak ediyorum. *Kim*'de, bütün o çocukça casus öyküsü Büyük Oyun'la hiç mi hiç ilgilenmiyorum, ama Kim ve Lama'nın karşılıklı arayışları ve tanımadığım bir dünyanın betimlenişindeki zarafet büyülüyor beni.

Not: Yazınsal yolculuk, ya bir monolog ya da bir diyalogdur; ya bir gezginin aşacağı yolun ortaya çıkışı (Odysseus, İnanlı, Justine, Candide, Gezgin Yahudi), ya da birlikte ilerleyen iki karakterdir (Don Quijote ile Sancho, Huckleberry Finn ile Jim, Mavi Kuş'un peşindeki Erkek ve Kız Kardeş, Kim ve onun Lama'sı).

PAZAR

Bir ikinci üveyik çifti, güvercin kulesinin çatısını mesken tuttu. Sıcakta titrek bir ışıkla parıldıyorlar.

Bahçedeki yaz, yılın bütün değişikliklerini örtülü olarak içinde taşıyor; bahar yaprakları filiz vermeden önce kış dalları, sonbaharda meyvelerin döküldüğü yer, çiçek tarhı. Mevsimlerin düzenli gelip gidişleri, dostların yaşlanması ve ölümü, evimizin duvarlarının dökülüp yıkılması ve belleğimin iç sızlatıcı kaybı bir veridir, ama aynı zamanda şeylerdeki değişmezliğin olumlamasıdır (ve tanıtı). Zaman çevrimseldir, bunu olaylar söylüyor; biri öldükten sonra onu anımsayan biriyle, ya da onun hakkında bir şey bilmek isteyen biriyle konuşuyorum; ahırdan düşen taşlarla

bahçe duvarını yapıyoruz; artık anımsamadığım şey burada, kitaplarımın birinin dikkatle numaralanmış sayfalarında bir yerde. Tabii ben de yok olacağım; yeni duvar da yıkılacak, kitaplar dağılıp gidecek. Fakat ne denli küçük olursa olsun bir parçasını oluşturduğumuz şey, yıldızların altında, sabit kalacak. Bir taşı yontmakta olan bir heykelcinin gözünde olduğu gibi, bütün, yokluğumuz sayesinde daha da güzel olacak.

PAZARTESİ

Kipling, annesinin bir gün Bombay'daki bahçelerinde, bir akbabanın düşürdüğü, Sessizlik Kuleleri'nden bir çocuk eli bulduğunu anlatıyor. Rohinton böyle bir şeyin olamayacağını söyledi bana, çünkü akbabalar kulelerden o denli uzaklaşmazlarmış.

Bir arkadaş bir İngiliz gazetesinden kestiği, "Bir ev kadını ötücü kuşları kurtarmak için yüz tane saksağan öldürdü" başlıklı bir küpür göndermiş. Kadın, sevdiği kuşları korumak için saksağanlara tuzak kurmuş ve başlarını bahçe duvarına vurarak öldürmüş onları.

DAHA SONRA

Rahip Victor, Lama'ya düşkün olup olmadığını sorduğunda, Kim'in sevgi tanımı: "Ona elbet düşkünüm. O da bana düşkündü."

Lama, "toprağın üzerine bir parmağı ile çizgiler çizerek" öyküler anlatır Kim'e. Tıpkı "yere eğilip, sanki onları işitmemiş gibi parmağıyla toprağa yazı yazan" İsa gibi.

Ana Becciú, *Ronda de noche*'de [Gece Nöbeti] şöyle yazıyordu: "Pürüzlü bir yüzeyi okşadığımızda, eller ya da ağızla bir şey anlatıldığında, aşk olur. Ağız, okşamak için öyküleri kullanır, etrafa saçılmış pürüzlerin, yüksek sesle okunabilen pürüzlerin görünmesine neden olur. Ama hemen hiç kimse bunların nasıl okunacağını bilmez."

J. R. Ackerley'nin Hindistan günlüğündeki, kendisini sarayında hizmete alan mihrace hakkındaki kusursuz ilk paragrafı: "Birinin kendisini, yani Ekselanslarını sevmesini istiyordu o; gerçek gereksinimi buydu. Sanırım. Tabii o başka nedenler ileri sürüyordu; özel bir İngiliz sekreter, oğlu için bir özel öğretmen; çünkü Roma imparatorlarına hiç mi hiç benzemiyordu, mazeretler göstermek zorundaydı."

PERŞEMBE

Bir doktora tezi başlığı: "Engelli Koşu Olarak Roman."

Lama, yolundaki her engelin ortadan kaldırılacağına inanır; Kim ise, kendisinin bu engeli kaldırabileceğine ya da çevresinden dolaşabileceğine. Dün Max Brod'un yaşamöyküsünde okuduğuma göre, Kafka, Balzac'tan hoşlanmazmış, Balzac'ın bastonu üzerine kazıttığı "Je casse tout obstacle"* ilkesini hiç doğru bulmazmış. Sonra da kendi düsturunu eklemiş Kafka: "Her engel *beni* parçalar."

Doğal engeller ve politik engeller; Kipling, hüküm sürdüğü toprak hakkında hiçbir şey bilmeyen beyaz adamı açıkça küçümser. Kışlada Kim'e bakmakla yükümlü olan oğlan, nefretten ve cehaletten döver onu. Oğlan "bütün yerlilere 'zenciler' der; fakat uşaklar ve çöpçüler yüzüne karşı iğrenç adlarla seslenirdi ona, onların ikiyüzlü saygılı tavırlarına aldanan o ise, hiçbir zaman anlamazdı bunu. Bu da yediği dayaklara karşı Kim için bir teselli olurdu."

"Cehalet kadar büyük günah yoktur," der Creighton Sahip, daha sonra.

CUMA

Yıllar önce, Michael Ondaatje, *Kim*'deki bir Britanyalı çavuşun adını anımsayıp anımsamadığımı sormuştu bana, yazmakta olduğu romanda kullanmak istiyordu çünkü.

* Fransızca: "Her engeli parçalarım ben."

İngiliz Hasta, Hana'ya "Onu ağır ağır oku," der. "Kipling'i ağır ağır okuman gerekir. Doğal durakları bulmak istiyorsan virgüllerin konduğu yerlere dikkat et. O, tüy kalem ve mürekkep kullanan bir yazardır. Sık sık başını sayfadan kaldırır, uzun uzun çevresine bakardı."

İngiliz Hasta'nın bendeki baskısının yirminci sayfasında "Châttellrault"ta yapılmış bir Fransız tüfeğinden söz edilir. Yıllar sonra şimdi, benim yaşadığım yere yakın, silah fabrikasıyla ünlü bir kasaba olan "Châtellerault" olması gerekir bunun. Ne yazık ki, yerel yetkililerin açgözlülüğü, o güzelim on altıncı yüzyıl binalarının (örneğin, Descartes'ın babasının yaşadığı ev) ve Vienne üzerindeki zarif köprünün önemsenmemesine, bütün ağaçları kestikten sonra koskoca bir araba parkı yaptırarak Châtellerault'u sıkıcı bir ticaret merkezine döndürmelerine sebep olmuş.

CUMARTESİ

Kipling, öyküyü boyuna yerli karakterlerin bakış açısına çevirir; *Kim*'de Britanyalılar, yönetmeye çabalayan, çoğu zaman eskil yabancı kültürler arasında yitmiş dışarlıklılardır. Yabancı yönetimin (ister Britanyalı ister Romalı olsun) zorla kabul ettirildiği kimselerin her zaman "devleti devirme" girişiminde bulunacaklarını da anlamaktadır Kipling. "Bir Pikt Şarkısı"nda şunları yazmıştı:

Roma asla bakmaz nerede yürüdüğüne.
Onun ağır toynakları hep iner
Midelerimize, yüreklerimize ya da başlarımıza;
Roma'ysa aldırış etmez feryatlarımıza.

İstilacının yukardan bakışı, her türlü birlikte çalışmayı kuşkulu hale sokar. Rabindranath Tagore, 1919 Amritsar Kıyımı'ndan sonra şövalyelikten çekildiğini İngiliz Genel Valisi'ne bildiren mektubunda şunları yazar: "Halkımızın yüreklerinde uyanan evrensel öfkenin acısını görmezden geldi yöneticilerimiz... Şeref madalyalarının, onların kırılan gururlarının yanında utancımızı göz kamaştırıcı kılma zamanı çoktan gelmiştir.

Bana gelince; sözümona önemsizlikleri yüzünden insanlıkdışı bir aşağılamaya layık görülen ülkemin insanlarının yanında olmayı ve özel ayrıcalıklardan kesilip koparılmayı tercih ederim."

Ağustosta, gazeteler haber sıkıntısı çekiyor sanki.

PAZARTESİ

Düşlerimde hiçbir zaman on sekizimden büyük değilim. Altmış dokuzundaki Madam du Deffand, Horace Walpole'e şöyle yazıyor: "Yaşamış olduğumu unutuyorum. Olsa olsa on üçümdeyim."

Gençliğimin geçip gidişinden bu yana hiçbir şey öğrenmemişim gibi bir his var içimde. Daha önce yaptığım bütün keşifler hâlâ devam etmekte, geriye kalanlar önemsiz, asılsız ya da olsa olsa dipnot gibi görünüyor. Kipling, "yirmi iki ya da yirmi üçünde başlayan yarı çöküş kadar... güneşin ve çevrenin geliştirdiği ilk düşünceler koşuşturması"ndan söz ediyor.

Dışarıda, sıcaklık korkunç. Evin içi, duvarların kalınlığı yüzünden, harika serinlikte. Buenos Aires'in sıcak yazlarında, hava akışına izin veren demir kepenklerin gerisinde, karanlıkta uzanmış yatarken aynı hissi duyduğumu anımsıyorum. Şu anda duyduğum, buna benzer duygular bile yeni değil.

Kim'in arkadaşı at tüccarının gençlik tanımı: "Ben on beşimdeyken, bir adam vurmuş ve baba olmuştum."

Geriye dönüp gençlik okumalarıma baktığımda, temel, en korkutucu soru, anımsıyorum, *Alice Harikalar Diyarında*'daki nargile içen Tırtıl'ın "cansız, uykulu bir sesle" sorduğu sorudur: "*Sen* kimsin?" Bu sorunun etken hali, *Kim*'in ortalarına gelindiğinde belirir: "Ben neyim?" Daha sonra, bir iki bölüm ileride: "Kim-Kim-Kim kimdir?"

Kipling: "Çok az sayıda beyaz insan, ama çoğu Asyalı, kendi adlarını kendi kendilerine tekrarlayarak kimlik denilen şey üze-

rine özgürce kafa yoruyor, labirentimsi bir şaşkınlığa bırakıyorlar kendilerini. İnsan yaşlandıkça, bu güç genellikle yitiyor, ama sürerken, herhangi bir anda bir adamın üzerine çullanabiliyor."

Kimlik ve mekân, anımsadığım ya da anımsadığımı sandığım şeye çözünüyor. Başımı çevirir çevirmez, her şey anıya dönüşüyor ve ona göre değişiyor. Lurgan Sahib'in evindeki karabasanımsı testlerden sonra, Kim bütün istencini, bildiği gerçekliği ("eskiden olduğu gibi, işte orada" diye ısrar ediyor) doğrulamak için kullanmak zorunda kalıyor. Gerçeklik, çiçek dürbünü içindeki tuhaflığıyla, Kim'in gördüğünü bildiği şeydir (gözleri bunu yadsısa da).

Hayranlık uyandırıcı bir dokunuş; Büyük Oyun'da "korumak için" Kim'in derisini boyayarak koyulaştıran (dolayısıyla onun dış kimliğini değiştiren) kadın, kördür.

SALI

Bombay baskısından başka, zaman içinde birçok yerden topladığım birkaç Kipling kitabım daha var. Özellikle benim için çok değerli olan ikisi; Wheeler'in Hindistan Demiryolu Kitaplığı'nda Nffl 4 numarasını taşıyan *Under the Deodars*'ın [Sedir Ağaçları Altında] ince, eski püskü bir kopyası, fiyatı bir rupi, 1888'de Allahabad'da, Kipling henüz yirmi üç yaşındayken basılmış; bir de *Stalky & Co.*'nun kırmızı ciltli bir cep kitabı, yirmi beş yaşındaki Borges, 1924'te Buenos Aires'e dönüşünde satın almış, 1973'te onu ziyarete gittiğimde bir veda hediyesi olarak bana vermişti.

Dostlarımın bana verdiği şeyler sayesinde bir tür özyaşamöyküsü yazabilirim. Hepsi burada, benim yazı odamda:

- 1984'te ilk bilgisayarımı aldığımda, nicedir yitirdiğim bir dostumun bana vermiş olduğu, fil kafalı başlangıçlar tanrısı Ganeş'in tunçtan heykelciği
- C.'nin büyükannesine ait cam bir armut, ilk tanıştığımızda C. vermişti bana.
- Rohinton ile Freny'nin armağanı, örme metal Hint işi bir kalemlik

- Isabel Huggan'ın ellinci yaş günümde verdiği, içine okuyamadığım işaretler kazmmış Vietnam işi bir taş kutu
- *Frühlings Erwachen* adlı tiyatro oyunu için Michael Levine'in tasarladığı, gökyüzü gibi boyanmış kâğıttan bir sütun dekoru
- İki kızım tarafından hediye edilmiş iki kalem; biri tüy, öteki çelik uçlu
- Liza Detrick'in yaptığı kilden bir küçük yılan
- Barbara Moon'un verdiği deri bir kitap ağırlığı
- Lenny Fagin'in Hindistan'dan getirdiği taştan bir bardak altlığı
- Bodge Hall'ın yaptığı bir tütsü tabağı, Rob Read'in ölümü üzerine vermişti bana. Napoli yakınındaki Sybil Mağarası'ndan, Tasmanya'daki Mozaikli Yol'dan, Ontario'daki Colpoy Körfezi'nden, Vosges Dağları'ndaki bir patikadan, Calgary'deki evimin önündeki yoldan gelmiş taşlar ve Katherine'in hediyesi seramik bir fasulye ile Ron Wright'ın benim için Yucatân'dan getirdiği kilden bir Maya pandantifi duruyor üzerinde
- Venedik'teki San Zaccaria Kilisesi'nin içindeki meşaleleri tutan dev Mağribi heykellerinden birinin oyulması sırasında kullanılan modelin parçası olduğu söylenen abanoz bir kol
- Posta kartlarının bulunduğu bir kutu, Alsace'nin Selestat köyünde oturduğumuz dairenin karşısındaki *tabac*'ın sahibi tarafından elle boyanmış; hümanist kitaplıkta araştırma için bir yıl geçirmiştim orada.

Kipling, özyaşamöyküsünde, yazı masası üzerindeki nesneleri sıralar. "Bir yerde bir süre çalışan çoğu insan gibi, kuzeyden güneye üç buçuk metre uzunluğunda ve bir hayli kalabalık olan çalışma masamın üzerinde bir sürü alet edevat bulunur hep. Bunlardan biri, içi fırçalar ve tıkanmış mürekkepli kalemlerle dolu, uzun, kano şeklinde lake bir kalemlik; ataş ve bantların bulunduğu tahta bir kutu; topluiğnelerin konduğu, tenekeden bir diğeri; bir şişe altlığı; zımpara kâğıdından küçük tornavida-

lara kadar bir sürü ıvır zıvırın bulunduğu bir başka kutu; Warren Hastings'e ait olduğu söylenen bir kâğıt ağırlığı; birtakım kâğıtların üzerinde duran doldurulmuş minik bir fok ve deriden yapılmış bir timsah; mürekkep bulaşığı bir cetvel ile bizim çok sevgili hizmetçimizin her yıl hediye ettiği koca bir mürekkep kurulama bezi, bu fetişlerin büyük kısmını oluşturur."

PERŞEMBE

Amerikalı yayıncımın bana aktardığı, üzerinde tanımadığım bir gönderen adresi bulunan bir mektup. Durup dururken, adı bana hiçbir şey anımsatmayan biri, ben on bir-on iki yaşındayken tanıştığımızı ve benim yapmış olduğum bir şeyin o zamandan beri hafızasında durduğunu yazıyor. Yaptığımı ya da söylediğimi unuttuğum –önemsiz, sıradan– şeylerin bu kadar süre sonra, bu kadar geç sonuçlarına şaşıyorum.

Yarım saat sonra, *Kim*'i dün bıraktığım yerden yeniden okumaya başlıyorum ve Lama'nın söylediği şu sözleri görüyorum: "Bir Eylem'i dünyanın üzerine saldın ve havuza atılmış bir taş gibi yayıldı sonuçları, kim bilir nerelere kadar."

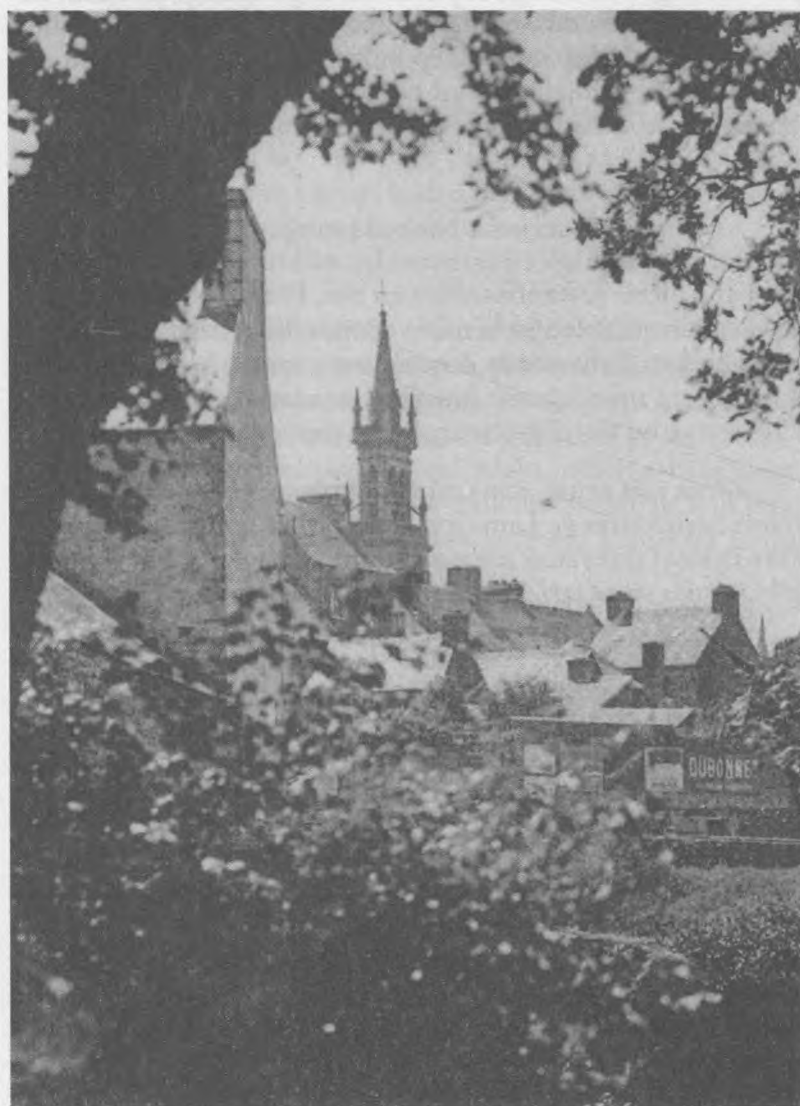
CUMARTESİ

Ayın son günü.

İspanyolca'da "bekleme" sözcüğü *espera*, "umut" anlamına gelen *esperanza* ile aynı kökten geliyor. Gide, *Günlük*'ünde şunu söylüyor: "*Sala de espera*. Ne güzel bir dil bu, beklemeyi umutla karıştırıyor!"

Kim'in sonu, insanın beklemesi ve aradığı şeyi nerdeyse farkında olmaksızın bulması üzerine. Lama'nın sonul görüşü, dualarından başını kaldırıp baktığında, penceresinin dışındaki karanlıkta "bütün dünyanın bir güneş ışını haline dönüştüğünü ve gözlerinin önünde belirdiğini gören" Nursialı Aziz Benedictus'unkine benziyor.

Patrick White'ın *The Tree of Man*'inin [İnsan Ağacı] son satırı şöyle: "Öyle ki, sonunda, son diye bir şey yoktu."

Eylül

Mezar Ötesinden Hatıralar

CUMARTESİ

C., komşumuz Madam H.'ye köy mezarlığına kadar eşlik ediyor, madamın çocukluğunda buradaki şatoda yaşayan markinin mezarını arayacaklar. Komşumuz yetmiş yedi yaşında, yürürken dengesini yitiriyor zaman zaman. Mezarlık, on sekizinci yüzyılda köyün dışına aktarılmış küçük bir alan. Mozoleyi bulunca, C. onun dar merdivenlerden aşağı inmesinde yardımcı oluyor, tarihleri okuması için mezar taşına bir el feneri tutuyor. Ölümü onun sandığından geç tarihlerde gerçekleşmiş. *"Mon dernier marquis!"* [Ah benim son markim!] diye iç geçiriyor.

Chateaubriand'ın *Mezar Ötesinden Hatıralar*'ına dair (*Mémoires d'Outre-Tombe*) en net anımsadığım şey, onun ölmekte olan Fransız soyluları için tuttuğu yas değil, anlatısındaki ağıt tonu. Ayrıca kitabın uzunluğu. [Fransız yayınevi Gallimard'ın] *La Pléiade* serisinde yayımlanmış olan iki cildi insanın gözünü yıldırır; iki bin sayfa arasında kendimi daha rahat hissetmek için, kurşunkalemle kitabın sonuna aldığım notlara bakıyorum.

Kitaplarıma yazılar yazarım hep. Onları yeniden okurken, çoğu zaman bir paragrafı niçin altını çizmeye değer bulduğumu,

ya da bir yorumla ne demek istediğimi anımsayamam. Dün Victor Segalen'in *René Leys*'nin bir kopyasıyla karşılaştım, üzerinde Trieste 1978 tarihi var, Trieste'de bulunduğumu hiç anımsamıyorum.

Madam Récamier'in anılarını yazmaya yüreklendirdiği Chateaubriand, 1768'de doğumundan 1841'e, ölümünden neredeyse yedi yıl öncesine kadar geçen süreyi, tam bir yüzyılı aktarmak üzere işe başlar. Yıldırıcı bir tasarıdır onunki; St. Malo'daki çocukluğunu, Combourg'daki gençliğini, Paris'teki askerlik yıllarını ve Fransız Devrimi'ne tanık oluşunu, Yeni Dünya'ya yolculuğunu, acı İngiltere sürgününü, Napoléon'un hırslarına duyduğu ilk sempatiyi, daha sonra imparatorun büyüsünden kurtuluşunu ve Bourbonlar yönetimindeki Dışişleri Bakanlığı görevini anımsar. Her şeyden çok da, akıp gitmiş yılları yeniden ele geçirmeye girişir.

Çok az özyaşamöykü yazarı zamanı ön plana alır; çoğunluğu kendi aziz kişiliklerindeki yükselişin büyüsüne kapılır. Chateaubriand'ı okumak, bir toplumsal değişimin öznel fakat kapsamlı bir biçimde gözler önüne serilmesine tanıklık etmek demektir; geleneklerin, beklentilerin, etik kuralların, oydaşmaların. (Girodet'nin yaptığı ünlü portresindeki gibi) uzak kıyıda ayakta durmaktadır o, elinden alınmış soylu süslere bakmaktadır, işte bu kaybı kendime hiç yakın bulamıyorum. Ama aynı zamanda, yaşa, deneyime, arzulardaki dönüşüme bağlı daha derin bir kayıptan söz eder, bu kayba ise içten bir yakınlık duyuyorum. Anımsadığına göre, gençliğinde "mutluluğu özler dururmuş"; yaşlılığındaysa artık, "güneşinin doğuşunu göremeyeceği bir şafağın yansımalarını" gözlemler sessizce.

Douglas LePan, 1995 sonbaharında, ölümünden kısa süre önce bana yazdığı mektupta şunu söylüyordu: "Oyunun tam da

ilginç olmaya başladığı bir sırada ayrılma hazırlıklarına başlamak zorunda olmamı biraz haksızlık gibi görüyorum."

Chateaubriand'ı çağdaşımmış gibi okuyorum.

SALI

Dinlere yazınsal bir ilgi duyuyorum. Hiçbir resmi din öğrenimim yok, bu yüzden benim dinsel ibadetlerim (ya da eksiklerim mi desem) parça parça ve gelişigüzeldir. Yehuda Elberg birkaç yıl önce, on sekizinci yüzyıldan kalma gümüş muhafazalı bir mezuza vermişti bana, Tesniye'deki emre uygun olarak, yazı odamın sağ kapının dikmesi üzerine astım onu. Geleneği izleyerek mezuzanın yatay konumda asılması gerektiğini iddia eden ortaçağ Talmudcularıyla dikey konumda asılması gerektiğini söyleyenler arasında varılan uzlaşmaya uygun olarak, eğik şekilde yerleştirdim.

Yahudi hapishanelerindeki hücrelere mezuza asılması üzerine bir tartışma okumuştum bir yerde; mezuzayı, sadece sürekli oturulan yerlere asmak gerekiyordu ve hapishanede kalışın devamlı olmaması dilendiğine göre... Mezuzanın içindeki Tesniye alıntısı, başka şeylerle birlikte, mevsiminde yağmur sözü verir: "...ilk yağmur ve son yağmur, senin tahılında ve senin şarabında ve senin zeytininde toplansın." Bana gelince, ben bütün bunları birer yazma metaforu olarak alıyorum.

Chateaubriand, Tanrı'nın, insanın yaşamından olduğu gibi çalışmasından da memnun olup olmadığını merak ederek kısaca sorar: "Bir kitap yeterli mi Tanrı için?" Umarım yeterlidir.

ÇARŞAMBA

Bir yıl önce bugün, kızım Alice inanılmaz bir haberi vermek için Ottawa'dan telefon etmişti; bir uçak, Dünya Ticaret Merkezi'ne çarpmıştı. Gün boyunca, ağlaya ağlaya ek haberleri vermek için arayıp durmuştu. Dairesinde tek başınaydı, o dehşeti paylaşmak istiyordu. Televizyonum olmadığı için radyoyu

dinliyordum. Yüzleri, resimleri görememek, sanırım, katliam anlatılırken düşünme fırsatı verdi bana. Gerçekleştirilen eylemdeki apaçık nefret, ezici görünüyordu. Birinin Öteki'ne karşı böyle bir nefret besleyebilmesi için ne denli tahrik edilmiş olması gerekir?

Browning'in iki dizesinde anlatılan Öteki, okul yıllarından beri aklımı karıştırmıştır hep:

Bu denli nefret ettiğim bir hayvan görmedim hiç;
Böylesi bir acıyı hak etmek için büyük kötülük yapmış olmalı.

On dokuzuncu yüzyılda teröristlere Nihilist denirdi; hiçbir şeye aldırmayan kimseler. Onlar ölmekten korkmazlardı, sloganları İspanyol İç Savaşı'nda faşistlerin dilindeydi: *¡Viva la muerte!* [Yaşasın ölüm!]

O akşam, uyumadan önce Chateaubriand'ı açtım ve bir mızrağın ucunda taşınan ilk kelleyi görmemiş olsaydı, Devrim'in akıntısına kapılacağını nasıl itiraf ettiğini okudum. Sonra da şuna rastladım: "Benim gözlerimde, cinayet hiçbir zaman hayranlık duyulacak bir şey, bir özgürlük kanıtı değildir; bir teröristten daha aşağılık, daha değersiz, daha korkak, daha bağnaz bir şey bilmiyorum."

PERŞEMBE

Bir hafta önce, trende Thomas Harris'in *Kuzuların Sessizliği*'nin devam kitabını okudum. Hayatta kendi doyumu dışında hiçbir amacı olmayan kahraman-canavar; tarihte başka bir zamanda böyle bir karakter yaratılmış mıdır? Hanibal Lecter bizim bencil rol modelimizdir, toplumumuza en uygun düşen öç alma imgesiyle, sözcüğü sözcüğüne, düşmanının beynini yemektir. O zaman başka insanların çılgınlığından nasıl yakınabiliriz?

Telefonda bundan söz ediyorum Katherine'e, o ise hep abarttığımı söylüyor.

ÖĞLEDEN SONRA

Batı, Öteki'ni sadece daha fazla aşağılamak için tanır, sonra da bunun geriye yansıyan yanıtını görünce şaşırır. Ferdinando Camon bir keresinde Primo Levi'ye şunları söylemişti: "Hıristiyan kültüründe, 'öteki' ile sadece ona din değiştirtmek amacı ile ilişki kurmayı öğütleyen bir şey var... 'Öteki'nin yazgısı, din değiştirmesinin yanında bir hiç olarak kabul edilir. Bu savın içine iyi bakarsanız, bir süre sonra, kökünü kazıma niyetini görebilirsiniz."

Herkesçe bilinen eski gerçekler hâlâ geçerli; şiddet şiddeti doğurur; her türlü iktidar kötüye kullanmadır; her tür fanatizm aklın düşmanıdır; propaganda, bizi kötülüğe karşı çıkmaya çağırdığında bile propagandadır; savaş, Tanrı'nın büyük taburların yanında olduğuna inanan galiplerin gözleri dışında hiçbir zaman şerefli değildir.

Belki bunun için okuyoruz, karanlık anlarda bunun için kitaplara dönüyoruz yüzümüzü; zaten bildiğimiz şeyler için sözcükler bulmak üzere.

Chateaubriand: "Yalnızca biçem aracılığıyla yaşarız."

Geçen yılkine benzer eylemlerde hissedilen dehşet, bütün tarih boyunca yankılanıyor; ilk Haçlıların vahşeti karşısında Arapların duyduğu dehşet; Pizarro'nun sürüleri kadar kan içici insanlar olabileceğine inanmayan İnkalar; Avrupalı göçmenlerin hayvaniliğini sözcüklere dökemeyen Tasmanyalı yerliler (dillerinde böyle terimler yoktur onların).

Tarih, bizim gözümüzde, karşılaştırmalar aracılığıyla oluşuyor gibi.

Faciadan birkaç gün sonra, o sabah, Dünya Ticaret Merkezi'ne yakın bir kitapçı dükkânının içinde kapana sıkışmış birinden söz edildiğini işittim. Havaya yayılmış tozların yere

inmesini beklemekten başka yapacak bir şey olmadığı için, siren sesleri ve çığlıklar arasında, kitapları karıştırarak beklemiş durmuş. Chateaubriand, Fransız Devrimi'nin kaosu içinde, Paris'e henüz gelmiş bir Breton şairin, Versailles turuna çıkmak istediğini anlatıyor. "İnsanlar vardır," diyor Chateaubriand, "imparatorluklar çökerken çeşmeleri ve bahçeleri ziyaret eder."

ÇUMA

1930'da André Breton korkunç bir öneride bulunuyordu: "Yapılacak en basit gerçeküstücü eylem, elde tabanca sokağa fırlayıp tetiğe olabildiğince hızlı asılarak, kalabalığa körü körüne ateş etmekten ibarettir." Eylemin yalnızca frenlenmemiş imgelem alanında var olduğunu anlatmak istiyordu. Edebiyat üzerine yazıyordu; gerçeklik belirliyordu onun yazılarını.

Mavis Gallant'la kahve içmek üzere La Rotonde'da buluştuk. Geçen yıl Fransızların Amerika'ya sempati gösterme ihtiyacının kendisini nasıl etkilediğini, en hafif "Amerikan" aksanı ile konuşan herhangi bir kimseye bile (Kanadalı, Avustralyalı ya da her kimse) nasıl hemen başsağlığı dilekleri sunulduğunu anlatıyor bana; onların taziyelerini nazikçe kabul etmek zorunda hissetmişti kendini. Bir arkadaşı Paris'te bir mağazaya girmiş, aksanından "Amerikalı" olduğu anlaşılınca çevresini hemen iyi dileklerini ve sempatilerini sunan insanlar sarmış, ancak birkaç dakika sonra kredi kartının aşırıldığını fark etmiş.

SALI

Chateaubriand, Torquato Tasso ile ilgili anılarını anlatırken, şairin dünyada gizemli bir varlığın mevcudiyetine kesinlikle inandığını yazıyor. Bir gün, şöminenin yanında otururken, bir pencereden güneş ışığının içeri girdiğini görür ve şunları söyler: "*Ecco l'amico spirito che cortesemente é venuto favellarmi.*" (İşte, dost ruh, benimle konuşmak için kibarca girdi içeri.)

Birkaç ay önce, C., yıkılan ahırı kitaplığa yer açmak için yeniden inşa etmeye karar verdiğimiz zaman sökmek zorunda kaldığımız manolya ağacını kurtarmaya çalışıyordu. Onu yeniden toprağa göçürdü, yaşayacağını umuyor. Ağaç çok zayıf görünüyor, kısalmış ve incecik. Chateaubriand, *Hatıralar*'ına, Aulnay'daki bahçesine dikmiş olduğu birkaç ağacı anlatarak başlıyor, ağaçlar öyle küçükmüş ki, "güneşle onlar arasında" durduğunda ağaçlar onun gölgesinde kalıyormuş.

Mavis bir kart gönderdi, söylemeyi unuttuğu bir şeyi bildiriyor; kendilerini Dünya Ticaret Merkezi'nden aşağı atan insanları şöyle tarfi ediyor: "Gökyüzünde virgüller gibi görünüyorlardı."

PERŞEMBE

Bütün gün güneşliydi ortalık. Çok alçaktan uçan, otların içinde, ayak bileklerim çevresinde vızıldayan arılar vardı.

Yeni edindiğimiz televizyondaki haberlerden ("terörizmle savaş"ın icadı, Irak işgalini haklı gösterme çabaları) ve geçen yılki olayların özetlerinden yorgun düşüyorum.

Nefret iklimleri yaratıyoruz. Arjantin'deki askeri diktatörlük sırasında, üniformalı birine duyulan nefret ve korku elle tutulur gibiydi. Barbados'u, Irak'ı, Kudüs'ü ziyaret ederken farklı durumlarda aynı şeyi hissettim.

Belki de yöneticilerimiz ve tanrılarımız, öfkeli gösterilmeli. Julien Green'in anlattığına göre, İskoçya'da on sekizinci yüzyılda "gazap" [*wrath*] sözcüğü o kadar sık duyulurmuş ki vaiz kürsüsünden, vaazları basan bir basımcı elindeki "w" hurufatları bitince, onun yerine iki "v" kullanmak zorunda kalmış.

Bizim tanrı, her biri kendisinin en çok sevilen oğul olduğuna inanan ama hiçbiri gerçekten "seçilen oğul" olmayan üç oğlu için sınavlar hazırlayan masal tanrısıdır.

Georges Courteline'in *Les Balances*'ından:

> Demin Tanrı'dan söz ediyordun, desene bana, O'nu tanıyor musun?
> Hem evet hem hayır. Tanıyorum, çünkü ondan söz edildiğini duydum, ama bilardo oynayacak kadar yakın değiliz birbirimize.

Chateaubriand bir dünyanın sonuna geldiğini varsayıyor, gölgeler içinde bir gölge olan kendisi de onun yıkılışından aklında kalanları yazacaktır. Belki de bütün yaptığımız bu; anımsamak. Bütün bu unutulmuş imge ve sözcükleri kazıp çıkarmalar bir işe yarıyor mu? "Belleğimde uyanan anılar güçleri ve oylumlarıyla bunaltıyor beni. Oysa dünyanın geriye kalanı için ne anlama geliyor bunlar?"

Doris Lessing, 11 Eylül'ü yorumluyor: "Amerikalılar, Cennet'i yitirdiklerini hissettiler. Her şeyden önce, neden orada olma hakkına sahip olduklarını sanıyorlar, kendi kendilerine hiç sormadılar bunu."

David Wojnarowicz, 1991'de yazdığı "Amerikan Rüyası'nın Gölgesinde: Yakında Bütün Bunlar Pitoresk Viranelere Dönüşecek"* adlı denemede şöyle diyordu: "Amerikalılar, başlarına gelmedikçe ölümle başa çıkamazlar."

Eskil Anglo-Saksonlar, Roma binalarını çökmeye, yıkılmaya bırakırlar, sonra da harabelere ağıtlar düzerlerdi. Başka örnekler mi? On sekizinci yüzyılda anlı şanlı Fransız kadınlarının mektuplaşmaları; altın çağın İngiliz detektif romanları; Joseph Roth ve Sandor Marai; Mavis Gallant'ın romanları ve öyküleri; Sei Şonagon'un *Yastıkname*'si... Bütün bu geçmişi yeniden ele geçirme çabalarında derin bir ağıtsal nitelik var.

Chateaubriand için, gördüğümüz dünya *zaten* anıdır; kaçmakta olan, kısa ömürlü, çoktan yitip gitmiş fakat bir türlü bü-

* David Wojnarowicz, "In The Shadow of the American Dream: Soon All This Will be Picturesque Ruins", 1991.

tünüyle bizden ayrılmak istemeyen şeylerin anısı. Geçmiş uzaklaşmayacak; başımıza gelen şey, yalnızca geçen an içinde var oluyor.

Chateaubriand, kız kardeşinin ruhani rehberi olan M. Livoret diye birinin öyküsünü anlatıyor; oraya atandığı günün gecesi Châteaubourg Kontu'nun hayaleti ziyaret etmiş onu. Hayalet her yerde peşindeymiş; evde, ormanda, tarlalarda. Bir gün, artık buna dayanamayan M. Livoret hayalete dönmüş ve: "Mösyö Châteaubourg," demiş, "lütfen peşimi bırakın artık." Hayalet cevap vermiş: "Hayır."

Bizim için değişmez olan şimdiki zamandır; onun geçip gitmesini istemeyiz. Haber spikerleri, unutkanlık salgınına yakalanmış, biraz önce ne olup bittiğini anımsayamayan, değişmez bir "olay" hayaletine muhtaç kamuyu elde bir sayar. Ölümlülüğü yok etme girişimimiz midir bu? Kısa mesajlar, yineleme, bir ivedilik duygusu; zamanda ve uzamda hiçbir boşluğa izin vermeyen, asla bitmeyen bir an gibi bir şey sunulur bize.

Cehennemin bir başka tanımı; herhangi bir ilerleme olasılığından arıtılmış bir edimin sonsuza kadar yeniden tekrarlanması.

Chateaubriand, "Bir şey benim gururumu kırıyor; bellek çoğu zaman akılsızlıkla ilişkilendirilen bir nitelik; genellikle ağır zekâlı ruhlara ait kabul edilir, hatta üzerlerine yüklediği ağırlık yüzünden daha da ağırlaştırır onları. Fakat belleğimiz olmasaydı ne olurduk? Dostluklarımızı, aşklarımızı, zevklerimizi, işimizi unuturduk; üstün yetenekliler düşüncelerini toplayamazdı; en sevgi dolu yürekler, anımsamasaydı, sevecenliğini yitirirdi; varlığımız, durmadan akan bir şimdiki zamanın birbirini izleyen anlarına indirgenmiş olurdu," diyor.

Hatıralar'ın son sözcüğü; "sonsuzluk."

CUMA

Bir köy kavgası ya da *querelle de clocher.* Belediye başkanımız, kilise kulesine mekanik bir çan koymaya karar verdi, elle çalman eski çan, yıllar önce sarhoş bir avcının attığı mermilerle kalbura dönmüştü çünkü. Birçok köylü, kilise kapısının önünde toplanıp çanın ne zaman çalmaya başlayıp ne zaman susması gerektiğini tartışmaya başladı. İlk çandan itibaren saymaya başlayamamış olanlar yeniden sayabilsin diye saatte iki kez çalınması geleneğini, oy çokluğuyla çabucak reddettiler. Köyün diğer ucunda yaşayan, bu yüzden çanları işitemeyen bir emekli jandarma, saat altıda sabah duası ile başlaması ve on iki saat sonra akşam duasında durması gerektiğini ileri sürdü. Kiliseye yakın daha başkalarıysa buna karşı çıktılar, çünkü sabahleyin o kadar erken saatte uyanmak istemiyorlardı. Tartışma alevlendi. Sonunda, (Chateaubriand'm derinden esef ettiği) Fransız Devrimi'nin seküler yasasıyla büyüyen, eski bir sosyalist olan komşum öfkelenerek bağırdı:

"O dualarınızı ne yapın, biliyor musunuz? Kıvırıp kıvırıp!.."

Bunun üzerine emekli jandarma, derhal ciddileşip sertçe cevap verdi:

"Mösyö, dualarımızı kaybedersek, Fransa'yı kaybederiz!"

Daima umulmadık zamanlarda gelen, çok uçucu, göze çarpmayan sonsuz sayıda mutluluk ânı. Pencerenin dışında dolunayın görünüşü, bir kayısı reçelinin tadı, elin bir anlık dokunuşu, Stevenson'un *Kidnapped*'inden (*Kaçırılan Çocuk*) bir satır: *"Belleğim unutma konusunda harikadır..."*

Mutluluğun ağırlığı; Chateaubriand, sıkıntılardan hep güç kazanmış olduğunu söylüyor. "Mutluluk beni kollarıyla sarmış olsaydı, havasızlıktan boğulurdum."

Yine de, anımsadığı her şey üzünçlü değildir onun. Çocukluğunda, *Aeneis*'teki Dido'yu nasıl kösnülce arzu etmiş olduğu-

nu ve Lucretius'un *Aeneadum genitrix, hominum divumque voluptas* ("Aeneas'ın oğullarının anası, erkeklerin ve tanrıların kösnül zevki") dizesini nasıl ateşli bir biçimde çevirdiğini anlatıyor; sonunda öğretmen şiiri elinden kapıp parça parça etmiş ve ona Yunanca fiil çekimlerini çalışma cezası vermiş.

Chateaubriand'ın çocukluk okumaları: "Geceleri, ruhun sıkıntılarının baştan çıkarıcı betimlemelerini okumak için, şapelden yanmış ufak mum diplerini çalardım." Harikulade uzun yaz süresince, serin çarşaflar altında, derimde hâlâ güneşin sıcaklığı, bana umulmadık bir erotik çıraklık yaşatan her türden kitabı okuyuşumu anımsıyorum ben de; el fenerini sayfaya tutarak, uyuyakalmaya ve böylece öykünün kopmasına direnerek.

Beckford, *Vathek*'in başında: "Halife Ömer bin Abdülaziz gibi, öteki dünyada cennete kavuşmak için bu dünyayı cehenneme çevirmenin gerekli olduğunu düşünmüyordu," diye yazıyor.

CUMARTESİ

Sıcak toprağa değip ânında buharlaşıyor yağmur.

Bugün, evimizin bizden önceki sahiplerinin oğluna, yaptırdığı yeni evde çocukluğunun geçtiği yerden bir parça bulunsun diye, yenilemeler sırasında topraktan çıkardığımız eskil bir sütun başını verdik.

Chateaubriand: "Tarihsel olaylar zinciri, insanların yazgısı, imparatorlukların yıkılışı, Takdir-i İlahi'nin tasarıları, belleğimde benim kendi kaderimin anılarıymış gibi görünürdü; cansız harabeleri keşfettikten sonra, hâlâ yaşayan harabelerin manzaralarına tanık olmam istendi benden."

Chateaubriand için, soyluluk kavramının kendisi saygıya değerdir. 1847'de, Chateaubriand'ın *Hatıralar*'ının yazılıp tamamlanmasından on üç yıl sonra, Victor Hugo, on dokuzuncu

yüzyılın soyluluk için saygısını şimdi nasıl dile getirdiğinin bir örneğini veriyordu: "Galler Prensi, 1860'ta Kanada'yı ve Birleşik Devletler'i ziyaret eder. Cambaz Blondin, New York'un *Evening Post* gazetesine gönderdiği bir mektupta, prensin Birlik'e girişini kutlama törenine bir katkı olarak, Ekselanslarını, Niagara Şelalesi üzerine gerilecek bir tel üzerinden, bir el arabası içinde hiçbir ücret almadan karşıya geçirmeyi önerir."

DAHA SONRA

Mezar Ötesinden Hatıralar, bir başka yanıyla, devasa bir kısa yaşamlar antolojisidir; kendisi ve çağdaşlarının Boswell'i* gibi davranan bir adamın portresi.

Bazı örnekler:

- Devrim'den kısa süre önce, Chateaubriand kraliçenin huzuruna çıkar. "Yüzünde bir gülümsemeyle gözlerini bana çevirerek, aynı ona takdim edildiğim günkü gibi büyüleyici biçimde selamladı beni. Çok geçmeden söndürülecek olan o bakışı unutmayacağım. Marie Antoinette, gülümseyerek dudaklarına öyle kusursuz bir şekil verdi ki, o gülümsemenin anısı sayesinde (ne korkutucu bir düşünce!), 1815'te mezarların açılışı esnasında o talihsiz hanımefendinin başı bulunduğunda, o krallar kızının çenesini hemen tanıdım."
- Chateaubriand Birleşik Devletler'e gittiğinde, mısır ekmeği, tavuk, yumurta ve süt satan genç bir zenci köle tarafından selamlanır. Aldığı şeylerin parasını ödedikten sonra ipek mendilini verir ona ve şunları yazar: "Özgürlükler ülkesinde bana hoş geldin diyen, bir köleydi."
- Papa XII. Clemens'in ölümünden sonra, Vekil Kardinal, protokole uyarak, öldüğünden emin olmak için Kardinal Hazretleri'nin alnına, onu adıyla çağırarak iki ya da üç defa vurur. Bu sahneyi anlatan Chateaubriand, şu yo-

* James Boswell, İskoç yazar. Samuel Johnson'ın biyografisini yazmıştır. Adı, "ünlü birinin hayat öyküsünü adanmışlıkla kaleme alan kimse", anlamında kullanılır.

rumda bulunur: "XII. Clemens ona cevap vermiş olsaydı, sonsuzluğun derinliklerinden, 'Evet? Ne istiyorsun?' deseydi ne yapacaktı?"

Bir zamanın ve yerin ayrıcalıklı tanığı Chateubriand'la senli benli olmayı neden seviyorum? Her şeyden çok, gizli öyküleri paylaşma, saklı şeyler üzerine dedikodu yapma ve bunları ortaya çıkarma duygusu yüzünden. Proust, Philip Soupault'a şöyle der: "Bilirsin, biraz kapıcı tarafım vardır benim."

Chateaubriand'dan günlük tutma ve izlenimlerini hemen kaydetme gereksinimi üzerine: "Varlığımız öylesine geçicidir ki, sabah olanları akşamleyin kaydetmezsek, bu iş üzerimize çöker ve bir daha onları güncelleştirmek için zaman bulamayız. Bu, yıllarımızı boşuna harcamamızı, bizim için sonsuzluğun tohumları olan o saatleri rüzgâra savurmamızı önlemez."

Edebi niyetlerinde de çok arsızdır o. Tarihe evet, ama her şeyden önce onun zarif imgelemine uygun olmalıdır; Atlas Okyanusu ötesine gezisi için "yararlı bir amaç"a gereksinimi olduğunu, bunun için de "Kuzeybatı Geçidi'ni keşfetmeyi önerdiğini" söylüyor. "Bu tasarı," diyor, "benim şiirsel doğamla ilişkisiz değildi."

PAZAR

Amerikan hükümeti gerçekten de bir "Yanlış Haberlendirme Bakanlığı" olduğunu açıklıyor basma. Hangisi daha çirkin, bilemiyorum; böyle bir bakanlığın varlığı mı, yoksa onun varlığının kabulü mü.

Chateaubriand, XVIII. Louis döneminde Dışişleri Bakanı olarak hizmet vermiş olan Talleyrand'ın bir politik konuşmasındaki yalanlara değinirken şunları söylüyor: "İnsanı korkutan bellek boşlukları ya da yalanlar vardır; uyanıklık mı yoksa uyku mu sizi aldatıyor bilemeden, kulaklarınızı açar, gözleri-

nizi ovuştururursunuz... Bu adam, gerçeği yeniden yaratma ya da yok etme gücünü doğadan mı almış acaba, diye sormadan edemezsiniz."

PAZARTESİ

Evde sakin bir hafta geçecek gibi görünüyor. Gürültü patırtı arasında okuyabileceğim yazarlar vardır, ama Chateaubriand'ı alıp bir köşeye oturabilmek için sessizlik isterim; yoksa biçemin altında yatan ses tonunu büyük ölçüde kaçırırım.

Chateaubriand'ın *Hatıralar*'ının çoğu, önce olası bir kahramanlık figürü, daha sonra bir zorba olarak Napoléon'la ilgilidir. Onun hayal kırıklığı tarihi, benzer başka bağlılıkları ve çözülmeleri anımsatıyor bana; Gide ile Stalin, Sontag ile Castro...

Amaçlı olduğu imasını taşıyan bir sitem: "Dünyanın Napoléon'da sezdiği, gördüğü tek şey onun zaferleridir."

Chateaubriand'ın Napoléon'un despotluğu hakkında anlattıkları, hemen hemen bütün diktatörlükler için geçerlidir: "Zulüm altındakiler, tehlikeye atarım korkusuyla dostlarını görmekten korkarken; dostları, daha da ağır zulmü kışkırtırım korkusuyla onları ziyaret etmekten korkardı. Paryalaşmış, arkadaşlarından kopmuş talihsiz kanundışı kişi, zorbanın kininin karantinasında hapis kalırdı. Düşünce özgürlüğünüz gizli kaldığı sürece herkes yüzünüze gülerken, açığa çıkar çıkmaz her şey kesilirdi; yakınlıklarınız, söyleyecekleriniz, mektuplaşmalarınız, başkalarıyla ilişkilerinizi adım adım izleyen yetkililer dışında kimse kalmazdı çevrenizde. O mutluluk ve özgürlük günleri böyleydi işte."

Bir Avrupalı olarak Chateaubriand. Thomas Mann, 1934'te, eski akıl hocası Alman yayıncı Sami Fischer ile bir toplantısını

anımsarken, günlüğüne Fischer'in ortak bir tanış üzerine gözlemini not eder:

> "Avrupalı değil o," dedi başını sallayarak.
> "Avrupalı değil mi, Herr Fischer? Niye olmasın ki?"
> "Büyük insani fikirlerden hiçbir şey anlamıyor."

Borges'in, James Whale'in 1937 tarihli filmi *The Road Back* için yazdığı eleştiriden: "Sadece pasifizm yeterli değildir. Savaş, zahitçe ve öldürücü büyülerle insanların aklını çelen kadim bir tutkudur. Savaşı ortadan kaldırmak için onun karşısına başka bir tutku konmalıdır. Belki de kendini bütün ülkelerin mirasçısı ve ardılı olarak gören *iyi Avrupalı* tutkusu; Leibnitz, Voltaire, Goethe, Arnold, Renan, Shaw, Russell, Unamuno, T. S. Eliot gibi. Avrupa'da sırf Alman ya da sırf İrlandalı bolluğu var; eksik olan şeyse Avrupalılar."

SALI

Kilise çanları saat sekizde çalmaya başlıyor artık, bir çalar saat olarak kullanılamazlar yani, çok geç.

Oğlum Rupert bizi ziyaret için burada. Saltık güç politikasından konuşuyoruz, Chateaubriand'ın Napoléon üzerine şu satırlarını okuyorum ona: "Fatihlerden nefret etmek için sebep oldukları bütün kötülükleri bilmek gerekirdi; dünyanın hiçbir zaman ayak basmadıkları bir köşesinde, en masum yaratıkların, onlar uğruna umursamazlıkla kurban edilişine tanık olmak gerekirdi."

Rupert, sayısız şirketleşmiş Napoléon tarafından yönetilen, çürümüş olduğunu düşündüğü bir dünyada kendi etiğine sadık kalabilmek konusunda umutsuz olduğunu söylüyor bana. Hangi eylemlerimizin ödün vermek anlamına geldiğini, hangilerinin yaşamda sağ kalma stratejisi, hangilerinin ihanet olduğunu nasıl bileceğiz? Hırs taktikleri (örneğin, Napoléon'un *her şeye*

sahip olma arzusu) şaşırtıcı; hiçbir sınırı yoktur onların, kendi kendilerini yok etmelerinin bile.

Akşam yemeğinde, Toronto'da, o yedi-sekiz yaşlarındayken Oscar Wilde'ın çocuk öykülerini okuyuşumuzu anımsıyoruz. Kitabın bir kopyasını arayıp buluyorum ve Wilde'ın "Genç Kral"daki bir düş betimlemesini okuyoruz. Hırs ve Ölüm, çamurda debelenen bir insan kalabalığını seyrediyor. Avucunda üç mısır danesi tutan Hırs, "Bunlar benim uşaklarım," diyor. Ölüm bir pazarlığa giriyor onunla; bir mısır tanesine karşılık adamları yalnız bırakacaktır. Hırs bunu kabul etmez ve Ölüm adamların üçte birini öldürür. Bu teklif üç kez yapılır ve üçünde de reddedilir. Sonunda, hiç kimse hayatta kalmaz.

ÇARŞAMBA

Yağmur sürüyor ama artık serinletmiyor. Gecenin geç saati. Fauré'nin *Requiem*'inin 1893 versiyonunu dinliyorum, 1900 tarihli gösterişli, yüksek sesli kaydı değil de, tam bir orkestra için yazılmadan önce düşündüğü versiyonu. Fauré, 1887'de, anne ve babasının ölümünden sonra, bunun da öncesi bir versiyonu bestelemişti ("Sırf zevk için," demişti). Bu ilk versiyonda Hüküm Günü'ne hiçbir gönderme yoktur, az sayıda yaylı saz, orgun çaldıklarını yineler. Altı yıl sonra, ocak ayında, iki bariton parça ekler buna; "Offertorium" ile "Libera me"yi. Bu gösterişsiz versiyonda besteci ortadan silinir; yalnızca dinleyici kalır. "Introtius"ta, örneğin, işittiğimiz şey kendimizizdir, "derinlerden" gelen kendi sesimiz. Fauré sahne gerisindedir, görünmez. *Mezar Ötesinden Hatıralar*'ı okurken, ağlayanın, yas tutanın ben değil de Chateaubriand olduğunu unuturum.

PERŞEMBE

Sonunda, hiçbir şey yok olmaz, diyor Chateaubriand. "Benim ölü dostlarımın anılarına olan bağlılığım, bana kalmış olan dostlarıma güven vermelidir; benim için hiçbir şey gölgeye dö-

nüşmez; bir zamanlar tanıdığım, bildiğim her şey çevremde yaşamayı sürdürür. Hint öğretisine göre, ölüm bize dokunduğunda yok etmez; yalnızca görünmez kılar bizi."

Cocteau, güncesinde şöyle yazıyor: "Görünmezlik bana zarafetin koşulu gibi görünüyor."

Ekim

Dörtlerin Simgesi

CUMARTESİ

Almanya'da bir kitap gezisindeyim, her gün ayrı bir kentte kitap okuyorum. Sanki hâlâ yaz mevsimindeyiz; açık hava terasları kullanılıyor, her yerde, sardunyalar pencerelerdeki saksılarda çiçek içinde.

Bugün Münster'deyim. Arnavutkaldırımı döşeli bir sokakta bir Yahudi kadınını, dizleri üzerine çökmüş, bir diş fırçasıyla kaldırım taşlarını temizlerken gösteren bir Holokost anıtının yakınında, bir açık hava kafesinde oturmuş, Conan Doyle'un *Dörtlerin Simgesi* (*The Sign of Four*) adlı Sherlock Holmes macerasını okuyorum. Bir dondurma ile kırmızı meyve kompostosu (*Rote Grütze*) ısmarlıyorum. İşlemeli beyaz önlük giymiş bir Alman kadını olan garsonun ayağı bir sandalyeye takılıyor, dondurma kabı yere düşüyor. Gözlerini denetçiye çevirerek panik içinde özür diliyor ve etrafa yayılmış kırmızı lekeyi temizlemek için dizüstü çöküyor.

Müttefiklerin bombaladığı Münster Katedrali'nde, "4 Ekim 1940'ta yıkılmış" Coventry Katedrali'nden bir taş ve üzerinde bir yazı: "Tanrı, İsa aracılığıyla seni nasıl bağışladıysa öyle birbirinizi bağışlayarak." Bunda, her iki tarafta bir övünme duygusuyla birlikte, nerdeyse kötü niyetli bir alay buluyorum.

George Meredith, *Modern Aşk*'ta şöyle diyor:

Vakitlerden sabah; ama hiçbir sabah yerine koyamaz
Ceza olarak yitirdiklerimizi. Günah görmüyorum:
Yanlışla karışmış. Trajik yaşamda, Tanrı bilir,
Kötüye ne hacet! Tutkular örer olayları:
İçimizdeki yanlış ele verir bizi.

PAZAR

Geçen perşembe, Münih'teki Literaturhaus'da, değişik birçok oyunda çekilmiş oyuncu fotoğrafları sergisini ziyaret ettim; yüzlerin bir araya gelişi yeni bir oyun yaratıyor. Olguların farklı düzenlenmesi, gerçekten olmuş şeylere ait yeni bir seyir, yeni bir öykü, yeni bir kuram oluşturuyor (bir detektif öyküsüymüş gibi).

Bir detektif öyküsünde, çoğunlukla, herkesin katil olabileceği varsayılır.

Bu sabah, ülkeyi bir uçtan öbürüne trenle geçerken: Almanya'nın muhteşem ormanları, tıpkı benim peri masalı kitaplarımdaki gibi. Sonra da şu düşünce: Bir zamanlar, bu ormanların içinde, kovalanan mahkûmlar kaçışıyordu.

ÖĞLEDEN SONRA

Berlin. Çoğu Alman kentinin, öteki kentlerin (örneğin Londra) asla sahip olmadığı, hijyenik bir görüntüsü vardır. Hiç kuşkusuz, dışarlıklının gözüyle bakma sonucudur bu; örneğin, Watson görünenlerin ötesini asla görmez. Bu hafta nereye gitsem, uyuşturucu karşıtı bir kampanyayı haber veren bir dizi poster görüyorum ve posterlerin üzerine resimleri konmuş uyuşturucu bağımlıları bile temiz pak görünüyor.

Ergenlik yıllarımın sonunda ve yirmilerimin başlarında, birinin her an dış görünümümün içini göreceğini ve bütün sırlarımı keşfedeceğini sanırdım. İnceden inceye araştırılırsa, dü-

şüncelerimin bile uzun süre gizli kalamayacağından, keskin bir gözlemcinin, kurnaz bir detektif gibi, bir sürü yasak şeyden suçlu olduğumu anlayacağından korkardım.

İlk LSD'yi ucuz bir Londra otelinde, üç kişiyle birlikte almıştım, bunlardan biri, Buenos Aires'teki lise yıllarımızda gözetmenliğimizi yapardı. Yıl 1969 ya da 1970'ti, yirmi bir ya da yirmi iki yaşındaydım, yaşamak üzere olduğum deneyim hakkında tanımlanabilir bir beklentim yoktu. Huxley'i ve Castaneda'yı okumuştum, fakat (o günlerde çoğunlukla olduğu gibi) başkalarının yazın deneyiminin benimkine tıpatıp uygun olabileceğini hayal edemiyordum. Kitap sayfasında olup bitenler başka bir zamanda gerçekleşiyordu ve evet, onların gizine erişebiliyordum, ama para, yiyecek, sağlık, seks ve gönül ilişkilerince yönetilen daha gerçek ve daha kalıcı bir koşut evrendi bu. Bunun için, gözetmen yanında getirdiği o küçük mavi hapları hepimizin almasını söylediğinde, evet, tabii, demiştim, ne olacağını uzun zaman önce okuduğum şeylerle karşılaştırmayı düşünmeden.

Ama ilk akla gelen kitaplar, o zaman zihnimde olmasalar bile, başka kitaplar kendiliğinden açılmıştı. Belki de hapların şekerleme gibi dağıtılışı, gözetmenimin Dodo kuşu gibi yuvarlak, şapşal gözleri, otelin bulunduğu caddenin adı (Lewis), aynı anda hem düşüyor hem yüzüyor gibi olmanın aykırı duygusu, bir başka düşüşü ve başka serüvenleri anımsattı bana, büyük ve mavi, incecik yapraklı bir deftere, *Alice Harikalar Diyarında* hakkındaki düşüncelerimi karalamaya başladım, o zaman önemli görünüyordu, ama şimdi anlaşılmaz olduğu için bayağı, hatta anlamsız şeyler gibi görünüyor bunlar. Yedinci sayfada, tavanlar ve akciğerlerimin ritmi üzerine not ettiğim okunmaz şeylerden sonra, Alice ile hiç ilgisiz bir aydınlanma ânında, iri, büyük harflerle şunları yazmışım: *4 Simgesi!!!*

Sherlock Holmes öykülerini, ilk olarak Buenos Aires'in güneyinde, okyanus kıyısında, Mar del Plata'daki kiralık bir

yaz evinde, birbiri ardına, aralıksız okumuştum. O zaman beni büyüleyen şeyin ne olduğuna emin değildim; Borges'in ve Bioy'un editörlüğünü yaptığı detektif serisi Séptimo Círculo bana daha karmaşık bulmacalar ve ilginç çözümler sunduğu için, olay örgüsü diye cevap veremem bu soruya; Stevenson'un ya da Kipling'inkilerden çok daha az büyüleyici görünen sözcükler de diyemem. Belki de, Chesterton'ın, "anlatının bütün o ciddi olanaksızlıkları arasında süren alaycı hava" dediği şeydi, Holmes öykülerini "büyük saçmalık yazınına gerçekten parlak bir ek" haline dönüştüren. Belki de artık gündüz düşlerimde sık sık gideceğim bir yerin ürpertici fakat inandırıcı varlığıydı.

Bana göre, hiçbir Alman kenti (ne Döblin'in Berlin'i ne de Thomas Mann'm Lübeck'i) Conan Doyle'un Londra'sının gerçekliğine sahip olabildi: Baker Street'teki havagazıyla aydınlatılan odalar, o kötü, dolambaçlı sokaklar, o soylu, sisli meydanlar. Yıllarca sonra Londra'ya gittiğimde o akıldan çıkmayan coğrafyayı bulacağıma inanıyordum. Kızarmış balık ve patates kızartması satan bir dükkânın üzerindeki ucuz, tek odalı ilk dairem gözümü açmıştı benim.

Sherlock Holmes'un bir kokain bağımlısı olduğunu öğrendiğimde tepkimin ne olduğunu anımsayamıyorum. *Dörtlerin Simgesi*'nde, Usta'nm "şömine rafının köşesinden" şişeyi ve onun "zarif maroken kutusundan" deri altı şırıngasını alışını, daha sonra "uzun, beyaz, sinirli parmakları"yla "ince iğneyi" ayarlayışını, "sol gömlek kolunu" çemirleyişini ve nihayet "sivri ucu" ileri itişini betimleyen ilk paragrafı – bütün bunları Dr Watson'ın önünde yapmıştı– aklıma kötü bir şey getirmeksizin etkilemişti beni. (Örneğin, *Baskervillerin Köpeği*'ndeki şeytansı hayalet köpeğin ortaya çıkışı daha çok korkutmuştu beni.) Ama daha sonra, sevdiğimi sandığımdan çok daha farklı bir Londra'da ilk kimyasal halüsinasyonlarımm tadını çıkarırken her şeyden çok yukarıdaki sahneyi anımsadım. Holmes'un, Watson'm eleştirisine yanıtı –"Sanırım etkisi fiziksel açıdan oldukça

kötü. Buna karşın, zihni o denli uyarıcı ve açıcı buluyorum ki, bu ikinci etkisi, çok kısa süren bir sorun"– doğru geldi bana. Üç kez daha LSD aldım. Ondan sonra, korku yüzünden değil de, aynı deneyin, aynı filmi tekrar, dördüncü defa seyreder gibi, tekrarlanacağını hissettiğim için bıraktım.

Graham Greene, *Dörtlerin Simgesi*'nin ilk paragrafı üzerine şunları söylüyor: "Bugün hangi popüler yazar, kahramanını birdenbire, okurlar tarafından protesto edilmeksizin bir uyuşturucu bağımlısı olarak sunabilir? Hoşgörülü bir toplum oluşumuz yalnızca tek yönlü işlemiştir."

Yarın Fransa'ya gidiyorum.

PAZARTESİ

Trenlerde okumayı kolay, yazmayı ise zor buluyorum.

Bu sabah, eve dönerken trenin penceresinden, kısa, neredeyse fark edilmez bir kar fırtınası izledim. Toplu Dua Kitabı'nda: "Bize yün gibi kar verdi," der. Ayrıca, "Şükranla dolu olmak sevinçli ve hoş bir şey." Okuduğum kitaplardaki karla ilgili betimlemelerin zihinsel bir listesini yapıyorum ve bu kadar çok sayıda oldukları için bir başka okuyucununkine uymayacağını düşünüyorum.

DAHA SONRA

Trajik bir kahraman olarak Holmes, boğucu bir dünyada tuzağa tutulmuş, varoluşun acısını çeken biri gibi hisseder kendini. *Weltschmerz** örnekleri.

> Holmes: Beyinsel çalışma olmaksızın yaşayamam. Yaşamaya değer başka ne vardır? Şurada, pencerenin önünde dur. Böylesine kasvetli, üzücü, boş bir başka dünya daha var mıdır? Sarı sisin caddeden aşağı döne döne inişini, kül rengi evlerin arasından sürüklenişini seyret. Bundan daha umutsuzca sıkıcı ve maddi ne olabilir? Kullanma alanı olmadıktan sonra güce sahip olmanın ne yararı var, doktor?

* Almanca: Dünya acısı, dünya bıkkınlığı.

Faust : Tanrım, bu duvarlar nasıl sıkıyor ruhumu
Bu lanetli, boğucu hapishane deliği...
Ve sen hâlâ sorabiliyorsun, neden
Kalbin sıkışıyor, üzünç içinde diye göğsünde,
Neden bilinmez bir acı ve keder içindesin,
Bütün gücün ve sevincin alınmış elinden?
Burada oturuyorsun ve çevrende
Canlı Doğa değil de, Tanrı'nm yarattığı
Günkü gibi; iğrenç kokular ve küf içinde
Çürüyen hayvan ve insan kemikleri.

Prufrock: Sarı sis sürterken sırtını pencere camlarına,
Sarı duman sürterken burnunu pencere camlarına,
Yaladı köşesini bucağını akşamın...*

Dörtlerin Simgesi ne anlatıyor? Bir can sıkıntısı tedavisi olarak denge arayışını. Denge, belki de her detektif öyküsünün ana izleğidir. Öç alma (bir denge biçimi). Neden ve sonuç (bir başkası). Adalet (bir diğeri).

P. D. James: "Detektif öyküsünün anlattığı şey cinayet değil, düzenin yeniden kuruluşudur."

SALI

Yeniden evdeyim. Postu buraya sermeye kararlı olan kedi, onu bu kadar uzun süre terk etmiş olduğuma kızmış gibi, ne zaman yanına yaklaşsam benden uzaklaşıyor. Onu içeri girmeye kandırmak için kitaplığın kapısını açık tutuyorum.

Uzun zaman önce, Samuel Rosenberg diye birinin yazdığı dikkate değer bir kitap keşfettim, *Naked is the Best Disguise* [Çıplaklık En İyi Gizliliktir]. Rosenberg, büyük sinema stüdyolarında yazın danışmanı olarak çalışıyormuş, haklarında intihalden dava açıldığında işe almışlar onu. Görevi, "tartışmalı film me-

* Çeviri: Can Yücel

tinlerini çözümlemekti, 'onlarınki' ile 'bizimki' arasındaki benzerlikler rahat kaçıracak kadar birbirine yakın olduğunda, her iki mülkün de ortak yazınsal atalarını arayarak, patronlarımı dava kancasından kurtarmaya çalışırdım." Rosenberg, Holmes kanonunu başlangıç noktası olarak kullanarak, Nietzsche'yi, Melville'i, Mary Shelley'yi, Boccaccio'yu, Racine'i, Flaubert'i ve daha nicelerini Sherlock destanına bağlamayı becerir. Rosenberg, *Dörtlerin Simgesi*'ndeki Thaddeus Sholto karakterini, Oscar Wilde'm bir parodisi ya da portresi olarak görür, Habsburg dudağı da dahil. (1889'da, Wilde ile Conan Doyle, *Lippincott's Magazine*'in Amerikan temsilcisinin verdiği bir akşam yemeğinde tanışmışlardı. Sonunda, her ikisi de dergiye katkıda bulundu; Wilde, *Dorian Gray'in Portresi* ile, Conan Doyle ise Sholto'nun macerası ile.)

Rastlantılar:

- Conan Doyle'un Thaddeus Sholto betimlemesi:
  "Doğa ona sarkık dudaklar, gözler önünde bir sıra sarı ve düzensiz diş vermişti, elini boyuna yüzünün alt bölümü üzerinde dolaştırarak boşuna gizlemeye çalışırdı bunu. Saklanamayan kelliğine karşın gençlik izlenimi verirdi.
- Hesketh Pearson'ın Wilde betimlemesi: Onun "kalın, hafif morumsu kösnül dudakları, eğri büğrü, rengi bozulmuş dişleri vardı... konuşurken, çoğu kez bükülü bir parmağım ağzının üzerinde tutardı, hiç de çekici olmayan dişlerinin farkında olduğunu gösterirdi bu."

Şöyle diyor Chesterton: "Yalnızca olasılıkdışı olanı değil, olası olanı da düşünmeliyiz; özellikle de yadsmamayacak derecede olası olan rastlantıları."

PERŞEMBE

Dün bütün günü detektif romanlarını düzene sokmakla geçirdim. Onları konuk odasına koyduk, artık orası Cinayet Odası olarak bilinecek.

Dörtlerin Simgesi: Öyküde geçtiği haliyle tümce "Dörd*ün* Simgesi"dir [the sign of *the* four], ama ancak ritme kulağı sağır biri kullanırdı onu bir başlıkta, Conan Doyle'un 1890 Şubatı'nda *Lippincott's Magazine*'de yaptığı gibi. Öykü kitap halinde basılırken, birisi ya da bir şey ikinci "*the*"yı atmasını söylemiş. [the sign of four]

En sevdiğim detektif romanlarının listesi:

- Nicholas Blake, *The Beast Must Die* [Canavar Ölmeli]
- Reginald Hill, *Bones & Silence* [Kemikler & Sessizlik]
- Ruth Rendell, *A Judgement in Stone* (*Taştan Hüküm*)
- Agahta Christie, *The Murder of Roger Ackroyd* (*Roger Ackyord Cinayeti*)
- John Dickson Carr, *The Black Spectacles* [Kara Gözlük]
- Marco Denevi, *Rosaura a las diez* [Saat 10'da Rosaura]
- Margaret Millar, *How Like an Angel* [Bir Melek Gibi]
- Fruttero & Lucentini, *La Donna della domenica* (*Pazar Kadını*)
- James Cain, *Mildred Pierce*
- Philip Kerr, *A Philosophical Investigation* [Felsefi Bir Soruşturma]
- Dorothy L. Sayers, *Gaudy Night* [Mezunlar Gecesi]
- Leo Perutz, *The Master of the Day of Judgement* [Hüküm Günü Efendisi]
- John Franklin Bardin, *Devil Take the Blue-Tail Fly* [Şeytan Alsın Mavi Kuyruklu Uçurtmayı]
- Ellery Queen, *The Tragedy of X* [*Ölüm Otobüsü*]
- Anthony Berkeley, *Trial and Error* [Duruşma ve Yanılma]
- Sebastian Japrisot, *Compartiment tueurs* (*Ölüm Töreni*)
- James McClure, *The Steam Pig* [Buhar Domuzu]
- Raymond Postgate, *Verdict of Twelve* [On ikilerin Hükmü]
- George Simenon, *Les fiançailles de Monsieur Hire* [Bay Hire'nin Nişanı]
- Patrick Quentin, *My Son the Murderer* (*Kabahat Benimdir*)
- Chester Himes, *Cotton Comes to Harlem* [Cotton Harlem'de]

CUMA

Bu sabah, postacı hanımın kocasının intihar ettiğini duyduk. Birden, romanlardaki kaba ölümlerle eğlenmek iğrenç bir şey haline geldi.

PAZAR

6. Bölüm'ün sonunda, Holmes, Goethe'den (*Faust, I*) Almanca bir alıntı yapar: "*Wir sind gewohnt dass die Menschen verhöhnen was sie nicht verstehen.*" ("İnsanların anlamadıkları şeyle alay etmelerine alışkınız biz.") Detektif öyküsü alay olasılığı sağlar ama yanı zamanda ona engel olur; okur zaten inanmaya ikna olmuştur, bilmemek ister, daha iyi eğlensin diye aldatılmak ister.

Kendi başlarına eğlendirici olan sorular: olay niçin ve nasıl gerçekleşmiştir? Sorumlusu kimdir? Bu karmaşık olguların gerisinde nasıl bir plan yatmaktadır? Okur, duygunun yalnızca bir süs ya da şaşırtma olduğunu bilir, tarafsız Eyüb'ün rolünü üstlenir. Bunun farkında olan Holmes, Watson'ı bulmacanın anlatısına duygu sokmakla suçlar: "Ona romantiklik katmaya çalıştın; bu da, Eukleides'in beşinci teoremine bir aşk ya da kız kaçırma öyküsü ya da bir kaçış planı eklemeye çalışmakla aynı şeydir."

Fakat yine de, romandaki karakterlerden birinin belirttiği üzere, *Dörtlerin Simgesi* "bir romanstır!" Düşüncelerini şöyle özetler: "Haksızlığa uğramış bir hanım, yarım milyonluk bir hazine, siyahi bir yamyam ve tahta bacaklı bir kabadayı. Geleneksel ejderhanın ya da kötü bir kontun yerini alırlar..."

Conan Doyle, kahramanının serüvenlerini tasarlarken çağının toplumsal geleneklerini temel alır. Klasik detektif öyküsünde, bile isteye alışılmamış bir şey olarak öne sürülenin dışında hiçbir şey umulmadık görünmemelidir, bu nedenle serüvenler toplumun sınıf, cinsiyet vb. anlayışına, zımni sorumluluklarına ve ahlak yasalarına, "hanımlarla beyler" ile Holmes'un "o türden insanlar" dediği kimselerden beklenen davranış kalıplarına uymalıdır. Kahramanın kendisinden "aşağı" insanları küçümseyen yorumlarını okumak, insanın

tüylerini ürpertir. Holmes, paydos saatinde tersaneden çıkan işçileri gözlerken şunları söyler: "Pis herifler, ama sanırım her birinin içinde ufak bir ölümsüz kıvılcım gizlidir. Onlara bakarken bunu düşünmezsiniz."

C. H. B. Kitchin, kırk yıl kadar önce, "Geleceğin tarihçisi, çağımız insanlarının davranış biçimlerini incelemek istiyorsa resmi devlet raporlarına ya da istatistiklere değil de detektif öykülerine dönüp bakacaktır belki de," diye yazmıştı.

Not: Toplumsal âdetlere güvenin bir örneği olarak, Mary Morstan'a (ilerde Watson'ın karısı olacak dertli genç kadına) gönderilen iletiyi verebiliriz: "Bu akşam saat yedide, Lyceum Tiyatrosu'nun önünde, soldan üçüncü direğin yanında olun. Kuşkulanıyorsanız, iki arkadaş getirin yanınızda. Haksızlığa uğramış bir kadınsınız siz, adaleti bulacaksınız. Polis getirmeyin. Getirirseniz, her şey boşuna yapılmış olacak. Sizin adsız arkadaşınız." Burada bile, hem Holmes'un hem de Watson'ın ahlak yasasını bozmadan hanıma eşlik edebilmesi için (yalnızca bir değil) *iki* arkadaşa izin verme gibi mutlu bir rastlantı gerekiyor notta. (Daha sonra Bayan Morstan, "adsız arkadaş"a, "dostlarımdan hiçbiri polis değildir" sözünü vermek zorunda kalacaktır. Bir hanımefendi olduğu için, verdiği söz, elbette yeterlidir.)

PAZARTESİ

Conan Doyle'un güvenilir maço dünyasında, erkekler arası dokunaklı dostluk sahneleri. Holmes, Watson'a şöyle der: "Uzan şu divana, bakalım seni uyutabilecek miyim?" Sonra köşeden kemanını alır, o sırada Watson da divana uzanır. "Belli belirsiz bir hatıra kalmış aklımda," der Watson, "ince uzun kol ve bacakları, ciddi yüzü, yayının inip kalkışı... Derken, seslerden oluşan yumuşak bir denizin üzerinde huzur içinde yüzer gibi hissettim, kendimi bir düş ülkesinde buldum sonunda, Mary Morstan'm tatlı yüzü yukardan bana bakıyordu."

"Mary Morstan'ın tatlı yüzü" sonradan akla gelen bir önlem gibi eklenmiş paragrafa sanki.

SALI

Geçen pazar, Chinon'daki bitpazarında Boris Vian'ın *Günlerin Köpüğü*'nün birinci baskısını buldum.

Bana öyle geliyor ki, *Günlerin Köpüğü*'ndeki Colin ve arkadaşı Chick karakterlerinde Holmes-Watson ilişkisinin Fransız yorumu anlatılıyor. Holmes'un anlatıda hiçbir belirsizlik olmaması talebi, bu gerçeküstücü fantezide düz anlamıyla alınmış. Biri, *"poussez le feu"* ("sözcüğü sözcüğüne "ateşi it") derse, arkasından şunu ekleyebilir: *"et, sur l'espace ainsi gagné..."* ("ve, boşalan yere...") Birisi, *"planté lá"* ("orada dikiliyor") ise gerçekten de kök salacaktır.

Vian, Holmes'un *Weltschmerz*'ine ödünç sözcükler bile verir: "Işık beni rahatsız ettiği için en parlak saatlerimi onları karartmak için harcıyorum." Buna benzer tümceler yüzünden, Cortázar'ın şair Alejandra Pizarnik'e, niçin *Günlerin Köpüğü*'nü bitirdikten sonra kendini odasından ayrılamayacak kadar kederli hissettiğini söylediğini anlıyorum.

ÇARŞAMBA

Kitaplığımı, on yıllarca ayrılıktan sonra anayurduna dönen biri gibi keşfediyorum. Ne zaman kitaplarım arasında yolculuğa çıksam, kitaplığın coğrafyasını yeniden keşfetmek, haftalardır düşünmediğim kitapları anımsayarak raftan rafa geçişler kurmak zorunda kalıyorum.

Bir kitaplıkta izleyeceği yolu bulan bir adam gibi, Holmes da arabanın camından dışarı bakarken gördüğü caddelerin adlarını ezberden sayarak Londra labirenti içinde yolunu izleyebiliyor: "Wandswort Yolu. Manastır Yolu. Larkhall Geçidi. Stockwell Mahallesi. Robert Caddesi. Coldharbour Geçidi." Daha sonra da avının peşinde koşturduğu mahalleler: "Streatham, Brixton, Camberwell... Kennington Geçidi... Oval... Bond Caddesi ve Miles Caddesi... Şövalye'nin Yeri." İçindeki adlara indirgenmiş bir kent.

Hayali kitaplıklar:

- Henüz yazılmamış kitaplar kitaplığı: Sherlock Holmes'un "küçük yapıtları", örneğin, "kaplamacıların, gemicilerin, mantar kesicilerin, dizgicilerin, dokumacıların ve mücevher parlatıcıların ellerinin taşbaskılarını da içeren, bir mesleğin el şekli üzerine etkisini anlatan tuhaf bir küçük kitap", ayak izlerini takip etmek üzerine bir monografisi, renkli tablolarla resimlendirilmiş, *Çeşitli Tütünlerin Külleri Arasındaki Fark Üzerine* adlı ünlü kitabı.
- Hayali karakterler tarafından okunmuş gerçek kitaplar kitaplığı: Holmes Alman klasiklerini okur ve evrende insanın küçüklüğü hakkındaki Romantik görüşünü desteklemek amacıyla Watson'a Jean Paul'dan söz eder. Daha da şaşırtıcı olan tarafı, Watson'ın onu okumuş olduğu yanıtını vermesidir: "Carlyle aracılığıyla onun çalışmalarına ulaştım." (Holmes'un bunun üzerine yorumu: "Çayı, ana kaynak göle doğru izlemek gibi bir şeydi bu.")

PERŞEMBE

Holmes, şimdilerde unutulmuş bir Afrika kâşifi ve başarısız bir *roman à clef* yazarı olan Winwood Reade hayranıdır; onun *Martyrdom of Man* [İnsanoğlunun Şehitliği] adlı romanını, "kaleme alınmış en dikkate değer kitaplardan biri" olarak hararetle salık verir Watson'a. Kitabın kasvetli sonu şöyledir: "Bir şiddetli acı mevsimi yakın, gelecek kuşakların gelişmesi için bunu atlatmak zorundayız. Ruh kurban edilmelidir; ölümsüzlük umudu ölmelidir." Winwood Reade gibi ama açık ikiliklere –Holmes ile Watson, Holmes ile Moriarty– karşın, Conan Doyle yekpare, birleşmiş bir dünyaya inanıyor görünür. (Bilimkurgu öykülerinden birinde, "Dünya Çığlık Attığında"da, Profesör Challenger, toprağın derinliklerine devasa bir iğne sokup onu çığlık atmaya zorlayarak, gezegenin tek parça bir canlı hayvan olduğunu kanıtlar.)

PAZAR

Komşumuz Madam M., bir matmazelin hayaletinin Place de la Mairie'yi sık sık ziyaret ettiğini, ama maalesef kendisinin onu hiç görmediğini söylüyor bize.

Holmes (yaratıcısının aksine) hayaletlere inanmaz. Belki de Conan Doyle'un doğaüstüne olan inancı, (Conan Doyle'un zihninde) varlığını kanıtlamak için kendini göstermesine gerek olmadığı için Holmes'un dünyasına girmez. Katı et ve hayalet varlık, şövalye ve suçlu, iyi insan ve kötülük Conan Doyle'a göre ayırt edilmesi olanaksız aynı ağın parçalarıydı, öyle ki, (Watson'ın utançla itiraz ederek sızlanmasına karşın) Holmes bir kasayı soyar ya da bir notun sahtesini yapar, kılık değiştirir ya da ihtiyacı olan bilgiyi elde etmek için yalan söyler ama bunlara rağmen, okurun kafasında bütünüyle güvenilir ve kahraman biri olarak kalır. Bu eylemler, ahlaki olmaktan çok törel ihlallerdir, Holmes toplumsal kaideleri yıkmaya gönüllüdür (ve okur kabul eder bunu).

De Quincey: "Çünkü bir insan bir kere cinayet işlemeyegörsün, çok geçmeden hırsızlığı küçümsemeye başlar; hırsızlıktan sonra içki içmeye ve Kutsal Gün'e saygısızlık etmeye gelir sıra, buradan da kabalığa ve ipe un sermeye."

İşin özünde yapaylık vardır. Klişe bir kent betimlemesi yoluyla verilen imparatorluk tasavvuru –soylu Londra, dokların Londra'sı, şeytani yabancıların Londra'sı– Holmes destanına bir peri masalı niteliği verir. Londra ya da Bağdat, Holmes'un kenti (İngiltere'ye ilk geldiğimde aradığım ve tabii asla bulamadığım Londra) tamamen kurgusaldır, gerçekdışı bir gerçekliğin yansımasıdır. Peter Pan'ın üzerinden Varolmayan Ülke'ye uçtuğu Londra'dır; Dr Jekyll'in Bay Hyde'ı aradığı Londra'dır; Chesterton'un karabasanlarının kırmızı tuğlalı labirentidir; Beardsley'nin ve Wilde'ın çökmüş Londra'sıdır.

Thaddeus Sholto'nun Wilde-vari apartman dairesi: "Süslü çerçeveli bir tabloyu ya da bir Şark vazosunu gösterecek şekilde açılmış, oraya buraya asılmış perdelerin ve duvar halılarının en zengini, en parlağı kaplıyordu duvarları. Halı amber rengi ve siyah, öyle yumuşak, öyle kalındı ki, ayak, yosundan bir yatağa batar gibi zevkle dalıyordu içine. Halının üzerine çaprazlama atılmış iki büyük kaplan postu, Doğu şatafatı havasını artırıyordu, köşede bir altlık üzerinde duran kocaman bir nargile de öyle. Odanın ortasında, nerdeyse görülmez bir altın telle asılmış gümüş bir güvercin şeklindeki lamba sarkıyordu tavandan. Yanınca, hafif, aromatik bir koku doldurdu havayı."

Ekim akşamı ışığında, bahçem inanılmaz derecede yapay görünüyor.

PAZARTESİ

Dickens'ın *Ortak Dostumuz*'undaki (*Our Mutual Friend*) Bay Podsnap, Conan Doyle'un sınıf bilinçli dünyasını yönetiyor. Tanıdık olmayan şey kötüdür ve İngiliz olmadığı için atılmalı, kabul edilmemelidir. Naipul'un *Enigma of Arrival*'ını [Gelişin Sırrı] okumak eğlendiriyor beni, nasıl da inanmamızı istiyor 1950'lerde Güney İngiltere'de yaşayan bir Batı-Hintli'nin ırksal önyargının alay konusu olmayacağına. Kızımın Kent'teki okulunun müdürüyle, doksanların başlarında ilk karşılaşmamızı anımsıyorum, "Demek yabancısınız!" diye selamlamıştı beni sözde alçakgönüllülükle.

Holmes, Thaddeus Sholto'nun erkek kardeşini öldürmüş olan zehirli oku yerden alır ve Watson'a uzatır. "Bir İngiliz dikeni mi bu?" diye sorar Holmes. "Hayır," diye cevap verir Watson (ve okur onun bu soruya öfkelendiğini duyabilir), "kesinlikle değil."

Watson'ın kendi karakteri 1650 civarında tanımlanmıştır: "Gerçek kahraman İngiliz centilmeninin eşi benzeri yoktur," diye yazmıştı Sir Thomas Browne, *Christian Morals*'da [Hıristiyan Ahlakı].

Not: Sir George Sitwell'e göre, "ilk İngiliz centilmeni" Staffordlu Robert Erdeswick diye biriydi, 1413'te "ev soymak, yaralamak ve cinayete teşvik"ten yargılandığı bir mahkemede, sosyal konumunu açıklamak zorunda kalmıştı.

SALI

Londra'nın gözetlemeye en uygun yerinden görülen dünya, "Gerçek Hindu'nun uzun ve ince ayakları vardır," der Holmes. "Çarık giyen Müslüman'ın, ötekilerden tamamen ayrı büyük başparmağı vardır." Daha sonra, yakın zamanda yayımlanan bir atlasın "güvenilirliğine" dayanarak Andaman Adaları'nın sakinlerini anlatır: "Bunlar sert, suratsız ve serkeş insanlardır, ama güvenleri kazanıldıktan sonra insanın en sadık dostları haline gelebilirler... Doğaları gereği, iri, şekilsiz kafalara, küçük, ateşli gözlere ve çarpık yüz hatlarına sahip çok çirkin kimselerdir. Ama ayakları ve elleri dikkati çekecek kadar küçüktür. O kadar inatçı ve serttirler ki, Britanya yetkililerinin kendilerini kabul ettirmek için bütün çabaları boşa çıkmıştır."

Marco Denevi: "Cennetten atılan Âdem, hayvanlar arasında hemen dikkati çekti. Hepsi, aynı anda onda, denizde, havada ve karada yaşayan her türlü yaratıktan daha güçlü birini gördü. Fakat bazıları, kendi yiyeceklerini arama zorunluluğundan kurtulmak için önünde eğilmeye koşarken, kendi özgürlükleri ve kişiliklerinden gurur duyan diğerleri ondan uzak durmayı yeğledi. Âdem, bu sonunculara *yabanıl hayvanlar* adını taktı."

Bakış açısı; Watson esrarengiz cinayeti düşünürken ve dönüp Bayan Morstan'ın evine bakarken, onu avutan şey yalnızca sevdiği kadının düşüncesi değildir. "İnsanın içini rahatlatan şey, bizi yutmuş olan yabanıl, karanlık olayın ortasında rahat bir İngiliz evinin bir anlık görüntüsünü yakalamaktı," diye yazar. Sıfatlar dikkat çekici.

ÇARŞAMBA

On dokuzuncu yüzyıl sonu Britanya'sındaki yabancı korkusunun, yirminci yüzyılda kolaylıkla iğrenç bir antisemitizme dönüşmüş olmasına şaşıyorum. Yahudi karikatürünün altın çağın detektif romanlarının olay örgüsüne kolaylıkla sokulması irkiltici: Agahta Christie, John Dickson Carr, Dorothy L. Sayers, E. C. R. Lorac... Hitler'den sonra bile, Britanyalıların imgeleminde, Anthony Berkeley'in *Silk Stocking Murders*'ında [İpek Çoraplı Katiller] olduğu gibi çoğu kez gülünç bir övgüyle lanetlenmiş, değişmez bir Yahudi karikatürü var sanki. Detektif bir İngiliz centilmenidir: Roger Sheringham. Yardımcısı, öldürülmüş kadının kız kardeşi Anne ve katil (elbette, son sayfada ortaya çıkarılan) Pleydell adlı, hoş, zengin, kültürlü bir Yahudi'dir. Anne, onunla tanıştıktan sonra şu yorumu yapar: "Daha önce bu kadar çok sevdiğim bir Yahudi'yle karşılaşmamıştım."

"Gerçek safkan Yahudi," der ona Roger, "dünyadaki en iyi insanlardan biridir. Bu ırkı bu kadar kötü biçimde aşağılatanlar, melez Yahudilerdir, Rus, Polonyalı ve Alman cinsidir."

1928'deki İngiltere budur.

CUMA

Dün geceki rüzgâr bahçedeki sofora ağaçlarından birinin bir dalını kırdı, zaten içi boşalmıştı ağacın. Ciddi bir şey yok. C., içi boş bir ağacın nasıl yaşayabildiğine, her yıl yeni yapraklar verebilmesine şaşıyor.

Bu denge kavramına dönüyorum yeniden. Yabancı (tıpkı suçlular gibi) üzerinde anlaşılmış olan dengeyi yok eder. Dünya beyaz ve siyahların açık ve net sözcük dağarcığına göre yeniden kurulmalıdır. Detektif romanında, en azından "klasik" detektif romanında belirsizlik olamaz. Browning'in dizeleri:

Şeylerin tehlikeli kenarına olan ilgimiz.
Namuslu hırsız, sevecen katil,
Boşinanlı ateist, seven ve ruhunu
Yeni Fransız kitaplarında kurtaran damgalı kadınlar...
Holmes'un destanına uygun değildir.

Graham Greene, Browning'den bu alıntının, kendi kitaplarından herhangi birinin başına konabileceğini söylerdi. *Power and the Glory*'de (*Güç ve Şeref*) şöyle yazıyordu: "Bir erkek ya da kadını dikkatle gözünüzün önünde canlandırdığınızda, her zaman acımayla dolabilirdiniz. Tanrı'nın suretinin beraberinde getirdiği bir nitelikti bu... gözlerin köşesindeki kırışıklıkları, ağzın şeklini, saçların nasıl uzadığını gördüğünüzde, nefret etmek olanaksızdı. Nefret, imgelemin yetersiz kalmasından başka bir şey değildir."

Kierkegaard: "Çoğu kimse, Hıristiyan emirlerinin (örneğin, insanın komşusunu kendisi gibi sevmesi) kasten biraz fazla sert olduğuna inanır; hani sabahları geç uyanmamak için saati yarım saat ileri almak gibi bir şey."

CUMARTESİ

Bardaktan boşanırcasına yağıyor yağmur. Bahçenin yarısından ötesini görmek olanaksız. Orada neler olduğunu hayal edebiliyorum ancak; incir ağacının, asmaların, ufak kiraz bahçesinin (bir bahçe yalnızca dört ağaçtan oluşabilir mi?), dalları sarkan büyük çamların, kirpinin gizlenmekten hoşlandığı huş ağacı dörtlüsünün bulunduğu arka duvar.

Doyle, kitabın sonunda Goethe'den alıntı yapıyor yine (dizeler, Goethe'nin 1796'da Schiller'le birlikte yazdığı *Xenian*'dan: *"Schade dass die Natur nur einen Mensch aus dir schuf,/ Denn zum würdigen Mann war und zum Schelmen der Stoff."* (Ne yazık ki Doğa yalnızca bir insan yaptı senden,/ Oysa hem iyi bir insan hem de bir alçak yapacak kadar malzeme vardı."

İkili izleği üzerine bir çeşitleme; suçlu olarak hafiye. Birçok detektif romanı (Israel Zangwill'in 1892 tarihli *The Big Bow Mystery*'sinden bu yana) bu fantezi üzerine gidiyor. Watson'ın söylediği şu sözler, Holmes'un (belki de Wilde'ın Dorian Gray'inden pek de uzak olmayan) ikili doğasındaki dengeyi anlatmak için çok uygun: "Hareketleri, tıpkı bir koku peşindeki eğitilmiş bir tazı gibi, öyle çabuk, sessiz ve sinsiydi ki, enerjisini ve zekâsını yasayı savunmak yerine ona karşı kullanmış olsaydı müthiş bir suçlu olacağını düşünmeden edemezdim."

PAZAR

Watson, Bayan Morstan ile evlenir. Holmes'a der ki: "Bayan Morstan müstakbel kocası olarak kabul etme onurunu verdi bana." (Müzmin bekâr Holmes'un yanıtı: "Gerçekten kutlayamıyorum seni.") Watson'ın aşk ilişkisi hep rahatsız etmiştir beni; çocukken, cinsel sevginin erişkin gösterilerine tanıklık etmek zorunda kaldığımda kıvrandığım için; şimdiyse, bu ilişkiyi son derece inanılmaz bulduğum için. Belki, Doyle kanonunda Watson'ın evlilik yaşamıyla ilişkili bilgince karışıklığın nedeni de budur. (Watson, Bayan Morstan ile *Dörtlerin Simgesi*'nde anlatılan olaylardan önce gizlice mi evlendi, kadın, "Boş Evin Serüveni"nde öldü mü; Watson "Rengi Uçmuş Askerin Macerası"nda yeniden mi evlendi, eğer böyle olduysa, ikinci Bayan Watson kimdi?")

PAZARTESİ

Yağmur dindi. Haftalardır belli bir programı takip ediyorum; sabahleyin bir, öğleden sonra bir başka kitap üzerinde çalışıyorum. Havalar soğuduğu için bunu yapmak daha da kolay artık. İki farklı ses ya da ton; birincisi tutarlı olmaya çalışıyor ve bir anlatı ya da kanıt çizgisini izliyor; ikincisi (bu günlük) dağınık ve gelişigüzel. İkincisi, saptanmış bir hedef olmaksızın düşünmeme izin veriyor.

Okur, yazarın yöntemine karşı çıkar, yöntem ne olursa olsun fark etmez. Bir okur olarak, ayrıntılar ve rastlantısal düşüncelerin

dikkatimi başka yöne çevirmesine izin vererek, dikkatle örülmüş olayları dikkatsizce izlerim; öte yandan, bölük pörçük bir yapıtı (örneğin, Valéry ya da Pío Baroja) düzen peşinde, noktaları birbirine bağlarmış gibi okurum. Fakat her iki durumda da, başlangıçla son arasında bir bağ ararım (ya da hayal ederim), sanki bütün okumalar doğaları gereği, çevrimselmiş gibi. Belki Joyce, *Finnegans Wake*'in kaosu içine kapanmaya karar verdiğinde, okumanın bu niteliğini sezmişti. *Dörtlerin Simgesi,* başladığı gibi biter; Holmes'un kokain şişesine uzanmasıyla.

Kitaplığımın kapısına, Rabelais'nin Thelême Manastırı'ndaki düsturunun değişik bir şeklini yazmıştım: *"LYS CE QUE VOUDRA"* ("Canın ne istiyorsa onu oku.")

Kasım

Gönül Yakınlıkları

PAZARTESİ

Yeniden Kanada'dayım.

Banff Sanat Merkezi'nde bir konferansa katılmak üzere kısa bir ziyaret için Calgary'deyim. Kent son birkaç yıl içinde genişleyip yayılmış görünüyor, bölünme üzerine bölünme, durdurulamaz bir büyüme, kent yüreği olmayan ucubeler yığınından oluşan Amerikan Ortabatı modelinin iğrenç bir taklidi; ne meydan, ne okul, ne kilise, ne küçük dükkânlar... Böyle bir toplulukta nasıl bir diyalog ya da iletişim olabilir?

Goethe'nin *Gönül Yakınlıkları*'nı ilk kez okuduğumda –en az yirmi beş yıl önce–, Hector Bianciotti ile Marivaux'nun *La Dispute*'u [İddia] üzerine uzun bir sohbetten sonra yapmıştım bunu; o, Lavelli tarafından sahnelenen yorumunu görmüştü oyunun, bense bilet bedelini ödeyemediğim için kaçırmak zorunda kalmıştım. Başka birçok Marivaux oyunu gibi, *La Dispute* da aşkın doğasını araştırır. Soylu sınıftan iki karakter, erkek ve kadından hangisinin daha sadakatsiz olduğu sorusunu çözmek istemektedir; bir yanıta varmak üzere, dört çocuğu tek başlarına bir yere yerleştirirler, her birine "yabanıl" bir çift bakmaktadır. Çocukların, ancak ergenlik çağına eriştikleri zaman tanışmalarına izin

verilir, böylece soylular, çocukların davranışlarını bilimsel bir uzaklıktan gözleyebilecek, inceleyebilecektir.

Hector, Lavelli'nin yapımında her şeyden çok son ânı sevmişti; deneyin sonuçlandığı o anda, soylular çocukların tutulduğu adaya çıkmak üzeredirler, fakat köprünün kenarında dururlar; tam o noktada perde iner. Hector'a göre, soyluların gerçek karakteri bu duraksamada yatmaktadır; gözlemek fakat tecrübe etmemek isterler. (Daha önce Hartley'in *Arabulucu*'sunun (*The Go-Between*) film versiyonunda, ailenin reisi olan anne, kızının sadakatsizliğine kendi gözleriyle şahit olmayı kabul etmeyince de fark etmişti aynı duraksamayı.)

Kral II. Frederick'in, aşkın doğası değil de dilin doğası hakkında benzeri bir deney yürütmeye çalıştığını okumuştum bir yerde. Bizim "asıl" dilimizin ne olduğunu bulmak için, yeni doğmuş birkaç bebeğe, onlarla konuşmaları yasak sütanneler tarafından bakılmasını emreder; bu yolla, öğretilmemiş "doğal olan" ilk sözleri onlardan işitebileceğini düşünmektedir. Deney başarısızlığa uğrar, çünkü çocuklardan hiçbiri yaşamaz. Görünen o ki, yaşamayı sürdürebilmek için yiyeceğe olduğu gibi dile de gereksinim duyuyoruz.

Bir deneyin başarısızlığa uğramış olması, elbette, onu yararsız kılmaz. Goethe, *Werther*'de şakayla şuna işaret eder: "Karşılıklı güven onları daha önce bir araya getirmiş olsaydı, aşk ve anlayış birbirine kalplerini açmalarına yardım etseydi, belki de dostumuz kurtulmuş olacaktı." *Gönül Yakınlıkları*'nda kanıtlandığı üzere, bu böyle değildir, çünkü başarısızlığa uğramak zorunda olmaları karakterlerin doğasında vardır ve romanın başarısı da bu başarısızlıkta yatmaktadır.

SALI

Gönül Yakınlıkları'nda, dört ana karakter çevresinde gelişen, pembe dizilere benzer bir olay örgüsü var: Gençken birbirlerini

sevmiş olan orta yaşlı Eduard ile Charlotte ayrı düşerler ve sonunda, eşleri öldükten sonra evlenirler; derken uzun süre konuk ettikleri Ottilie ile Kaptan'a âşık olurlar.

Kitabın daha ileri bölümlerinde, Charlotte, "Kader," der, "bazı şeylere hükmeder, çok da inatçıdır. Akıl ve erdem, görev ve kutsal olan her şey boş yere ona karşı çıkar; olaylar bize değil de Kader'e uygun göründüğü şekilde yürüyecektir; biz hangi seçimi yaparsak yapalım, Kader hak iddia edecektir." Daha sonraysa, kulağa suçlama gibi gelen gerçeğin farkına varır: "Fakat ne diyorum ben! Aslında, Kader, benim düşüncesizlikle aksine hareket ettiğim kendi arzularımı ve isteklerimi gerçekleştirmeye çalışıyor."

Bu farkına varış şaşırttı ve büyüledi beni. Charlotte, Kader'in kendi isteklerini kendisinden *daha iyi* bildiğini ileri sürer. Roman kahramanlarından daha zeki olan bu Kader nedir, nasıl bir şeydir? Cocteau'nun öyküsü *Le grand écart*'daki [Uzun Mesafe], geleceği bilmekte kurbanları kadar çaresiz olan (ölüm kılığına girmiş) Kader değildir:

> Genç bir bahçıvan, prensine şöyle dedi, "Kurtarın beni! Bu sabah bahçede Ölüm'e rastladım ve tehditkâr bir jest yaptı bana. Bu gece bir mucize olsa da uzakta, İsfahan'da olsam."
>
> Prens en hızlı atını verdi ona.
>
> O gün öğleden sonra, Prens bahçede dolaşırken Ölüm'le yüz yüze geldi. "Niçin," diye sordu, "bu sabah benim bahçıvanıma tehditkâr bir işaret yaptın?"
>
> "Tehditkâr bir işaret değildi," diye yanıt verir Ölüm. "Bir şaşırma hareketiydi. Bu sabah onu İsfahan'dan uzakta gördüm, oysa bu gece onun canını İsfahan'da almam gerektiğini biliyordum."

Gönül Yakınlıkları'daki aristokrat bahçıvanlar Eduard ile Charlotte, Kader'in kendileri için hazırladığı rastlaşmalardan asla çekin-

mezler (kimi zaman, Charlotte'un yaptığı gibi, biraz geç bile kalırlar). Yalnızca olay örgüsünü, öykü olarak Kader'i izlerler.

Bu kavram nereden geliyor? Paul Veyne'in, kendi deyişiyle "kurucu imgelem" üzerine sevgiyle yazılmış kitabı *Did the Greeks Believe in Their Myths?* [Yunanlılar Kendi Mitlerine İnanır mıydı?] adlı kitabında açıkladığı gibi, Yunalıların *imaginaire*'inden (imgelem) değil. Bu kavram edebiyata, daha doğrusu edebiyat okumasına aittir; okur, okuduğu şeyin kurmaca olduğunu kabul eder, ama yine de öykü hatırına "inançsızlığı bile isteye askıya alır"; olay örgüsünün kaçınılmazlığı derken kastettiğimiz budur. Bütün iş karakterlerle okur arasında yürür; yazar ortalıkta yoktur ya da (Goethe'nin durumundaki gibi) karakterlerinin davranışı hakkında yorumda bulunan, fakat karışma hakkı olmayan bir teşrifatçıdan başkası değildir.

Genç Stefan Dedalus'un Joyce'un *Sanatçının Genç bir Adam Olarak Portresi*'nda söylediği de budur:

> İlk başta bir haykırma ya da bir vezin ya da bir ruh haliyken akıcı ve yalazlanan bir anlatıya dökülen sanatçının kişiliği, sonunda kendini varoluşun dışına arıtır... Sanatçı, yaratan Tanrı gibi, eserinin içinde ya da arkasında ya da ötesinde ya da üstünde kalır, göze görünmez, varoluşun dışına arınmıştır, ilgisizdir, bir kenarda tırnaklarını keser.*

Bugün, olay örgüsünü sonsuz sayıda patikaya çevirme yanılsamasında olduğumuz postmodernist kum bahçesinde hipermetinle oynarken, Eduard ve Charlotte, Ottilie ve Kaptan gibiyiz; Kader'in (söz geçirir bir ana-baba gibi) bizim için zaten seçmiş olduğu olasılıkları seçiyoruz.

İnsanı hayretlere düşüren defterlerinden birinde, bir öykü için bu fikri not eden Nathaniel Hawthorne geliyor aklıma:

* *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*, çev. Murat Belge, ss. 224-5, 1966.

Bir hikâye yazmakta olan ve hikâyenin kendi niyetlerine karşı geliştiğini fark eden bir kişi: Karakterler düşündüğünden başka şekilde davranmakta, beklenmedik olaylar olmakta, boşuna önlemeye çalıştığı bir felaket gerçekleşmektedir. Kendi kaderine de etki edebilir bu; kendini karakterlerinden biri haline getirmiştir çünkü.

ÇARŞAMBA

Calgary'deki Palliser Oteli; bu Ortabatı dekoruyla hiç bağdaşmayan bir Avrupa oteline, Henry James romanlarından çıkmış bir şeye benziyor. Saksılara dikilmiş palmiyeler arasında, kırmızı kadife kaplı bir koltuğa oturmuş, beni Banff'a götürecek taksiyi bekliyor, bir öyküye girip çıkışını seyrediyorum karakterlerin.

Goethe, romanlarında mimariye hiç aldırmaz. Karakterlerinin davranışlarını yönlendirmez diye yazdıysam da, bu resmiyet ilgisizlik demek değildir; yaldızlı dış görünümün altında öfkeli bir tutku, coşku, sorumluluk ve büyük bir çaresizlik duygusu arasında bir parçalanma hissedilir. Eduard, Charlotte ve Kaptan kimyadaki gönül yakınlıklarını; bazı kimyasal maddelerin bileşiminde başka bir özel maddeyi tercih etme eğilimini tartışır ve bunu insan ilişkileriyle karşılaştırırken, insan, Hobbes'un ve Newton'un o çok sevdiği felsefi diyaloglardan birinde sarf edilen dikkatle düzenlenmiş sözcüklerin, saklı tutulan bir telaşı, Goethe'ye özgü (olduğunu düşünmekten hoşlandığım) bir hamlığı ortaya koyduğunu bilir. Benim bu yaşlı adama düşkünlüğüm, sanırım, güç ve inceliğin kırılgan bileşiminden kaynaklanmaktadır. Onun düzyazısının tertemiz ve kusursuz çekirdeğinin, üstünü örttüğü karanlık yüzünden beni göz yaşlarına boğduğu zamanlar olmuştur.

Çok sevdiği Diderot gibi Goethe de, çalışma araçlarını okurun denetimine açar gibi görünür hep. Sihirli numaralar torbasını seyircilere gösteren bir sihirbaz gibi irkiltici bir kendine

güven vardır bu tavrında. Eduard, okumakta olduğu kitabın yazarını eleştirirken, adamın, "gerçek bir Narkissos" olduğunu söyler: "Her yerde kendi imgesini bulur, bütün dünyayı kendi çekirdeğinin arka planına yansımış" olarak görür. Bu *Bespiegelung* ya da "yansıtma" elbette, Goethe'nin, daha doğrusu, karakterlerinin yansımasıdır.

Kolombiyalı Fernando Vallejo, karakterlerinin düşüncelerini niçin önceden söyleyemeyeceğini açıklarken: "Ben *birinci tekil kişi* ağzından yazan bir romancıyım," der.

Goethe'nin romanında fiziksel manzara, karakterlerin duygularının manzarası haline gelir; yakınlıklarını gerçek bir çizelge üzerinde düzenlemeye çalıştıkları kadar, doğayı ehlileştirme uğraşı içine de girerler. Doğa, bir tür *Carte de Tendre,* yani on yedinci yüzyıla özgü, sevgilinin kalbine giden yolu gösteren alegorik bir harita gibi görünür. Charlotte'un bahçesi, insani dünyadaki deneylerinin basit bir simgesidir (örneğin, iki, üç ya da Charlotte'un bol keseden eklediği gibi "hatta bir dördüncüyü" alabilecek büyüklükte bir kulübe), ama yine de, diyaloglarındaki yapay tona, en azından benim yabancı kulağıma göre yapay olan tona uygundur. Konuşmalarında özdeyiş meraklısı bir şey vardır. ("Ama yine de çoğu kez... hiçbir şey yazmamaktansa önemsiz bir şey yazmak daha kibarca ve daha yararlıdır" diye bitirir bölümü Charlotte.) Biraz sonra, şimdiki zamanın geriye dönüşsüz doğası anlatılırken ton ne kadar da farklıdır, Lichtenberg'in aforizmaları ya da Özdeyişler Kitabı'nın sıradan bir taklidi olmayan, sezgi ya da deneyimden konuşan bir başka ses, şöyle der: "Ama yine de şimdiki zaman, korkunç haklarından yoksun kalmayacaktır. Gecenin bir bölümünü, kalp ne yazık ki işe karışmadığı için daha da özgür görünen, hoş bir sohbetle geçirirler." Bu sözler hepimizin bildiği böyle bir ânı, içten, içgüdüsel biçimde anlayan birisi tarafından söylenmiştir.

Laurence Olivier'ye, bir keresinde, Oedipus'un o iç paralayıcı acı çığlığını nasıl atabildiği sorulduğunda, "Kakımları nasıl

yakaladıklarını duymuştum," diye açıkladı. "Kutupta, yere tuz dökerler ve kakım onu yalamaya gelirmiş. Yalarken dili buza yapışırmış. *Oedipus*'ta haykırdığımda, işte bunu düşünürdüm." Bir gerçeklik ânını mutlak bir yakalayış.

"Bu paralellikler," der Charlotte, "etkili ve eğlendiricidir, bu tür benzerliklerle keyifli vakit geçirmemek mümkün mü?"

PERŞEMBE

Bu sabah Calgary gazetesinde, eyalet hükümetinin özürlü kimselere destek dahil her türlü sosyal programını bir kez daha iptal etmeyi kararlaştırdığını okudum. Karısı multipl sklerozlu olan ve çalışamayan, resmen kör bir adam, yarım gün bir işte çalıştığı için hükümet yardımının kesilmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı. Sakatlık yardımı, ayda 800 Kanada doları idi; bu para, kira ve yiyecek parası olarak kimseye yetmez. Alberta'daki, dünyanın en zengin ülkelerinden birinin en zengin eyaletindeki çocuk yoksulluğu istatistikleri, şaşırtıcı. Örneğin, 1996'da, yoksulluk sınırı altında yaşayan çocukların sayısı 148 bin idi.

Bu konuda ben ne yaptım?

Gönül Yakınlıkları'daki beşinci karakter Mittler; bir yandan yardım edilecek hiç kimsenin, çözülecek hiçbir sorunun olmadığı bir ailede zamanını boşa harcamak istemeyen, öte yandan en iyi dostlarına yardım etmeyi çalımla reddeden yabancı gibi hissediyorum kendimi. Başarısız olsa bile, değerli bir *Mittler* (sözcük anlamı "aracı, yardım edici") gibi görünüyor bana o. "Adlar üzerine boşinanları olan kimseler, Mittler adının onu dünyanın bu en garip görevini üstlenmek zorunda bıraktığını" söylüyor. O zaman, benim kaderim, *Mangelhaftigkeit* ("yetersizlik") olsaydı, adımın da sayısız *Mangeln*'i (Almancada "kusurlar, yanlışlıklar") yansıtması gerekirdi. Adımı, "arada" ya da "birçoğu arasında bir kişi," –diğer bir deyişle, Dr Johnson'ın "sıradan okurlar"ından biri– ile ilişkilendiren İngiliz etimolojisi, daha nazik.

CUMARTESİ

Fransa'ya döndüm. Ne zaman geri dönsem, sonsuz göklerden sonra Avrupa kentlerindeki göklerin cimriliği hayretlere düşürür beni.

Goethe hep düşünüyor sanki; onun yazılarında nereye gitseniz, hiçbir zaman katıksız anlatı yoktur, bilinçli, açık seçik anlatılmış, kızarmış soğan kokusu gibi her yeri işgal eden düşünceyi bulursunuz hep. Bu yayılma hoşuma gidiyor; bu küçük tanrının her şeyi gören gözüne yakalandıktan sonra, hiçbir karakter onun tarafından üzerinde düşünülmeyen en ufak bir hareket yapamaz. Her şeyi bilen Goethe; bu da bana, her ikimiz de dokuz-on yaşlarındayken, Buenos Aires'te bir okul arkadaşımın yatak odasında asılı duran bir süslü yazıyı anımsatıyor:

Tanrı'nın gözleri sende, hatırla bunu,
Tanrı gözetliyor, hatırla bunu,
Sonra, bir gün gelip öleceksin, hatırla,
Unutma ki, ne zaman bilmiyorsun.

Eduard'ın, yüksek sesle okurken huysuz bir tavırla omzunun üzerinden okuyan Charlotte'tan yakındığı o küçük sahnede (ve entelektüel yansımada) hem gözleyici hem de gözlenen birliktedir. "Birine bir şey okuyorsam eğer, tıpkı sözlü olarak açıklıyormuşum gibi değil midir bu? Yazılı ya da basılı sözcükler kendi duygularımın ve niyetlerimin yerini alır; alnımda ya da göğsümde bir pencere olsaydı da, düşüncelerimi ve duygularımı iletmek istediğim kişi neyi hedeflediğimi önceden birer birer biliyor olsaydı, anlaşılır biçimde konuşma sıkıntısına sokar mıydım kendimi? Birisi omzumun üzerinden okurken, ikiye yarılmışım gibi hissederim kendimi hep."

Burada, okuma kurallarının farkında olan ve şu üçünden biri olması gereken okuma alanı konusunda oldukça kıskanç biri konuşuyor; ya tümüyle özel, sessiz ve sakin ya da pay-

laşmalı, aynı zamanda sessiz, Dante'nin, gözleri ve dudakları bir sayfa üzerinde rastlaşan Paolo'su ve Francesca'sı gibi veya sayfanın üzerindekiler asla dinleyene değil de yalnızca okuyana ait olduğunda, yüksek sesle okuma yoluyla paylaşımlı. Eduard'ın duygularındaki eşlilik –"ikiye yarılma"– birbiriyle çelişen eşzamanlı okuma tarzlarının eşliliğidir. Ottolie, güncesinde şunları yazıyor: "Konuşulan her sözcük karşıtını ortaya çıkarıyor."

Yine, buradaki sorun, kurgunun sunumu sorunudur. Anlatı eylemi, nakledilişine ayrılan zaman içinde var olmalıdır, okur-suç ortağı (bu durumda dinleyici-suç ortağı) metnin sonuna atlamamalıdır, çünkü bu bir bakıma öykünün yaşamını kısaltır. (Sözü edilen son, peri masallarındaki yasaklanmış son sayfadır...)

GECE YARISI

Türkçede *muhabbet* sözcüğü hem "sohbet" hem de "sevgi" anlamına gelir. Her ikisi için de "*muhabbet* etmek" diyebilirsiniz. Sohbet etmenin, bir insanın kalbine ya da aklına açılmış bir pencere olması düşüncesini seviyorum.

PAZAR

Gönül Yakınlıkları'nın İngilizce'deki iki çevirisine biraz göz gezdirdim; biri David Carradine'a ait, Oxford University Press tarafından yayımlanmış; öteki, Judith Ryan'ın, Princeton basmış. Hiçbiri tam olarak doyurucu değil, ama ikisi de, Fransızların dediği gibi, *se laissent lire* [kendini okutuyor]. Goethe, Wilhelm von Humboldt'a yazdığı birçok mektuptan birinde, ulusal dillerin ulusal karakteri yansıttığını ve İngiliz yazarların Almanlarla aynı düşünme tarzını paylaştığını ve aynı şeylere değer verdiğini ileri sürüyordu. Shakespeare'in neden Alman geleneğinin bir parçası olduğunu açıklar bize bu; Goethe'ninse niçin İngiliz geleneğinin bir parçası olmadığını açıklamaz. Her nedense, (Joyce'un saygısız, kaba sıfatını kullanacak olur-

sak) "Gouty"*, daha sonraki canlanmalarında İngiliz okurlarının kanonunda yer etmemiştir. Goethe'nin *herhangi bir* dildeki noksansız ilk yaşamöyküsü 1855'te, on parmağında on hüner olan George Henry Lewes tarafından yazılmış olsa da, üstelik Goethe'nin, Lewes'ın hayat arkadaşı George Eliot gibi yazarlar üzerindeki etkisine karşın (*The Mill on the Floss*'un *Gönül Yakınlıkları*'nı hatırlatan sonu örneğin), Goethe'nin az sayıda İngiliz okuru vardır.

Buenos Aires'te, ellilerin sonlarında ve altmışların başlarında, benim yetişme yıllarımda, arkadaşlarımın çoğu Alman-Yahudi ailelerinden gelmeydi. Goethe ve Schiller, göçmenlerin karton bavullarında ve düğümlü çıkınlarında getirdikleri, eskil, her şeyi kucaklayan Alman *kultur*'unun geleneksel ana besin kaynaklarıydı. Almanya'da, Schiller (ve Goethe) o korkunç yerel vurgularını çoktan yitirmişti; Diaspora'da, Goethe (ve Schiller) shtetl** tonlaması ve mizahı kazanmıştı. Arkadaşlarımın Alman ebeveynleri arasında ne zaman bir tartışma çıksa, tartışmayı yitirmek üzre olan taraf, *"'O aza nar' sagt Goethe!"* diye bağırır ("'Ah, ne aptallık!' der Goethe"), öteki tarafsa buna, *"'Nebisch,' sagt Schiller!"* ("'Ne ahmaksın,' der Schiller") diye karşılık verirdi, kavgaysa rahatlatıcı bir kahkahayla son bulurdu.

Belki de İngilizce konuşan dünyadaki boşluk, Goethe'ye kültürel açıdan girme zorunluluğu yüzündendir; kitap kitap, onun yazdıklarının sığlıklarında dolaşarak değil, onun o geniş etkisine, okyanusvari kavrayışına, yankılanan dalgalarına, ufuklara uzanan dünya görüşüne bütün gövdeyle dalarak. Pestalozzi Schule'de (Buenos Aires'te bir yıl devam ettiğim Alman okulu) ilk ders gününde öğretmenimiz, "Sizi bir hayli Goetheleştireceğim," demişti bize ve "Erlköning"i, *"Es war ein König in Thule"*yi ve "Gingo Biloba"yı ezberletmişti.

* Gouty ile Goethe sözcükleri arasındaki benzeşime dayalı bir sözcük oyunu. "Gouty" aynı zamanda "gutlu", damla hastalığına yakalanmış anlamına geliyor. (ç.n.)
** İbranice: Küçük Yahudi kasabası ya da Doğu Avrupa'da kasaba topluluğu (ç.n.)

Överken ender olarak cömert davranan Nietzsche, Goethe'yi milliyetlerin ve milli edebiyatların üzerindeki tek isim olarak görürdü. *Human, All Too Human (İnsanca, Pek İnsanca)* adlı yapıtında, "Goethe, yalnızca iyi ve büyük bir insan değildir, içinde bir uygarlık taşır o," diye yazmıştı. Eğer böyle ise, o zaman, yaşamının son yıllarında yazmış olduğu *Gönül Yakınlıkları*, Goethe uygarlığının bir tür görgü kuralları elkitabı gibi okunmalıdır.

Not: Goethe, oğlu August'a, on ikinci yaş gününde oyuncak bir giyotin vermek istemiş, August'un annesi Christiane ise öfkelenmişti buna.

AKŞAM

Goethe'nin, insan davranışını özetlemek için Eduard'a söylettiği eğlenceli matematik formüllerinin ("D'ye dikkat et, dostum! C ondan uzaklaştırıldığında B ne yapacak? A'sına, alfa ve omegasına dönecektir!") yankısına, bizim ev ve moda dergilerinde yayımlanan testlerde rastlanabilir. İyi bir âşık mısınız? Saygılı bir yurttaş mısınız? Mutlu biri misiniz? Kutulara tıklayın ve size uygun formülü bulun. Bunlar, sanıyorum belirsizlik içinde yaşamadığımız yanılsamasına ulaşmamıza izin veren avunma biçimleridir.

PAZARTESİ

Kitaplığımızın inşaatını denetleyen mimar Charlotte, yakındaki bir köyde yapılacak yeni halk yüzme havuzunu planladığını söylüyor bize. Kullanışlı olmalı tabii, her yaz gelmesi beklenen kalabalığı alacak kadar geniş tutulmalı, fakat aynı zamanda belediye başkammn arzularını da simgelemeli, "düzenli ve temiz" olduğu kadar "görkemli ve modern" de olmalı. Her mimarinin kaçınılmaz biçimde simgesel olduğunu ileri sürüyorum. "Ne yazık ki öyle," diyor o.

Romanda, Eduard ile Kaptan'ın İsviçre mimari biçemini değil de, yalnızca İsviçre usulü "düzeni ve temizliği" örnek

alacak bir köy yaratmayı tartışırken şehirciliğe bulaştıkları yere ulaştım. Sadaka isteyen bir dilenci yaklaşır yanlarına. Sözü kesildiği için rahatsız olan Eduard öfkeyle kovar onu. Adam "dilenci haklarını" savunarak, "küçük adımlar"la geri çekilir: "Sadaka vermeyebilirsiniz, ama herkes kadar, kral kadar Tanrı'nın koruması altında olduğumuz için, aşağılamanız da gerekmez."

Dilenme sorununa Kaptan'm bulduğu çözüm -köyün (girişinde değil) çıkışında dilencilere para verecek yaşlı bir çifte bir miktar para emanet ederek sadaka vermeyi sistemleştirme–, içinde yaşamış olduğum kentleri düşündüğümde bir kez daha aklıma geliyor: Calgary, Toronto, Buenos Aires, Paris, Londra. Coşkulu duyguları açıklamak için bulunmuş matematiksel formüller gibi, ihtiyaç içinde olanların insanlığını tanı*mama* yöntemi gibi bir şey bu. Unutmamalıyım: Goethe değil bu, Kaptan'dır, konuşan.

Bir keresinde, Paris metrosunda oturmuş okurken, bildik *"Mesdames et messieurs,* rahatsız ettiğim için özür dilerim, falan filan..." yalvarışını tekrarlayarak vagon vagon dolaşan bir dilenci, birden dilenciliğini haklı gösteren gazeteyi yere fırlattı ve şöyle bağırdı bize: "Bana bakın! Sizden istediğim tek şey, bana bakmanız! Ben de bir insanım, Allah aşkına! Bana bakın, piçler, o kalın kışlık paltolarınızın içinde, hepiniz benim gibisiniz!"

Eduard ile Kaptan, Ottilie ve Kaptan, aşk hakkındaki düşüncelerinin kendilerini sıradan toplum çemberinin dışına koyduğunu hissederler, tıpkı kendi inançlarımıza bağlı biz okurların, bizlerin de, Kırmızı Kral'ın* düşü olduğumuzu aklımıza bile getirmek istemeyerek, kurgusal gerçekliğin dışında olduğunu hissedişimiz gibi.

* *Alice Harikalar Diyarında*'da, Alice'in rüyasının bir parçası olduğu iddiasını reddettiği, uyuyan kral.

Lenz'in, *Werther*'in kılavuz kitabı olarak nitelendirilebilecek *Waldbruder*'inde, Goethe'den ilham alınarak yaratılmış karakter şöyle yazar: "Bütün bunlar, bizim sevme biçemimizle öyle çatışıyor ki!"

SALI

Postacı kadın gündelik dedikoduları getiriyor; kim ayrılıyor köyden, kim ölmüş, kim evlenmiş. Köyün köşesindeki ev, yerel hastaneden bir hemşireye kiralanmış.

Goethe: "Her şey alışılmış seyrini alıyor gibiydi. Çünkü her şeyin tehlikede olduğu en korkunç durumlarda bile, insanlar, önemli bir şey yokmuş gibi yaşamaya devam ediyor." Bu uysallık her zaman şaşırtıcıdır. Auden, Breughel'in denize düşen İkarus tablosu üzerine yazdığı şiirde, Eski Ustalar'ın acı çekme konusunda asla yanılmadığını gözlüyordu, "nasıl olur bu/ bir başkası yemek yerken ya da bir pencereyi açarken ya da aylak aylak dolaşırken". Arjantin'de askeri diktatörlük günlerinde yaşamın nasıl sürdüğünü düşünüyorum; komşuları kaçırılıp işkence görürken ya da bir uçağa sürüklenip elleri kelepçeli nehre atılırken, insanlar gündelik yaşamlarını sürdürüyordu –alışverişlerine, sosyal ziyaretlerine, fiyatlar ve hava durumu üzerine endişelenmeye devam ediyordu– oysa zaman zaman, pek de inanılmayan özürlerle birlikte gizemli kaybolmalar, gece yarısından sonra tutuklamalar üzerine haberler dolaşıyordu ortalıkta; belki de tatildeydi komşular, belki suç eylemlerine karışmışlardır, belki taşınmışlardır ve her şey görünüşte normal, günlük işler kesintisiz yürüyordu, Auden'in de söylediği gibi, onlar "Garip bir şey/görmüş olmalıydılar, gökten düşen bir çocuk, mesela/ Ama gidecekleri bir yer vardı ve sakince yelken açacakları bir denizleri."

Goethe bunu söyler Eduard'ın Ottilie'e aşkı konusunda: "Gizlice, ihtiras duygusuna bırakmıştı kendini bütünüyle." Bir anlamda bu, politik edilginliğin coşkusal eşdeğeridir; tutku olarak kendini gizleyen bir dalınç.

CUMA

Sırf başka günlüklerden alınan parçalardan oluşan bir günlük yazabilirdim. Bu da, benim alıntılarla düşünme alışkanlığımı yansıtırdı.

CUMARTESİ

Ottilie'nin günlüğünden:

- "Aşk olmaksızın, sevdiğin kimsenin fiziksel varlığı olmaksızın, yaşam bir *'comédie à tiroir'*dan, bildiğimiz farstan başka bir şey değil." Daha ilerde: "Gönül inceliği" olağanüstü bir kavram ve öyle hakiki ki, hemen tanınıyor. Chateaubriand buna, aşkın artık bir kendinden geçiş olmadığı, ama "tutkulu bir dostluk" haline de gelmediği coşku diyor.
- "Hiç kimse cezalandırılmaksızm dolaşamaz palmiyelerin altında, fillerin ve kaplanların yuvalandıkları bir yerde insan, hiç kuşkusuz, davranış tarzını değiştirmek zorundadır." Ya da tersi, tabii. Ottilie'nin bu çok alıntılanan satırı, başıboş dolaşan benim için, kendime sadık kalma ve bir okur-yazar yaşamını kabul etme kararını verdiğimde –yetmişlerde Tahiti'de bir yayınevi için çalışıyordum– palmiye ağaçları altında olduğum için de son derece ironik bir şey. "Palmiye ağaçları altında" her konukluk bir sürgündür. Ovidius yabancı topraklarda oluşuna gözyaşı döker; Cortázar Paris'e gitmek üzere Arjantin'den ayrılırken sevinir. Her iki durumda da imgelem yenilik ve zıtlıkla beslenir.
- "İnsan hep gördüğünü hayaller. Sanıyorum, sırf durmadan görmek için düş görürüz." İnsan bilincinin, onun o korkunç, Argos benzeri uyanıklığının bu kesin tanımı, bütün romana pathosunu veren şeydir; dört karakter, yazar ve onun uzantısı okur devamlı olarak eylemlerinin farkındadır ve kendilerini aldatamadan ya da başlarını çeviremeden, kendi sonlarına doğru hızla ilerleyişlerini seyrederler.

PAZARTESİ

Yatağımın yanında okunmak üzere yığılan kitaplar, geceleyin uykumda yüksek sesle kendilerini okuyor bana. Lambayı söndürmeden önce, birinin sayfalarını çeviririm, bir-iki paragraf okurum, bir kenara korum, bir başkasını alırım. Birkaç gün sonra, hepsini biliyorum izlenimi uyanır içimde.

Bu gece yatağımın yanındaki kitaplar arasında:

- Wayne Johnston, *The Colony of Unrequited Dreams (Karşılıksız Aşklar Kolonisi)*
- Enrique Vila-Matas, *Bartlebly y compañía (Bartleby ve Şürekası)*
- Ellery Queen, *The Vanishing Corpse* [Kaybolan Ceset]
- Ian McEwan, *Enduring Love (Sonsuz Aşk)*
- Stefan George, *Der siebente Ring* [Yedinci Yüzük]
- W. G. Sebald, *Luftkrieg und Literatur* [Hava Saldırısı ve Edebiyat]
- Ryu Murakami, *Almost Transparent Blue* [Neredeyse Saydam Mavi]
- Dorothy L. Sayers ve Jill Paton Walsh, *Thrones, Dominations* [Taht ve Egemenlik]
- Jacques Le Goff, *La naissance du Purgatoire* [Araf'ın Doğuşu]
- Max Rouquette, *Ils sont les bergers des étoiles* [Yıldız Çobanları]

Bu kitaplardan her biri maymun iştahlılıkla, birinden diğerine okumamı etkiler. Her okuma çağrışımsal okuma mıdır?

Gönül Yakınlıkları'nın son sayfalarını bir kez daha okuyorum. Onları son okuduğumda Calgary'deydim, karın bütün renk aralıklarını doldurarak, bütün kusurları örterek sokağa ve dışarıdaki ağaçlara durmadan yağdığını anımsıyorum. Goethe de orada bulunmuştu elbet. Özdeyiş derlemelerinden birinde, "Kar sahte bir temizliktir," diye yazıyordu. Gerçekten öyle.

Ben Calgary'deyken, gazeteler şehir merkezindeki bir bankta bir yerlinin donmuş cesedinin bulunduğunu yazıyordu; kanındaki alkol vücuttaki ısı düşüşünü daha da artırmış, orada öylece yatıyormuş, onu insanların görüşünden gizleyecek kadar hızlı yağmıyormuş kar. Her birimiz üzerimize düşeni yapıyoruz, rolümüzü oynuyoruz. Nasıl bir roldür bu acaba?

PERŞEMBE

Kanada'nın iklim koşullarına alışkın olan C., bahçemize Kasım ayına kadar çiçek ekebilmesine şaşıyor. Maria Callas güllerinden fidanlar ekti daha yenilerde, bir komşumuzun hediyesiydi bunlar. Üzerine işaret levhası diktiği tarh, şarkıcının gömülü yattığı küçük bir mezarlığa benziyor. Stefan George'un bir şiirinden: *"Nun lerne Trauer/ und Ernst von Rosen."* ("Öğren artık hüznü/ ve ciddiyeti güllerden.")

Gönül Yakınlıkları'nın anakronik biçimde parodileştirdiği şey bu mudur? On sekizinci yüzyılda gelişen ve yıkıcı, bozucu bir ekolojiye dönüşen –hatta üstünlükçü bir doğa görüşü de denilebilir buna–, hemen hemen bir buçuk yüzyıl sonra Hitler'in "doğa modeli"ne karşı duyduğu ilgide yansıyan bahçecilik sanatının kinik bir tanrılaştırılması olarak okunabilir mi? Hitler, 28 Eylül 1941 günü, akşam yemeği sırasında Martin Bormann'a, "Çayırlarımız için yer ayırmalıyız," demişti. "Doğa, dünyanın çeşitli bölgelerini, her biri sırf o iş için kullanılacak şekilde yaratmıştır." Dünya, gönül yakınlıkları oyunundaki karakterler için, kendi hırslarının bir çerçevesidir; her biri, Cennet Bahçesi'nin yönetimi kendisine verilmiş küçük bir Adem'i gibidir, dünyanın her bölgesinde buna göre hüküm sürebilir, fakat kendileri Yaratıcı'nın yargısına kör kalabilirler. Güllerini ekerken, bahçelerini yeni baştan düzenlerken ve ağaçlarını budarken, kendi yaşamlarını ihmal ederler.

CUMARTESİ

Bana göre, *Gönül Yakınlıkları,* kitabın son sayfasında değil de Joseph Roth'un 22 Mayıs 1939'da Paris'teki ölüm yatağında sona erer. Tükenmiş ve sersemlemiş Roth'un kulağına, Buchenwald'de işlenen suçlara ait hikâyeler fısıldanır ve bir hayal görür: Bir zamanlar Ettersberg diye adlandırılan yerde, Goethe'nin meşe ağacı dikili durmaktadır. Üstad, sevgilisi Frau von Stein'la onun cömert gölgesi altında buluşurdu. Artık aynı gölgeyi yeni kurulmuş toplama kampının çamaşırhanesi ve mutfağı üzerine seren meşe ağacı, Üçüncü Reich'ın Doğa Koruma Yasası'nm gözetiminde dikilmeye devam etmektedir. Roth ise, son soluğunda, öfke ve ironi ötesinde, kendi yorumunu dile getirir:

> Toplama kampı sakinleri her gün meşe ağacının yanında ve çevresinde dolaşıyor; yani, yürütülüyor. Gerçekten böyle! Buchenwald Toplama Kampı hakkında yanlış haberler yayılıyor; dehşet hikâyeleri de denebilir bunlara. Şimdi her şeyi yerli yerine koymanın zamanı geldi gibi görünüyor bana. Şu âna kadar, toplama kampından bir tek kişi bile, Goethe ve Frau von Stein'ın altında oturduğu, şükür ki, "Doğayı Koruma Yasası" sayesinde hâlâ canlı olan meşe ağacına bağlanmamıştır. Kesinlikle hayır; öteki meşelere bağlanmışlardır, ne yani, meşe kıtlığı mı var bu ormanda? *[an denen is in diesem Wald nicht mangelt.]*

(Bir etimolojik rastlantıyla, yazdığı en son sözcüğe, sayısız okur arasında geleceğin bir okuru olarak benim de girdiğimi fark ediyorum birden.)

Joseph Roth, bu görüşle, bu şakayla, bu yürek parçalayan gözlemle ölür.

Aralık

Söğütlükte Rüzgâr

PAZAR

İki yıl önce satın aldığımız ev, harika, büyülü bir ev. Bir zamanlar bir Dionysos tapınağının bulunduğu, şimdiyse onun yerini Aziz Martin'e adanmış bir kilisenin aldığı küçük bir tepenin üzerinde yükseliyor. Bir bahçe duvarını paylaştığımız kilisenin tarihi on üçüncü yüzyıla kadar uzanıyor, evin de o sıralar yapıldığını, dört-beş yüzyıl sonra genişletilmiş olduğunu düşünüyoruz. Bitişikteki ahır 1800'lerin başlarında çökmüş; geçen bahar duvarlarını yeniden yaptırdık, şimdi orası kitaplık. Her iki bina bir arada, basık dört köşesi birer güvercin kulesiyle işaretlenmiş açık bir kare oluşturuyor. Duvarların dışında, bahçe ve bir zamanlar mezarlık iken üzerine meyve ağaçları dikilmiş ufak bir meyve bahçesi uzanıyor; buradaki yazın meyve veren erik, kiraz, incir ve ceviz ağaçları eskil kemiklerle besleniyormuş. 2000 yılının sonbaharında evi ilk görüşümüzden sonra, belki de son on yıldır, benim diyebileceğim bir yer, bir ev sahibi olmadığım için hep onu görür oldum düşlerimde. Orada burada kirada oturmuş, o evlerin bizim olduğuna inandırmıştık kendimizi; ama şimdi bu ev, inanılmaz fakat, bizim yuvamız artık.

Geçen değil de ondan önceki aralık ayında, Poitiers'deki Grand Hotel'de oturmuş, anlaşmayı imzalayacakları günü bir-

likte saptamak için ev sahiplerini bekliyor, bir yandan da *Söğütlükte Rüzgâr'ı* okuyordum. Evdeki ikinci Noel'imizi kutlamak için yeniden aynı kitabı seçtim. İlk kez ne zaman okuduğumu ya da o zaman ne düşündüğümü anımsamıyorum, fakat nedenini tam olarak bilmeksizin, bu kitaba her zaman bir düşkünlüğüm olduğunu hissetmişimdir. Şimdi okurken, seçimimin doğru olduğunu fark ediyorum. *Söğütlükte Rüzgâr,* tamamen yuva teması üzerine. Umutsuzluk (doğru bir yer bulacak mıyız acaba?) ve nostaljiye (Toronto'daki küçük evin mutfak penceresinden görünen manzarayı anımsıyor musun? Şömineyi anımsıyor musun? Tavandaki teneke kornişleri?) benzer bir şey hissederken, şu satırla karşı karşıya geliyorum: "Senin şu evi bulmaya gidiyoruz, eski dostum," (bu konuşan Sıçan) "bu yüzden sen de bizimle gelsen iyi edersin, çünkü kolay olmayacak onu bulmak, senin burnuna ihtiyacımız olacak."

Burun, elbette her zaman ihtiyacımız olan şey.

PAZARTESİ

Havada kar gibi bir şey var, ama tam da değil, Kanada'daki aralık ayını anımsatacak kadar ancak. Karı özlüyoruz. Sıçan: "Kar her şeyi öyle farklı gösterir ki."

Mutfakta, cilalı tavan kirişleri altında oturuyoruz. Ana kiriş biz taşındıktan hemen sonra değiştirildi; bir yıldan fazla oluyor, akıldan çıkmayacak bir harekâttı. Çürümüştü, darağacına benzer ağaç bir kolon tutuyordu onu, öyle yumuşaktı ki tereyağı kalıbına batırır gibi bıçağı saplayabilirdik ona. Yeni bir kiriş gerekiyordu, marangoz yakın bir köyde bir kiriş buldu. Beş metre uzunluğunda ve nerdeyse iki yüzyıllık; beş adam gerekti buraya taşımak için.

Zihnimin derinliklerinde (bir gravür mü?) bir balina iskeletini Portsmouth'tan Londra'ya taşıyan bir grup insan imgesi var.

ÇARŞAMBA

Alan Bennett'e göre, *Söğütlükteki Rüzgâr,* Köstebek'in *bildungsroman*'ıdır. Köstebek, serüvenci olmadığı sürece mutlu. Halinden hoşnut olmak, belli bir merak yoksunluğu ister.

1968'de, Buenos Aires'ten ayrıldıktan kısa süre sonra, aynı yerde asla iki yıldan fazla yaşayamayacağıma inandığımı anımsıyorum. Bu yüzden iki yıllık sürelerle Barcelona'da, Paris'te, Londra'da, Milano'da, Tahiti'de yaşadım... Sonra Kanada'ya yerleştim ve her şey değişti. Şimdi birden, kesinlikle yaşayamayacağım yerler, yapamayacağım şeyler, oynayamayacağım roller üşüşüyor kafama; beni bütünüyle dışlayan koskoca bir kozmik tören.

Anlatılamayacak bir rahatlama.

ÖĞLEDEN SONRA

Bay Porsuk'u çok seviyorum. Bazı görgü kurallarının ihlali umrunda değil, "masaya dayanmış dirseklere ya da herkesin aynı anda konuşmasına" da aldırış etmiyor. Kendisi toplum içine çıkmadığından, bunların gerçekten önemli olmayan şeyler sınıfına girdiği fikrini edinmiş."

Not: "Gerçekten önemli olmayan şeyler"in bir listesini yapmak yararlı olabilir. Böyle bir liste benim günlük endişelerimi büyük ölçüde hafifletirdi.

Öte yandan, Kurbağa'yı sevmiyorum. Bulunduğum sınıflarda, her zaman farklı adlarla ve farklı kılıklar içinde ortaya çıkan bir okul arkadaşı tipine benziyor tam da, övüngen olduğu için can sıkıcı, korkak olduğu için de acınası. Hem de züppe. Ardıçkuşu, Kurbağa'nın alçakça kaçışı sırasında rastladığı mavnacı kadına saldırısının ne kadar korkunç olduğunu anımsıyor. "Sen adi, aşağılık, *şişko* mavnacı karı!" diye bağırmıştı: "Senden üstün kişilerle nasıl böyle konuşursun! Kurbağa'nın kim olduğunu gösteririm sana ben, tanınmış, saygıdeğer, seçkin Kurbağa'nın! Şu an biraz gözden düşmüş olabilirim, ama bir mavnacı karı benimle alay *edemez!*"

CUMA

Hava çok soğuk ama güneşli. Bu sabah birkaç saat süreyle en küçük çimen yaprağı, en ince bir dal bile parlak, kürk gibi kırağıyla kaplıydı. Bahçe tekinsiz görünüyor.

Sıçan ile Köstebek, Vahşi Orman'da kar fırtınasında kaybolduklarında, sonunda Bay Porsuk'un kapısını çalarlar, "içerden yavaş yavaş kapıya yaklaşan ayak sürüme sesleri" gelir, "halıda, kendisine çok büyük gelen, topukları aşınmış terliklerle yürüyen birinin sesi gibi gelir Köstebek'e". O ayak sürüme sesi bana Kipling'in "Dilek Evi" öyküsündeki o korkunç ânı anımsatır; dilekleri yerine getirme yeteneğine sahip görülmeyen yaratığın kapalı kapı gerisinde, "ayaklarında terlikler olan şişman bir kadın" gibi yürüyüşünü. *Söğütlükteki Rüzgâr*'da rahatlatıcı olan ses, "Dilek Evi"nde karabasanımsı bir sese dönüşür.

PAZARTESİ

Richard Outram, C.'ye, karısı Barbara'nın geçen gece öldüğünü söylüyor. Kadının gravürleri, Richard'ın şiirleriyle birlikte evin üst katında asılı duruyor. C.'nin bürosunda parlak renkli bir manzara çalışması var onun –turuncu, sarı ve pembe–; odayı aydınlatıyor. Onu bir daha göremeyeceğimiz, onunla konuşamayacağımız düşüncesi, olanaksız görünüyor. Bir daha asla...

Şeylerin çekip gitmesi, bu acımasız değişiklikler kızdırıyor beni. Ben yaşlandıkça değişiklikler daha da hızlanıyor; dostlar gözden yitiyor, manzaralar darmadağın saçılıyor. Dostlarımın hep yanımda olmasını istiyorum, sevdiğim yerlerin aynı kalmasını istiyorum, evrende güvenebileceğim bazı sabit noktalar olsun istiyorum. Sesler, yüzler, adlar boyuna yitip gitsin istemiyorum. Gözüm kapalı ortalıkta dolaşabilmek istiyorum. Bir odada her defasında yolumu yeniden bulmak zorunda kalmak istemiyorum. Konuşmalara, ne türden olursa olsun, başlangıçsız, girişsiz başlayabilmek istiyorum.

Söğütlükte Rüzgâr'da, Köstebek'in eski evini yeniden bulduğu bölümün sonunda uzun bir pasaj var, bütünüyle almak istiyorum onu buraya:

> Yorgun Köstebek de gecikmeden yatıp uyuyabileceği için memnundu, çok geçmeden başını büyük bir sevinç ve mutluluk içinde yastığına koydu. Fakat gözlerini yummadan önce, bakışlarının, farkına varmadan kendinin bir parçası haline gelmiş olan tanıdık ve dost eşyaların üzerinde oynaşan ya da dinlenen alevlerin parıltısında yumuşamış, şimdi kendisini gülümseyerek, hiç kin beslemeden kabul eden eski odasında dolaşmasına izin verdi... Odanın ne kadar sade ve basit –hatta ne kadar dar– olduğunu apaçık gördü; ama aynı zamanda, kendisine ne kadar çok şey ifade ettiğini, böyle bir demirleme yerinin insanın varlığında nasıl özel bir önemi olduğunu da apaçık anladı. Yeni yaşamını ve onun görkemli yerlerini terk edip güneşe, havaya ve ona sunulan bütün o şeylere sırt çevirmek, sürünerek eve dönmek ve orada kalmak istemiyordu; yukardaki dünya çok güçlüydü, burada, aşağıdayken bile hâlâ ona sesleniyordu, o daha geniş sahneye dönmesi gerektiğini biliyordu. Ama geri dönülecek böyle bir şeyi tamamen kendisinin olan bir yer, yeniden görmekten o kadar mutluluk duyduğu ve aynı basit karşılamaya güvenebileceği bir yeri olduğunu düşünmek güzeldi.

GECE YARISI

"Nostalji" sözcüğü 22 Haziran 1688'de Johannes Hofer adlı Alsaceli bir tıp öğrencisi tarafından bulunmuş; dağlarından uzak kalan İsviçreli askerlerin hastalığını tanımlamak için, *Dissertatio medica de nostalgia* başlıklı tıp tezinde, *nostos* ("dönmek") sözcüğünü *algos* ("acı") sözcüğü ile birleştirmiş.

CUMA

Kenneth Grahame, rahatı betimlemekte usta. "Porsuk'un her yere istiflediği kış stoku, odanın yarısını kaplıyordu; elma, şalgam, patates yığınları, sepet sepet ceviz, kavanozlarca bal; fa-

kat döşemenin geri kalan bölümündeki iki küçük beyaz yatak yumuşacık ve davetkâr görünüyordu, üzerlerindeki örtü, kaba olmasına karşın temizdi ve mis gibi lavanta kokuyordu." Böyle bir betimleme okumak, özellikle de gençliğimde, kendime ait bir yerin nasıl olabileceği hakkında saatlarca hülyalara daldırırdı beni.

Grahame, *Söğütlükteki Rüzgâr*'ı yazmadan on üç yıl önce bir düş görmüştü. Düşü şöyle tarif ediyor: "Kendimi çok sevimli ve tanıdık, küçük bir odada buldum. Issız, dünyadan apayrı, fakat düşündürücü bir erinç ve mülkiyet hissiyle dolu... Her şey alçakgönüllü; o kadar alçakgönüllüydü ki! Ama hepsi de bana ait, dahası, odadaki her şey tam istediğim gibiydi."

Birkaç kez, "odadaki her şeyin tam istediğim gibi" olduğu duygusuna ben de kapıldım.

DAHA SONRA

Belli bir evde yaşamanın nasıl bir şey olacağını, eşikten içeri adımımı atar atmaz söyleyebilirim. Duygu yakınlığı (ya da yokluğu) hemen ortaya çıkar. On altıncı yüzyıl pikaresk romanı *El Lazarillo de Tormes*'te [Tormesli Lazarillo] kahraman şunları yazar: "Talihsizliklerini, içinde yaşayanlara yapıştıran mutsuz ve köksüz evler vardır." Neşeli yerler için de aynı şey geçerlidir.

Bu akşam Noel hediyelerini paketlemeye başlıyoruz.

PAZAR

Grahame, bilge bir düşünceyle, serüvencileri serüvenlerinin düzenli olmasını sevenlerle, kaosun ürpertisini yeğleyenler diye ayırıyor:

> Köstebek, sürülmüş karığa, işlek otlağa, akşamın uzun sürdüğü patikaya, işlenmiş bahçelere candan bağlı bir ekili tarla ve çit hayvanı olduğunu açıkça görüyordu. Zorluklar, inatla sabretme

> ya da kabaca Doğa'ya uygun düşen gerçek çelişkinin uyuşmazlığı başkalarının olsun; o akıllı olmalı, yollarının uzandığı ve ömür boyu yetecek kadar serüven sunan hoş yerlerden uzaklaşmamalı.

Bu konuda ben de Köstebek'le hemfikirim sanırım.

"Yuva" kavramının açıklaması: Bugünkü *New York Times*'ta, Bush yönetiminin Birleşik Devletler'i Müslüman ülkelere anlatmak için "önde gelen Amerikalı yazarlar"ı göreve çağırdığı haberi vardı. "Hükümetin Amerikan halkına propaganda yapmasından korkan Kongre'ye" karşın, Richard Ford, Julia Alvarez, Robert Pinsky, Sven Birkerts, Robert Olen Butler ve Bharati Mukherjee gibi yazarlar bütünüyle Amerikan bir methiyeye katkıda bulunmayı kabul etmiş. Doğru, büyük yazarlar her zaman politik propagandaya destek olmuşlardır (Vergilius'un *Aeneis*'i Augustus'a kutsal iktidar savını doğrulamada yararlı olmuştu), yine de, Pinsky gibi aklı başında yazarların çalışmalarının hükümetleri tarafından kullanılmasına nasıl bir saflıkla izin verdiklerini görmek şaşırtıcı oluyor benim için. "Bir Amerikalı, üstelik bir yazar olmak gerçekten de çok işime yaramıştır" (Richard Ford) gibi tümceler, Amerikan politikalarının dünyada birçok ülkede yaygınlaştırdığı nefreti yumuşatmada pek işe yaramayacaktır.

Yurtseverlik üzerine Chesterton şunları yazıyor: "'Haklı ya da haksız, benim ülkem' demek, 'sarhoş ya da ayık benim annem' demek gibi bir şey."

PAZARTESİ

Ovidius'un *Tristia*'sı, Augustus tarafından ıssız Tomis köyüne sürgün edildikten sonra yazdığı şiirler, çoğunlukla dostlarına ve düşmanlarına mektuplar şeklindedir. Roma'dan uzak oluşundan ve çıplak, ağaçsız manzaradaki yalnızlığından yakınır. *Söğütlükte Rüzgâr*, Ovidius'un *Tristia*'sının tam tersidir.

Karşılaştığım birçok yazarın aksine, kendimi hiçbir zaman sürgünde hissetmedim. Paris'te, romancı Severo Sarduy'un çevresine toplanmış, terk etmeye zorlandıkları yerde olmadıklarını akıllarından çıkaramayan Kübalıları anımsıyorum. Sarduy, sürgünün onu artık var olmayan, belki de hiçbir zaman, en azından onun hatırladığı gibi var olmamış bir ülkenin özlemiyle doldurduğunu biliyordu; süslenmiş, yanlışları düzeltilmiş, yeniden biçimlendirilmiş, katman katman anılarla yaratılmış bir ülke. İçinde yaşadığımız yerlerin bile önyargılarımız, kaprislerimiz, sınırlı deneyimlerimiz yoluyla oluştuğunu, o şehri biçimlendirenin evimizden fırına giderken öteki yoldan değil de bu yoldan yürümemiz, ya da belli bir kenti oluşturan çeşitli yerler arasından bir kafeyi, bir parkı seçmemiz olduğuna inanıyordu. Bu anlamda, her yer hayalidir.

Sarduy, kendisinin Küba özlemi içinde Hindistan'a yaptığı bir ziyareti anlatırken, Kolomb'un Küba betimlemelerini (amiral Hindistan sanmıştı Küba'yı) kullanmıştı.

Sürgün için, vatanındaki zamanın durması gerekir. Ona göre, her alışkanlık, her özlü deyiş, her ritüel saygıyla saklanmaktadır. Uyuyan Güzel'i anımsatan vatanında, çocukluk arkadaşları, (elbette ki değişmemiş halde) hâlâ gidişinin yasını tutmakta, ilan tahtaları hâlâ aynı markaların reklamını yapmaktadır. Ovidius sürgünde ölümünü, çevredeki sessizliğin ortasında son notalarını söyleyerek can veren kuğununkine benzetir. "Benim ölümüm de böyle olacak," der, "ama son törenleri kendim yerine getireceğim."

1951'de, Buenos Aires'ten Paris'e gitmek üzere ayrılan Cortázar, bir keresinde sürgünün, insanın ülkesine bağlanmasını sağlama almanın en iyi yolu olduğunu söylemişti. Ovidius: "Tomis'te kaldığım sürece, yakınmalar yazacağım."

SALI

Charlotte kedisini aramaya geliyor. Kedi, bizim burada rahat ettiğine karar vermiş. İkide bir Charlotte geliyor ve götü-

rüyor onu, ama beş dakika sonra kedi geri dönüyor. Kuyruğu havada bahçeye giriyor, keyifle esniyor, sonra da boş bir lavanta saksısı içinde tam bir çember şeklinde kıvrılıyor ya da taştan çiçek kasası içinde şekerleme yapmaya karar veriyor ve ne garip, tam bir dikdörtgen şeklini alarak uzanıyor içine.

Köstebek, Kurbağa ve Sıçan'ın ataları; arkeologlar Meksika'da, konuşan hayvanları betimleyen, 2500 yıllık ya da daha eski zamandan kalma, el oyması Olmec sanat yapıtları buldular.

Yine sürgün konusu: Josef Skvorecky, Toronto'da sevgili Çekoslovakya'sı üzerine şunları yazıyordu: "Bana göre edebiyat, sonsuza dek böbürlenmek, gençlik bir daha dönmemecesine yitip gittiğinde bile gençlik üzerine şarkılar söylemek; zamanın şizofrenisi içinde kendinizi okyanusun ötesinde bir ülkede, –ne kadar konuksever, ne kadar dostane olursa olsun– kıyılarına çok geç ulaştığınız için yürekten ısınamadığınız bir ülkede bulduğunuzda, anayurdunuz hakkında şarkılar söylemektir."

ÇARŞAMBA

Kurbağa'nın serüvenlerine sıra geldiğinde acele ettiğimi fark ediyorum. "Ulysses'in Dönüşü" adlı bölümde Kurbağa Salonu'nun gelinciklerden geri alınışında destansı bir görkem var, fakat Kurbağa şımarık bir velet gibi davranır, cin fikirli İthaka Kralı'ndan çok asık suratlı Akhilleus gibidir.

Öte yandan, "Şafağın Kapılarındaki Kavalcı" bölümünü yüz kez okuyabilirim. "Öylesine güzel ve yabancı, yeni! Çok geçmeden sona ereceği için, hiç işitmemiş olsaydım keşke. Çünkü acıya benzer bir özlem uyandırmıştı içimde, onu bir kez daha işitmekten ve sonsuza kadar dinlemekten daha değerli bir şey olamazdı sanki."

Buna benzer sayfalar, anlama dönüşmeksizin hızla geçiyor, sonra geriye dönüp mantık ve anlayış alanına giriyoruz yeniden.

PAZAR

Noel hazırlıkları.

CUMA

Bir arkadaş "Vahşi Orman ve Çevresinin Haritası"nın bir kopyasını veriyor bana, Grahame'ın kitabının son sayfası için Shepard çizmiş.

Söğütlükte Rüzgâr'ın geçtiği ortam, Thames kıyısındaki Coockham Vadisi. Grahame kitabı yazarken, karısı ve sevgiyle Fare dedikleri oğulları Alastair ile burada yaşamış. Anlaşılan, *Söğütlükte Rüzgâr* ilk olarak, dört yaşındaki Alastair'e "doğum gününde, kötü bir ağlama nöbetinden sonra" sabaha kadar, bölüm bölüm anlatılmış. Yıllar sonra, Alastair, Oxford'da nedeni anlaşılamayan bir kazada ölmüş. Kitap, birden bir ağıta dönüşür.

Kutlamalardan kalan paket kâğıtları ve Noel yiyecekleri arasında, manzaralardan alınacak telif hakları üzerine uzun bir yazının bulunduğu *Le Monde*'u görüyorum. Müzelerin reprodüksiyon haklarının çokuluslu şirketlere satılışından sonra, yerel yönetimler, idare örgütleri ve özel toprak sahipleri, bazı "doğal manzaralar" üzerinde hak iddia etmeye başladı. Eiffel Kulesi gibi bazı anıtların gündüz fotoğraf çekimi ücretsiz, ama Paris'in geceleyin aydınlatılmış simgesinin yeniden üretilme hakkı özel bir şirkete ait. Özel görsel mülkler arasında şunlar bulunuyor: Marsilya yakınındaki Cassis kayalıklarından görünüm; Güney Fransa'da, Collioure sahilinde tekneler; Bretagne'daki Trieux Haliç'i. Gelecekte bir Kenneth Grahame, Thames Nehri kıyısındaki Coockham Vadisi'ndeki anılarını kullandığı için büyük bir şirkete yayın hakkı ödemek zorunda kalır mı?

"Tuhaf kupürler" diye işaretlenmiş, sakladığım bir dosyadan: 18 Ocak 1949 tarihinde, James T. Mangan adlı bir Amerikalı, Cook Bölgesi Tapu Kayıtları'na bir dilekçe vererek, eyalet savcısının yetkisi altında uzayın tümünü sahiplenme iddiasında bulunmuş. O sonsuz alana Celestia adını veren Bay Mangan,

yeryüzündeki bütün ülkelere birer tebliğ göndererek Ay'a seyahat yapmamaları için onları uyarmış ve üyelik için Birleşmiş Milletler'e dilekçe vermiş.

SALI

İğrenç bir hava. Yarın 2003'ün ilk günü. Yılbaşı gecesini yakındaki Lencloître'da, Le Champ de Foire adlı bir lokantada geçireceğiz. Geçen 31 Aralık'ta gece yarısı perdeleri açtılar ve bizim için minik bir havai fişek gösterisi düzenlediler. Belki bu yıl da aynı şeyi yaparlar.

Toronto'da kar vardır şimdi. Barbara Howard ve Richard Outram'a yaptığımız Noel ziyaretlerini anımsıyoruz; pencerenin dışında uzanan bembeyaz bahçeyi, Barbara'nın gür sesini ve güçlü, güzel ellerini. Fransa'da yaşarken, insanın en derin bağlılığı hissetmediği yerde bile kendisini tamamen evinde hissedebileceğini anlıyorum. (Köstebek katılırdı buna.)

İkinci Bölüm
2003

Ocak

Don Quijote

SALI

Noel süslerini söküyoruz. (Yahudi olduğumuz için Noel'i kutlama gereği duymayan) Ailem, On İkinci Gece'den önce bayram süslerini kaldırmak geleneğini izlerdi, yoksa şanssızlık getirirdi bunlar. Süslemeleri indiriyoruz ve C. Noel ağacını saksısı içinde bahçeye taşıyor, bahçeye dikileceği bahar aylarına kadar orada kalacak. Keyifli bir başlangıç duygusu, ama sil baştanlıktan gelmiyor bu. Tıpkı yeniden okumalar gibi.

Ağaçlar ve çalılıklar kırağıyla kaplı. Bu soğuk, fırtınalı tatilleri seviyorum. Yirminci doğum günüme kadar, Noel, yazın başlangıcını işaret ederdi; Buenos Aires'te, kiralık köy evinin bahçesindeki uzun günleri ya da Uruguay sahilinde çam ağaçları altında, okuyarak ve mart ayında açılan okulun korkulu başlama günlerine kadar bisikletle dolaşarak geçen haftaları. Okuduğum kitabın sonuna gelip daha sonra (sevmişsem) karakterleri günlerce hayal etmenin, onların süregiden yaşamlarını ve başka sonları gözümde canlandırmanın verdiği fiziksel zevki anımsıyorum. Artık bu tür uzun, sakin günler bulmak olanaksız görünüyor.

Geçen hafta, Susan Coyne'un *Kingfisher Days*'ini [Balıkçıl Günleri] okudum ve ikimizin de çocukluğumuzda böyle uzun

süren yazlar geçirdiğimizi fark ettim. Örneğin şu cümle: "Moirler, kitaplıktan aldıkları kitapları değiştirmek için haftada bir sandala binip kürek çekerek kasabaya giderlerdi."

ÇARŞAMBA

New York'tan, Profesör Isaias Lerner'den beklenmedik bir mektup aldım. Lisedeki birkaç İspanyol edebiyatı öğretmenimden biri, hiç kuşkusuz en iyisi ve en unutulmaz olanıydı. Benim yayımlanmış bir yazımı görmüş ve onca yıl sonra bana yazmaya karar vermişti. Onun derslerine katıldığımda on beşimde olmalıydım. Bütün bir yıl boyunca, *El Lazarillo, La Celestina, El Libro del buen amor*'u incelemiştik, fakat *Don Quijote*'ye gelememiştik bir türlü, çünkü Lerner sevgiyle kitapların ayrıntılarında dolaştırırdı bizi, nicelikten çok derinlik çekerdi ilgisini. Ama, onun *Don Quijote*'yi bir başka sınıfta anlattığını öğrendim, gizlice girecektim o derslere. Ertesi yaz Cervantes'in romanının iki ciltlik basımını yanıma aldım ve üç ayın tamamını onunla geçirdim.

Kitabı sınıfta okumakla, ağaçlar altında kendi başıma okumak son derece farklı iki yaşantıydı. Örneğin, Lerner'in Don Quijote'nin kitaplığı üzerine dikkatli yorumunu anımsıyorum; Rahip ve Berber onun çılgınlıklarını engellemek için kitaplığın kapısına duvar örüp kapatmaya karar verirler. Tek başıma, yaşlı şövalyenin yatağından çıkıp kitaplarına bakmaya gidişinin, fakat onları sakladığı odayı bulamayışının anlatıldığı yeri okuduğumda, nerdeyse ağlayacak duruma gelmiştim. Tam bir karabasandı bu benim için; uyanıp da kitaplarımı sakladığım yerin yok olduğunu görmek, bana artık olduğumu sandığım kişi olmadığımı hissettirecek bir şeydi. Gregor Samsa değişime, benliğinin yitişine boyun eğer; oysa Don Quijote, Don Quijote'luğunu sürdürmek üzere, kötü ruhlu bir büyücünün kitaplığını gizlice yok ettiği açıklamasını cesaretle kabul eder. Bu hayal ürünü şeyi varsaymakla, hayal ettiği kendine sadık kalır.

1973'te bir yıllığına Buenos Aires'e döndüğümde, evde bıraktığım kitaplar yerinde değildi artık.

CUMA

Don Quijote, insani ya da tanrısal yasalara uymak için değil, sırf kendi isteği yüzünden doğru bir insan olmak ister. "Ah, Tanrım! İğrenmeden yüreğime ve bedenime bakacak/ Gücü ve cesareti ver bana!" Baudelaire'in bu duası, Don Quijote'un etik kurallarını özetler.

1813 yılında ölen Hasidi üstad Lelovlu Haham David: "Hakça eylemler ağıdır dünyanın dağılmasını engelleyen, onu altına çeviren," der. Don Quijote: "Sancho, dostum, bil ki ben, Tanrı'nın iradesiyle, o altın çağda ya da dendiği gibi, altından çağda yeniden doğmak üzere bu demir çağında doğdum." Hasidilere göre, dünyanın varlığı, Gamur saddık[16] diye bilinen otuz altı dürüst adam tarafından savunulur. Tanrı, onların hatırına insan ırkını yok etmez. Don Quijote, asıl özelliği adaletsizlik olan bir dünyada dürüst bir adam nasıl hareket ederse öyle yapmak için yola çıkar.

Bugünkü gazetelerde, Irak'taki savaşın kaçınılmaz olduğuna dair yeni belirtiler var. Bir Iraklı dost soruyor: "Saddam'ın zulmü ile dini liderlerin aşırıcılığı ve Birleşik Devletler'in ekonomik açgözlülüğü arasında nasıl bir harekât yürütülebilir? Ya başımız kesilecek, ya taşa tutulacağız ya da canlı canlı yutulacağız."

CUMARTESİ

Don Quijote'yi okurken, Cervantes'in yeniden yarattığı dünya şaşırtır beni ve hikâyenin gelişimine pek fazla dikkat edemem. İki serüvencinin yolculuk ettiği yerler, günlük çatışmalar, çektikleri acı, kir pas, açlık ve dostlukları öyle güçlü bir dille anlatılır ki, onların bir öyküyü izlemekten başka bir şey yapma-

* Gamur saddık: Talmud'a göre kutsal kişiler, Hasidilikte dini önder kabul edilmişlerdir.

dıklarını unutur ve sadece arkadaşlıklarının tadını çıkarırım. Bundan sonra ne olacağından çok şu anda ne olduğu daha çok ilgilendirir beni. Bazen Conrad, Thomas Mann ya da Sherlock Holmes öykülerini okurken de aynını hissediyorum.

Lionel Trilling, "Her düzyazı kurgu, *Don Quijote* teması üzerine bir çeşitlemedir," der. Ancak, "tema" ile düzyazı kurgunun gerçekliğini ve hakikatini kastediyorsa böyledir tabii.

Oğlum Rupert, bir kez daha, inandığı şeyde diretmeyi ne kadar güç bulduğunu söylüyor bana; şunu kabul etmeyi, bunu benimsemeyi reddetmek. Daha yirmisinde, karşı çıkmak istediği şeylere ihanet etme önerileri devamlı yolunu kesiyor. Bir hamlenin onu sonunda nereye götüreceğini görmek isteyip de ancak en yakın sonuçları tahmin edebilen bir satranç oyuncusu gibi hissediyor kendini, sanırım.

Don Quijote, davranışlarının sonuçları olacağını biliyor, bunlar kendisine görünmez olsa bile. Macbeth'in ikilemi, sonucu olmayan eylemler istemesidir; tek gerçek olanaksızlıktır bu.

Buenos Aires'te bir arkadaşın bana, bir gün oğluna işkence eden adamla bir kafede yan yana oturmak zorunda kalan bir kadından söz ettiğini anımsıyorum. Arjantin'in adaleti sağlamayı reddetmesinin sonucudur bu. Peki bir gün değişecek mi? Asker katillere garanti edilen dokunulmazlık kaldırılıncaya kadar, olanaksız; çünkü bu af rezaleti, toplumsal düzeni yeniden kurma çabalarını sonsuza kadar geçersiz kılacaktır. Hiçbir toplum, işleyen bir adalet yasası olmaksızın tutarlı biçimde var olamaz; toplumun kendisini tanımlayış biçiminin bir parçası olmalıdır bu yasalar ve toplumun yurttaşlarının, desteklesinler ya da desteklemesinler, bu yasalara inanması, ayrıca sonuçlarına saygı duyması gerekir.

Juan José Saer'e göre, Don Quijote, adalet uğruna üstlendiği görevin başarıya ulaşması ya da başarısız olmasıyla hiç ilgilen-

mediği için bir destan kahramanıdır: "Akılda tutulması gereken temel nokta şudur," der Saer; "her insani girişimde, başarısızlığın kaçınılmazlığının açık ya da bulanık bir biçimde de olsa farkında olmak, destanın verdiği derse temelden zıt bir şeydir." Stevenson'un düşüncesiyle karşılaştırın bunu: "Hayattaki görevimiz başarılı olmak değil, cesaretimizi yitirmeden başarısız olmayı sürdürmektir."

Adaletin kaçınılmazlığına duyulan bu inanç, nasıl olduğu bilinmez, kahramanın kendisi dahi bunu artık taşıyamaz olduğunda bile sürüyor; o zaman bu inanç salgın haline geliyor ve kuvvetle bulaşıyor başkalarına. *Don Quijote*'nin birinci bölümünün sonunda, Sancho yaralı efendisini eve getirdiğinde, bir son duygusundan çok yeni başlangıçlar umudu vardır. Karısının, kendisi için bir elbise, çocukları için ayakkabı isteklerine Sancho başka ödüller, bir gün, gelecekteki serüvenlerden sonra elde edebileceği ödüllerin umuduyla cevap verir. Sırf açgözlülük olarak görülebilir bu, ama daha sonra, Don Quijote yatağında baygın yatarken ve yeğeniyle kâhyası efendilerini deli etmiş olan günahkâr romanlara lanetler yağdırırken, karısına, "Şerefli bir adam için, yeryüzünde, serüven arayan bir gezgin şövalyenin silahtarı olmaktan daha zevkli bir şey yok,"* diyerek şövalyenin yürekli idealini yücelten Sancho olur.

1809 tarihli *Philosophie der Kunst*'ta [Sanat Felsefesi] Schelling'in parlak bir gözlemi var: "*Don Quijote*'deki ana düşünce, bir ülkünün, bütün kitaba çeşitli şekillerde egemen olan gerçekliğe karşı savaşımıdır. Önce, şövalye ve onun ideali yenilmiş gibi görünür, fakat bir dış görünümden başka şey değildir bu, çünkü roman ilerledikçe açık hale gelen şey, bu idealin mutlak zaferidir."

Bir Gamur saddık olarak Don Quijote.

* *La Manchalı Yaratıcı Asilzade Don Quijote*, s.435, çev. Roza Hakmen, YKY, 1996

PAZARTESİ

Ekmek parası kazanmak için dergiye bir yazı yazmam ve günlük üzerinde çalışmaya ara vermem gerekiyor.

Virginia Woolf, 25 bin sözcüklük ısmarlama bir öykü yazmanın olanaksızlığı üzerine: "Bunun şu şekilde gerçek olabileceğini kanıtladım sanıyorum; 2 bin sözcük için bile, beynin boyun eğmeyi inatla reddetmesinin utancı, insanın yenilgileri, yeniden yazmalar, genel umutsuzluk, bu zorunluluğu fiziksel, zihinsel olduğu kadar tinsel bakımdan büyük işkence haline getirmez."

Mesleki utanç; bir dergi editörüne, daha şimdiden üç ay gecikmiş olan bir alacağı istemek üzere altıncı defadır telefon ediyorum. Bir sürü mazeret saydıktan sonra soruyor: "100 avroya gerçekten o kadar ihtiyacınız mı var?"

Dorothy Parker: "İngiliz dilinde en hoşa giden iki sözcük: 'Çekiniz ilişiktedir.'"

AKŞAM

Buz gibi bir yağmur. C. şömineyi yakıyor ve Tom Jobim'i Vinicius'u çalarken dinliyoruz, Brezilya'dan yayıncım Luiz Schwarcz'ın gönderdiği hediye.

Cömertlik üzerine: Köyümüzdeki kilisenin adına dikildiği aziz, Tours Piskoposu Aziz Martin, harmaniyesini ikiye bölüp yarısını çok üşüyen olan bir dilenciye vermekle ünlü. Don Quijote, mevsimin kış olması gerektiğini söyler, "yoksa o kadar yardımsever olan aziz, hepsini verirdi." "Hayır, durum kesinlikle böyle değildi," diye cevap verir Sancho. "Aslında, şu eski atasözünü desteklemiş olmalı: 'Bilge ve yaşlı adam, verirken nerede duracağını bilendir.'"

CUMA

Bütün gece tesisat boşluğunda bir şey kımıldayıp durdu. Fareden daha büyük, kediden daha küçük bir şey sanki. Kalktım, dinledim. Sonra aşağı indim, karanlıkta sönmekte olan ateşin en son kırmızı pırıltılarını seyrettim. On beş dakika sonra yatağa döndüm. Yirmilerimdeyken, hiçbir şey okumadan, konuşmadan, hatta hiçbir şey düşünmeden (mesela bir kafede) saatlerce dimdik oturabilirdim. Şimdi, oturup da *hiçbir şey* yapmamayı zor buluyorum.

Petra von Morstein, "Akşamdan Önce":

Bir şey bulmak istemediğim
Bir gün.
Toparlamalı
Ve güvende tutmalıyım onu.

Don Quijote'de boşa zaman harcanmaz. Chrétien de Troyes'un yirminci yüzyıl romanı *Erec et Enide*'i okurken, *récréantise* sözcüğüyle karşılaştım, "gevşeme" (*récréation*) ile "sabit fikir duygusu" (*hantise*) sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluşmuş gibi görünüyor, açıklayıcı ise onu bir tür yorgunluk, zayıflık, gaflet ve şövalye romanlarında kötü bir alışkanlık sayılan aldırışsızlık olarak tanımlıyor.

CUMARTESİ

Sonuçlara devam:

Bizim için bir anlam taşımayan ifşaatlar vardır. Tchouang Tseu (İÖ dördüncü yüzyılda, düşünde bir kelebek olduğunu gören, uyandığındaysa bir kelebek olduğunu düşleyen bir insan mı, yoksa bir insan olduğunu düşleyen bir kelebek mi olduğunu artık bilmeyen birini hayal etmişti) şu öyküyü yazmıştı: Yoksul bir ailenin oğlu, ekmeğini inci avcılığı yaparak kazanmaktadır. Bir gün, denize dalar ve bin altın değerinde bir inciyle çıkar denizden. Babası onu kutlayacağı yerde bir taş alıp inciyi parçala-

masını emreder. Bin altın değerinde bir incinin, dokuz kulaç derinde ve siyah bir ejderhanın ağzında bulunabilecek kadar nadir bir şey olduğunu söyler. Bundan da anlaşılmaktadır ki, oğlu bu inciyi oradan alabildiyse, ejderha uykuda olduğu içindir ancak. "Ah benim oğlum," der, "ejderha uyanınca başına gelecekleri bir düşünsene!"

PAZAR

Bu sabah, Fransa'daki bir Le Pen toplantısına daha tepki gösteren Fransız yayıncım Hubert Nyssen (Direniş'te savaşmıştır), "Eski tüfeklerimizi yeniden ele alacağız galiba," diyordu.

Çağımızda sefalet; *Le Monde*'a göre, Londra'da çocukların yüzde 53'ü yoksulluk sınırının altında yaşıyor. O zaman ne yapmalı? Ortak görüş; bir dilenciye yardım etmek durumu düzeltmeyecek, nedeni ortadan kaldırmayacak, hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Ama Don Quijote'ye göre cevap, doğrudan eylemdir. Şövalye olarak ilk yola çıkışında, acı çığlıklar duyar ve belden yukarısı çıplak, bir meşe ağacına bağlanmış, efendisi tarafından kırbaçlanmakta olan bir çocuk görür. Don Quijote, adama durmasını emreder: "Saygısız şövalye, savunmasız birine çatmanız hiç doğru değil. Atınıza binin, mızrağınızı elinize alın, size yaptığınız şeyin ne kadar alçakça bir şey olduğunu göstereyim." Oğlanın efendisi, onu (oğlanın iddia ettiği gibi) ücretini vermemek için değil, dikkatsizliğinden dolayı cezalandırdığını anlatmaya çalışır. Buna aldanmayan Don Quijote çocuğu çözmesini ve ona olan borcunu ödemesini emreder adama; adam bunu yapabilmesi için çocuğun evine kadar gelmesi gerektiği cevabını verir, çünkü üzerinde hiç para yoktur. Efendisiyle yalnız kalınca yeniden dövüleceğini anlayan çocuk, ona inanmamasını rica eder şövalyeye. "Bana itaatsizlik edemez," der Don Quijote. "Ona bir emir vermem yeterli, bana saygı gösterecek."* Çünkü adalet, şövalye adaleti, Don Quijote'ye göre değişmez bir evrensel yasadır ve bunu çiğnemenin

* *Don Quijote*...ss. 65-66

akıl almaz evrensel felaketlere yol açacağına inanmaktadır. Fakat okurun da kuşkulandığı gibi, Don Quijote arkasını dönüp de oradan uzaklaşır uzaklaşmaz, efendi yeniden ağaca bağlar çocuğu ve öldüresiye döver.

Yirmi yedi bölüm sonra, Don Quijote çocuğu yeniden görüp yoldaşlarına bu kurtarma hikâyesini anlatarak gezgin şövalyelerin önemini kanıtlamak isteyince, oğlan bu serüvenin sonunun şövalyenin niyetlerinin tamamen tersi şeklinde bittiği cevabını verir ve Don Quijote'den, kendini bir daha başı dertte görürse, işe karışmamasını, kurtarmaya kalkmamasını rica eder. Sancho, yolluk olarak çocuğa bir parça ekmek ve biraz da peynir vererek şöyle der: "Alın, Andrés kardeş; başınıza gelen felaketten hepimize bir pay düşüyor."* Çocuk, akla uygun olarak, Sancho'ya nasıl bir pay düştüğünü sorar. "Size verdiğim bu peynirle ekmeğin payı," diye cevap verir Sancho, fakat hakikatin sadece bir şeklidir bu. Oğlanın başına gelenler, Sancho'nun içine doğduğu gibi, hepimizi etkiler tabii; fiziksel acı olarak, boş bir mide ve kırbaçlanan deri olarak değil de, adaletsizliğin artması ve bizlerin de (öyle görünüyor ki) onu yenmenin olanaksızlığına mahkûm olduğumuz şeklinde.

André Gide, Gandhi suikasti üzerine şöyle söylemişti: "Tanrı yenilgiye uğramış gibi."

Bölüm, çocuğun, kurtarıcısına ve bütün gezgin şövalyelere lanet okumasıyla biter, Don Quijote üzgün ve utanç içindedir, yoldaşlarıysa tanık oldukları sahneye gülmemeye çalışır.

Televizyon ya da filmlerdeki şiddet sahnelerini seyredemiyorum artık, ama kurgusal tasvirlerini okuyabiliyorum. *Don Quijote,* bildiğim en dehşet dolu kitaplardan biri.

PAZARTESİ

Don Quijote, kendini şaşırtıcı bir Çin kutuları bulmacası olarak sunar. Yalnızca üç bölüm sonra, Cervantes, buraya ka-

* *agy,* s. 274.

dar gelmiş olduğunu, şimdiyse, şövalyesinin serüvenlerinin nasıl süreceğini artık bilmediğinin farkına vardığını söyler bize. Rastlantıyla, bir tomar eski kâğıt satılmak istenir ona; "sokakta bulduğu yırtık kâğıtları" bile okuyacak kadar okuma düşkünü olduğu için, kâğıtlara şöyle bir bakar ve bunların Arapça olduklarını görür. Bu kâğıtlarda neler olduğunu merak ederek bir çevirmen arar (Cervantes, İspanya'dan sürülmelerinin üzerinden henüz yirmi yıl geçmediği için, İbrani ve Arapça çevirmenleri bulmanın kolay olduğunu söyler) ve elyazmalarının, Arap tarihçi Cide Hamete Benegeli –onun da Cervantes'in adını şövalyemizin kütüphanesindeki yazarlara eklemiş olduğu anlaşılır– tarafından kaleme alınan, Don Quijote'nin serüvenlerinin günlüğünden başka bir şey olmadığını anlar. O andan sonra, sarmal yazarlık baş döndürücü hale gelir; okuduğumuz romanın Arapçadan çevrilmiş olduğu ileri sürülür, Cervantes onun "babası" değil "vaftiz babası" olur. Daha sonra *Don Quijote*'nin ikinci bölümünde, karakterler birinci bölümü okumuştur ve anlatıyı yeniden gözden geçirip olay örgüsündeki hataları düzeltirler, fakat buna rağmen Cervantes, bize kitabın Mağribi yazarının bütün olayların gerçek olduğu konusunda, "hatta bir Katolik Hıristiyan nasıl yemin ederse öyle" yemin ettiğini (çevirmenin Cervantes'e açıkladığına göre, bu, onun gerçeği söylediği anlamına gelir) söylemiştir. Burada, okur merak eder; kim kimi yaratmaktadır?

Çoğu yazarın tarihsel bir varlığı vardır; benim belleğimde *Don Quijote*'deki bir karakter kadar gerçek bir insan olmayan Cervantes içinse durum böyle değil. Goethe, Melville, Jane Austen, Dickens ve Nabokov kanlı canlı, az çok tanınabilen yazarlardır; Cervantes ise kitabı tarafından yaratılmış gibi gelir bana.

Geçen yıl mayıs ayında, Javier Cercas'la birlikte Valladolid'deki Cervantes evini ziyaret ettim. Etkileyici bir ev. *Don Quijote*'nin birinci kitabı 1605'te Madrid'de yayımlandığında Cervantes burada yaşıyordu. Bahçe, çalışma odası, yatak odası, aileden birçok kadının bir Mağribi kömür sobası çevresinde

toplandığı oda, hiç kuşkusuz onun ender olarak uğradığı mutfak; bütün bunlar yaratıcısından çok Don Quijote'nin dünyasından bir şeyler taşıyordu (bunda hemfikirdik). Bunun gibi müzelere karşın, şana şöhrete, anıtlara, yazın derslerine, adına kurulan enstitülere, gelecek kuşakların coşkularına ve küratörlerin cömertliğine karşın, Cervantes hâlâ gerçekdışı geliyor insana.

Proust, bizzat yaratmış olduğu kurgusal "ben"e yargılı kaldığını hissediyordu. *Don Quijote*'de ise Cervantes olmaya yargılı olan kişi, kurgusal "ben"miş gibi görünüyor.

Dr Jekyll ve Bay Hyde ile karşılaştırıldığında Sancho ve Don Quijote: Nicholas Rankin, o harika gezi kitabı *Dead Man's Chest*'te [Ölü Adamın Sandığı], "alfabenin harflerinden Hyde'ın H'sı ile Jekyll'in J'si arasında I'nın olması belki de rastlantı değildir," diyor.*

Cide Hamete Benegeli'nin portresi olduğu iddia edilen bir gravür buldum. Çerçevelettim ve çalışma masamın yanındaki duvara astım.

DAHA SONRA

Cervantes'in öteki yapıtlarının çoğunda zayıf bir biçimde ele aldığı konular, ne hikmetse *Don Quijote*'de canlanır. *Voyage to Parnassus*'ta [Parnassus'a Yolculuk] (yazarın yalnızca kendi şiirsel bildirisi için Apollon'un onayını almayı amaçladığı anlaşılan bir tür alelade komedya) adlı yapıtındaki o sıkıcı iyi ve kötü şairler sıralamasını, *Don Quijote*'deki kitap yakıcılarının kitaplarla ilgili konuşmalarıyla karşılaştırın.

Kitabın içindeki kitaplar: Rahip ve Berber, "günahkâr" kitaplardan arındırmak üzere Don Quijote'nin kütüphanesini didik didik ederken, Miguel de Cervantes adlı birinin *La Galatea*'sıyla karşılaşırlar. "Bu Cervantes benim çok eski bir arkadaşımdır," der Rahip, "şiirden çok talihsizlikte tecrübeli olduğunu

* İngilizcede I, "ben" anlamına gelir.

bilirim. Kitabı yenilik bakımından fena sayılmaz; bir şey vaat eder ama sonuç çıkmaz." *La Galatea* hakkındaki, "sonuç çıkmaz" sözleri, Cervantes'in ikinci bölümü asla yazmadığı anlamına gelir. Fakat aynı şey, hatta daha güçlü bir nedenle *Don Quijote*'yle ilgili olarak da söylenebilir: *Don Quijote*'de "hiçbir şey sonuçlandırılmaz" çünkü kahramanın bedensel ölümü, etik kanıt tartışmalarının sonucunu işaret etmez.

Flaubert: "Evet, budalalık, sonuçlandırma arzusuna dayanır."

Not: Flaubert, *Don Quijote*'yi olduğu gibi, öyküyü dizginlemek ya da düzyazıya egemen olmak için hiçbir çaba gösterilmeden kaleme alınmış bu yazılı haliyle sevmezdi. Bir arkadaşına yazdığı mektupta Flaubert ısrar ediyor: "Bir kitaptaki zayıf pasajlar, ötekilerden daha iyi yazılmış olmalıdır."

SALI

Don Quijote, Cardenio'ya evinde "üç yüzden fazla kitabı" olduğunu söyler. Cervantes'in kitapları (ve Cervantes üzerine kitaplar) benim kitaplığımda üç raf tutuyor. Javier Cercas'ın bana ısrarla ödünç vermek istediği Cervantes üzerine kitabın hâlâ bende olduğunu görüyorum. Geri göndermeliyim. Başkalarının kitaplarının evimde olması rahatsız eder beni. Onları ya yürütmek ya da hemen geri vermek isterim. Ödünç alınmış kitaplar, misafirliği fazla uzatan ziyaretçileri anımsatır. Onları okumak ve bana ait olmadıklarını bilmek, bir bitmemişlik, yarıda kalmış bir zevk duygusu verir bana. Kitaplıklardan alınan kitaplar için de aynı şey geçerli.

Rahip ile Berber benim bellek kitaplığımı ve günlüklerimi, Don Quijote'nin şövalye romanlarını temizledikleri gibi temizleselerdi ne olurdu?

> "Aziz Augustinus'un *İtiraflar*'ı. Duyduğuma göre bu kitap ilk anılar kitabıymış, bütün ötekiler bundan kaynaklanmış, bu ne-

denle, böyle kötü bir mezhebin yasa koyucusu olduğu için ateşe atılmalı."

"Hayır efendim, duyduğuma göre bu türde yazılmış kitapların en iyisiymiş ve türünün biricik eseri olduğu için, saklanmalı."

"Madame de Sévigné'nin *Mektuplar*'ı; parlak ve canlı, öyleyse saklanmalı. Rousseau'nun *İtiraflar*'ı: Hazin, at gitsin. Goethe'nin *Dichtung und Wahrheit*'ı (*Şiir ve Hakikât*): yarısı çekici, yarısı küstah, yarısına kadarını yırt, iyi olan yarısını sakla."

Bioy Casares'in günlükleri: acımasızca kırpılmalı. Söz konusu kitaplar için iki şey; baştan çıkarıcı erotik itiraflar ve düş betimlemeleri ölüm çanını çaldırır. İlki, kösnül böbürlenmeler, ikincisiyse acınası derecede sıkıcı olduğu için. Birincisinden suçlu olanlar: Cellini'nin *Özyaşamöyküsü*, Casanova'nın *Günlükler*'i, Frank Harris'ten *My Life and Loves* [Hayatım ve Aşklarım]. İkincisinden suçlu olanlar: Graham Greene'in *A World of My Own*'u [Benim Dünyam]. Hepsi uygunsuz."

Biraz kısa keselim; tek tek her kitap üzerinde duramayız. Amiel'in *Günlük*'ü: fazla uzun. Prokosch'un *Voices*'ı [Sesler]: Başkalarının adlarıyla böbürleniyor ve yanıltıcı. Strindberg'ün *Son of a Servant*'ı [Hizmetkârın Oğlu]: Kendine acıyor ve vurdumduymaz. Neruda'nm *Yaşadığımı İtiraf Ediyorum*'u: Kibirli. Hepsi suçlu."

"Bir dakika, şurada ne var? En kusursuz günlükler: Kafka'nınkiler. Aziz Augustinus'unkinin yanına koy; aynı şekilde onurlandırılmalı. Şimdi, saygıdeğer birkaç ayrıcalıklı daha: Katherine Mansfield'in günlükleri. Virginia Woolf, Julien Green. Her biri, dostum, içtenlikli, zekice ve açıklayıcı; dikkatle saklamalısınız. Cesare Pavese'nin *The Business of Living*'i [Yaşama Uğraşı]: önceki üçlünün yanına koy. Ya bunlar? İki tane dokunaklı Kanada günlüğü: Sharon Butala'nın *White Stone Heart*'ı [Beyaz Taştan Yürek] ve Wayne Johnston'ın *Baltimore's Mansion*'ı [Baltimore Malikânesi], her ikisi de haklı, her biri kendi tarzında. Altısını da aynı rafta tut. Bir tane daha: Hermann Broch'un *Autobigraphical Writings*'i [Otobiyografik Yazılar]; eşsiz biçimde tasarlanmış, zekice kurgulanmış bir yaşamöyküsü, nedense Almanya'da tanınmıyor."

"Ya şuradaki şey: *Bir Okuma Günlüğü*, daha neler? Doğruca ateşe, sen ne dersin?"

"Bekle! Yazarı benim bir arkadaşım, kitap pek zarif ve pek zekice değilse bile, coşkulu ve kısa olmak gibi meziyeti var, bu sonuncu özellik neyse ki öncekini dengeliyor, Şimdilik saklayın, daha sonra düşünürüz."

"Daha sonra mı?! Böyle debelenmeye daha ne kadar dayanırım bilemiyorum. Bütün bu birinci tekil şahıslar, dakikada ilginçliklerini yitiriyor. Olur şey değil, ne çok gerçek yaşamöyküsü! Sanırsın ki, daha fazlasını kâğıda dökmeden de her gün yeteri kadar söylenmemiş itiraflarımız var! Kendi sesimizi ne kadar da çok seviyoruz!"

Auden'dan bir İzlanda atasözü: "Herkes kendi osuruğunun kokusundan hoşlanır."

ÇARŞAMBA

Anlaşılan, akademik ortamda ahmaklığın sınırı yok. Massachusetts'teki Amherst Koleji, "Espanglish" diye bir ders açmaya karar vermiş; yani, İngilizceyi henüz öğrenmemiş Latin Amerika göçmenlerinin konuştuğu karma dil kastediliyor. Ev ödevleri arasında, *Don Quijote*'nin çevirisi de var. İlk iki cümle şöyle: "In a placete de La Mancha of which nombre no quiero remembrearme, vivia, not so long ago, uno de esos gentlemen who always tienen una lanza in the rack, una buckler antigua, a skinny caballo y un greyhound para el chase. A cazuela with más beef than mutón, carne choppeada para la dinner, un omlet pa los sábados, lentil pa los viernes, y algún pigeon como delicacy especial pa los domingos, consumían tres cuarers de su income."*

* La Mancha'nın adını hatırlamadığım bir köyünde, fazla uzun zaman önce sayılmaz, evde mızrağı, eski deri kalkanı asılı asilzadelerden biri yaşardı; cılız bir beygiri, bir de tazısı vardı. İçinde koyundan ziyade sığır kaynayan çorba, çoğu gece yenen kıyma, cumartesileri yenen omlet, cuma yemeği mercimek ve bazı pazarlar fazladan yenen bir güvercin, gelirinin dörtte üçünü tüketirdi. *La Manchalı Yaratıcı Asilzade Don Quijote*, s. 51, çev. Roza Hakmen, YKY, 1996

Dün Nijerya'da, İslamcı protestocular, Dünya Güzellik Yarışması'nın kendi ülkelerinde yapılacağını duyunca ayaklandı. Kiliseleri ve Katoliklere ait mağazaları yaktılar, beş yüzden fazla kişiyi bıçaklayarak ya da boyunlarına yanan lastikler geçirerek yaraladılar veya öldürdüler. "Allahüekber!", "Kahrolsun güzellik!" diye bağırarak Kaduna caddelerinde dolaştılar.

PERŞEMBE

Romanda en sevdiğim bölümü seçecek olsaydım, sanırım, Don Quijote ile Sancho'nun kendilerini büyücü Mambruno'ya havadan götürecek olan tahta ata, gözleri bağlı olarak, hileyle bindirildikleri "Clavileño" bölümü olurdu bu. Sancho, gerçekten uçuyorlarsa, yeryüzündekilerin seslerini nasıl hâlâ açıklıkla duyabildiklerini sorar. Don Quijote, bu soruyu, büyünün akıl sır almaz bir başka garabeti diye niteleyerek geçiştirir. O zaman Sancho, en azından nerede olduklarını görmek için göz bağlarının altından gizlice bakmayı önerir. Bunun üzerine Don Quijote, sabuklamasının ne kadar çapraşık olduğunu gösterir; gözbağını çıkarmasını yasaklar Sancho'ya.

İnanç, aklın kanıtlarına konu yapılmamalıdır. İnanç akılla savaşmaz; kendisi için boş bir yer yaratarak varlığını gösterir. Gizemcilerin inancına göre Tanrı işte bu boşluğun içine girer.

CUMA

Newfoundland Üniversitesi'nde bir konferans vermek üzere Kanada'ya gidiyorum.

CUMARTESİ

Newfoundland'deki St. Johns'a ilk gelişim. Yabancı bir yerde, kendi kuralları, kendi dili, kendi imgelemi olan bir ada dünyada olduğumu hissediyorum hemen. St. Johns'u, mutluluk içinde yaşayabileceğim yerler listesine ekliyorum.

Akşam bir tipi çıktı kentin üzerinde. Oteldeki, kocaman iki penceresi olan odamdan kar bulutlarının sürüklendiğini ve hiç durmadan pencere camına çarptığını görüyorum, bütün bina beyaz dalgalar içinde yüzüyormuş gibi.

Yaşamım boyunca, hava koşullarıyla ilgili en unutulmaz dört olayı da Kanada'da yaşadım: bu tipi; Manitoba'daki kuzey ışıkları; Saskatchewan'daki kasırga; kitaplık müdürünün İngiliz Kolumbiyası'ndaki, Campbell Nehri'nin kıyısındaki sarp kayalık üzerine kondurulmuş evinden gördüğüm, Pasifik'ten gelmekte olan fırtına.

Hava, gerçek bir konudur Kanada'da. *Don Quijote*'de hava koşullarından söz edilmez.

ÇARŞAMBA

Fransa'ya dönüş. Yağmur ve pus. Kedi, güvercin kulesine tırmanmış, içine havlu döşenmiş bir kutudan bahçedeki su birikintilerini seyrediyor.

Dante, Beatrice'in güzelliğine inanmamızı ister bizden, o kadar kusursuzdur ki güzelliği, yeri cennettir onun. Catullus ile Petrarca, sevgililerinin birçok çekici yanına inandırmaya çalışır bizi. Don Quijote, böylesi kanıtlar sunmaya girişmez. Köyünden ilk çıkışında karşılaştığı tüccarlar, ondan, eşsiz güzelliğine yemin etmeden önce Dulcinea'nın bir resmini göstermesini istediğinde şöyle cevap verir: "Onu size gösterirsem, apaçık bir gerçeği itiraf etmiş olacaksınız. Önemli olan, kendisini görmeden inanmanız, itiraf etmeniz, yemin etmeniz ve savunmanızdır."*

Belki de en büyük yazınsal karakterler, asla tam olarak anlayamadığımız az sayıda kişidir. Yüz kafadarını kızının evine getiren dayanılmaz Lear; kısa bir süre gördüğü genç bir kıza saplantıyla tutulan kalbi kırık Dante; hayallerinde, kuruntula-

* *La Manchalı Don Quijote...* ss. 68-69.

rında inat ettiği için dövülen, taşlanan, bela düşkünü, sanrılı Don Quijote; neden gözyaşlarına boğarlar bizi, neden aklımızdan çıkmazlar, neden, her şeye karşın, yaşamın anlamlı olduğunu ima edip dururlar? Hiçbir neden göstermezler; var olduklarına "yeminle" inanmamızı, bunu kabul etmemizi, onaylamamızı isterler bizden.

Şubat

Tatar Çölü

CUMARTESİ

"Dünyanın ucundaki" benzer başka yerler –Finisterre, Kara'nın Sonu, Tierra del Fuego– gibi, Newfoundland'in de sıradan zamanın dışında kalma niteliği var. St. Johns'da, Dino Buzzati'nin romanı (dönüşte, uçakta yeniden okuduğum) *Tatar Çölü*'ndeki Kale'ye benzer bir şey var; terk edilmesi olanaksız, ama ulaşılması da olanaksız bir yer; dışarıdan hiçbir şeyin dokunamayacağı kadar kendi gündelik düzenine demir atmış bir yer. Belki de St. Johns'u bunun için o kadar çekici buldum.

Sevdiğim kentler:

- Venedik
- Hobart
- Madrid
- Edinburgh
- Bologna
- İstanbul
- Poitiers
- Sélestat
- Oslo
- Bogotá
- Tiradentes

- Cezayir
- St. John's

Sevdiğim kitapların çoğu gibi, Buzzati'nin eseri de ilkgençliğimde okuduğum kitaplardan biridir: Tatar Çölü denilen yerin kıyısındaki "Kale"ye atanmış, yıllar geçtikçe, asla ortaya çıkmayan Tatarlarla savaşarak kendini bir asker olarak kanıtlama tutkusuna kapılmış genç bir adamın, Drogo'nun öyküsü. Kale huzursuz bir sığınaktır; giriş ve çıkışı karmaşık bir parola sistemiyle denetlenir. Drogo'nun günlük sırlar karabasanına yakalanmasının dehşetini anımsıyorum (şimdi yeniden duyuyorum aynı duyguyu); belleğini ya da yolunu kaybedebilecek bir komutana, yalnızca ona verilmiş sırlar. Saçma kurallar ağı ve görünmez bir ordunun tehditi, o zamanlar, ilkgençliğin bütün hayal kırıklıkları ve çaresizliğinin yankısıydı; şimdiyse orta yaşı geçmişliğin bütün hayal kırıklıkları ve çaresizliğinin yankısı.

Buzzati'nin Kale'si, kendi ritüellerinin eşmerkezli çemberleri içinde vardır; zamanı dışarıda bırakan büyülü bir yerdir. Burada durmuş olan, zaman değildir, daha da korkuncu, zaman, kendi hızıyla, Kale'yi evrenin geriye kalanından uzaklaştırarak devam etmektedir. Böyle bir yerde, içinizdeki her şey uzaklaşmak isterken; dışınızdaki her şey size engel olur.

Altıncı bölümde, Drogo'yu, Kale'ye yapılan ve gözünde canlandıramadığı, ona hiç bitmeyecek gibi gelen bir yolculuğu düşlerken betimleyen unutulmaz bir paragraf vardır. "Çok uzak mı daha? Hayır, şuradan aşağıdaki nehri geçecek, şu yeşil tepeleri tırmanacaksınız... Nehri aşınca on kilometre daha gideceksiniz –öyle diyecekler size–, sonra da oraya varacaksınız. Oysa asla sona ulaşamazsınız." (Bu romanı mutlaka okumuş olan) Alejandra Pizarnik'in hatırlatmaktan çok hoşlandığım şu şiiri yazarken aklından geçen şey de bu muydu acaba? "Nehrin öteki yakası zambak bahçesidir hep. Ruh sorarsa, uzak mı diye? Yanıtlayacaksınız; nehrin öteki yakasında, bu değil de öteki yakasında."

PAZAR

Newfoundland'deki yağmurla karşılaştırıldığında, Fransa'da yağmur daha sıcak.

Drogo, onlarla dövüşme fırsatını özleyebilmek için, Tatarların var olduğuna ve bir tehdit oluşturduğuna inanmak zorundadır. Düşman'ın varlığına inanmak zorundadır.

Geçen haftaki gazetelerde: Birleşmiş Milletler'in kararına karşın, sekiz Avrupalı lider Bush'a yazılı onay verdi; hayran olduğum Václav Havel de bunların içinde. Belki de, komünist tehdidi ortadan kalktığına göre, o da bir başka Düşman'a inanma ihtiyacını duyuyor.

Buzzati ve Kafka (1): Belki de adaleti sağlamak yalnızca olanaksız değil. Belki de, dürüst bir insanın adalet aramaya inatla devam etmesini bile olanaksız kılmışızdır, onu olanaksızlaştıran bizizdir.

Drogo, zamanın durmayacağının, Kale'deki zamanın birbirini izleyen şimdiki anlardan oluştuğunun ve kendisinin o anlardan her birinde farklı bir insan olduğunun farkındadır. Bu anlardan birinde, buraya hiç gelmemiş olsaydım der, bir başkasında durumunu kabullenir, bir üçüncüsünde savaş alanında bir savaşçı olacağını umut eder, dördüncüsünde, bu şimdiki anların hiçbirinin "şimdi" olmaya kadar sürmeyeceğini anlar. Annesinin, odasının kapısını kapayarak "çocukluk günlerini saklama" girişimini anlatır ve ekler: "Sonsuza kadar yok olmuş bir mutluluk halini bozulmasına engel olarak saklayabileceğine, zamanın kaçışını durdurabileceğine, oğlu geri döndüğünde kapıları ve pencereleri açarsa her şeyin eskisi gibi olacağına inanmakla yanılıyordu annem."

Zamanın geçici olduğunu ilk fark edişim; altı ya da yedi yaşındayım, tatilden sonra eve dönüyorum ve *her şey*in tamamen aynı olmadığını görüyorum.

St. Johns'tan dönerken uçakta bu listeleri yaptım:

Duran zaman teması üzerine:

- Bioy Casares, "The Perjury of the Snow" [Karın Yalancı Tanıklığı]
- James Hilton, *Lost Horizon* [Yitik Ufuk]
- Kobo Abe, *Woman in the Dunes* [Kumullardaki Kadın]
- Perrault, "Uyuyan Güzel"
- Washington Irving, "Rip Van Winkle"
- Alfonso el Sabio, *Las Partidas*'daki, ötüşüyle yüz yılı birkaç dakikaymış gibi gösteren kuşun masalı

Ayrılınamayan yerler üzerine:

- Léon Bloy, "The Captives of Longjumeau" [Longjumeau Tutsakları]
- Buñuel, *The Exterminating Angel* [Yok Edici Melek]
- Sartre, *Huis Clos (Gizli Celse)*
- Hans Christian Andersen, "Karlar Kraliçesi"
- Tennyson, "The Lotos-Eaters" [Hayalperestler]

Ulaşılamayan yerler üzerine:

- Lord Dunsany, "Carcassonne"
- André Dhôtel, *Le Pays où l'on n'arrive jamais* [Ulaşılmaz Ülke]
- Sir Thomas Bulfinch, *My Heart's in the Highlands* [Yüreğim Yaylalarda]
- Genesis Kitabı, Vaat Edilmiş Toprak (Musa'ya)
- Kurt Weill, "Youkali"
- Kafka, *Şato*

Buzzati, yazarlık uğraşının en başından beri, insanların onun yapıtlarında Kafka'dan yankılar işittiğini söylüyor. Bunun sonucunda, bir aşağılık kompleksi değil de "bir rahatsızlık kompleksine" kapıldığını söylüyor. Sonuçta, Kafka'nın yazdıklarını okuma arzusunu yitirmiş.

PAZARTESİ

Lord Byron'ın köpeği Boatswain'in (dokunaklı bir mezar kitabesi yazmıştır onun için) Newfoundland'de doğmuş olduğunu yeni öğrendim.

SALI

Kale'ye giriş ve çıkış parolaları zamana bağlıdır. Her gün değiştikleri için, onları unutan bir asker sonsuza kadar dışarıda bırakılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Kodlanmış sözcükler her askerin varlığını denetim altında tutmak zorundadır. Kodlanmış askeri dil, savaşın törel dili, dünyayı gelişigüzel, açık ve net bir bağlama yerleştirmeye çalışır. Onsuz, çatışma olanaksız olurdu.

Buzzati'nin parolalar yöntemi, Bush'un kesin terimler sözlüğüyle buluşur; iyi ve kötü, onlar ve biz, siyah ve beyaz, doğru ve yanlış. On ikinci yüzyılda, *Chanson de Roland*'da (*Roland Destanı*): *"Païens ont tort et Chrétiens ont droit."**

Ernest Bramah, *Kai Lung's Golden Hours*'ta [Kai Lung'un Altın Saatleri] şöyle yazar: "Yaşamını resmi bir şemsiye altında geçirmiş olan birinin elinde, ışık ve gölgenin daha incelikli örneksemeleri olması beklenemez."

PAZAR

Savaş aynı zamanda hem kaçınılmaz hem de olanaksız görünür. Avrupa gazetelerinin sunduğu anlaşmazlık görüşü sadece alegoriktir: Bildiğinden şaşmayan bir canavar şeklindeki Amerikan gücü, öteki canavarlara saldırıyor. Ejderhalara inanmadığımıza göre, bu alegori boşunadır. Londra *Daily Telegraph* gazetesinde yayımlanan bir başyazı, "Dünya Ekonomisinin Savaş Makinesine İhtiyacı Var" diyor bize. Süslü, büyük baş harfler ülkesindeyiz.

* "Putperestler haksız, Hıristiyanlar haklıdır." (ç.n.)

Bu sabah Port Hope'tan Ron Wright aradı. Bush'un zorba taktiğinin "demokrasinin sonunu" işaret ettiğini ileri sürüyor. Haklı. Ama böyle büyük ölçekte başlıklı olaylara ("Roma İmparatorluğunun Parçalanması", "Amerika'nın Fethi", "Holokost") tanık olabilir miyiz, yoksa resmin, en iyi durumda, bütününü çıkarabileceğimiz ufacık bir köşesi mi gösteriliyor bize, diye kuşkudayım. Kendimizi ayrıntılarla uğraşmaya vermek zorunda kalıyor da olabiliriz.

Voltaire: "Lanet olsun ayrıntılara, gelecek kuşaklar ayrıntılara tümüyle kördür."

Bu anlaşmazlıktaki bütün tarafların kuşkulu niyetleri, onu açıklıkla düşünmeyi güçleştiriyor. Devamlı değişen bakış açılarının ortasında, insana Buzzati'nin tutarlılığı sürdürme yeteneği gerekiyor. Buzzati'ye göre, okurun perspektifi bile sokulmalıdır öyküye, çünkü biz de olaylardan sorumlu tutulmalıyız. Buzzati bize, "Bakın, ne kadar küçük görünüyorlar," diyor Drogo'yu ve atını göstererek, "giderek yükselen ve genişleyen dağ yamaçlarına karşı ne kadar küçükler."

Uzakta korkunç bir hayal gibi beliren savaşın hiçbir kahramanca yanı yok; İngiliz-Amerikan güçlerini harekete geçiren nedenler insani olmaktan çok parasal. Öte yandan, Buzzati'nin öyküsünde, okuru çok etkileyen trajik saçmalık duygusu, büyük ölçüde kahramanca girişimin su katılmadık anlamsızlığından kaynaklanıyor. Hiçbir insani ya da parasal neden ileri sürülemez. Sınırda hiç sorun yok, Tatar Çölü'nde bugüne kadar bir Tatar görülmemiş, kahramanlara kahraman olma şansı tanınmamış.

> Drogo: "Kale'nin hiçbir zaman bir yararı olmamış mı yani?"
> Yüzbaşı: "Asla."

Biri bana şu fıkrayı anlattı: Moiz, *shtetl*'den ayrılırken arkadaşı Yakop'a rastlar. "Amerika'ya gidiyorum," der Yakop. "Yakında uzaklarda olacağım." Moiz: "Neyden uzakta?"

PAZARTESİ

Güneş parlıyor, soğuk ısırıyor. Komşum armağan olarak taze yumurtalar getirmiş, yirmi dakika kadar Irak'taki çatışmayı konuştuk. Dünyanın öteki ucundaki Iraklı çiftçi, kaderinin, burada, küçük, nerdeyse haritada görülmeyen bir Fransız köyünde konuşma konusu olduğunu bilseydi, ne kadar tuhaf gelirdi ona.

Drogo, kendisine parolaları düzenleyen kurallar ve yasalar hakkında bilgi veren askere bakarak, Kale'de geçirdiği yirmi iki yıldan sonra ondan geriye ne kaldığını merak eder. "Kendisi gibi, fakat üniformasız milyonlarca insanın hâlâ var olduğunu anımsıyor muydu [o]? Gündüzleri kentte özgürce dolaşan, geceleriyse nasıl isterlerse, yatağa, tavernaya ya da tiyatroya gidebilen insanların varlığından haberdar mıydı?"

"Tanrı'yı gördüğüm göz, Tanrı'nın beni gördüğü gözün aynıdır," diyordu Meister Eckhart.

ÇARŞAMBA

Uydurma bir dualar kitabından: "Tanrı, bizim anlayamayacağımız şeyi tam bir açılıkla konuşur; anlayabileceğimiz şeyleriyse bulmacalar şekline sokar."

Çoğu kez şunu düşünürüm; eylem planının tamamını, durumun bütününü önümüzde görebildiğimiz gibi (yanlış) bir izlenim, başka seçeneklerimiz olduğuna inanmaya götürür bizi. Kendi kendime şöyle derim: "Burada, odamda oturmuş yazı yazıyorum, fakat başka yerde, bambaşka bir şey yapıyor da olabilirdim." Bu da, "başka bir yaşam sürebilir, başka biri olabilirdim," demekle birdir.

Buzzati ve Kafka (2): Drogo olanaksız bir kaçma arzusuna kapılmıştır. "Neden hemen ayrılmadı? ... Neden teslim oldu?" Drogo'nun soruları, durumunun kaçınılmazlığını doğruluyor. Sırf olanaksız olduğu için hayal edebilir kaçmayı. Kafka, *Gün-*

lükler'inde şöyle der: "Bir atlet olmayı çok istemem, cennete gitmeyi ve orada da buradaki gibi umutsuz olmama izin verilmesini istemekle aynı şey oldurdu."

On dokuzun yüzyılda yazılan *Pai Chu yi'nin Yaşamı ve Günleri*: "Li Tzu darağacına doğru yürürken oğluna döndü ve şunları söyledi: 'Ah, Şanghay'da olsaydık da beyaz tazımızla tavşan avlasaydık!'"

DAHA SONRA

Geçen yıl ölen filozof John Rawls'ı, yayıncıları şu alıntıyla anımsıyor:

> Sonsuzluk perspektifine sahip olmak, dünyanın ötesindeki bir yerden bakmak değildir, ne de aşkın bir varlığın bakış açısı; daha çok, mantıklı kişilerin dünya içinde seçebilecekleri belli bir düşünce ve duygu biçimidir. Böyle yaptıkları için de, hangi kuşaktan olurlarsa olsunlar, bütün bireysel perspektifleri bir tek şema içinde bir araya getirebilir ve birlikte yaşayan herkesin, kendi bakış açısından onaylayabileceği düzenleyici ilkelere varabilirler. Yürek temizliği, eğer varılabilseydi, açıkça görmek ve bu bakış açısından merhametle ve kendi iradesiyle hareket etmek anlamına gelirdi.

Filistinli şair Mahmud Derviş: "Tek başına tam bir kuşağım ben."

PERŞEMBE

Dostlarım Gottwalt ile Lucie, bir yıl önce birlikte ziyaret ettiğimiz Lübeck'te, Marienkirche'deki "Ölüm Dansı" adlı tablo üzerine harika bir resimli kitap göndermişler. Sıradan bir şehir, liman ve kır manzarasının önünde, toplum üyelerinden her biri, kefenlerle örtülü iskeletlerle kol kola girip bir ölüm korosu oluşturmuş ve tek sıra halinde götürülüyorlar. Tablonun sıradan atmosferi ölümün korkunçluğuyla çelişir görünüyor; aslında onu, içimizde taşıdığımız şeyin bir uyarıcısı olarak gündelik ha-

yatımıza yerleştiriyor. Bu uyarı, Buzzati'nin tüm çalışmalarında bulunur.

Buzzati defterine şunları yazmış: "Bütün yazarlar ve sanatçılar, ne kadar uzun yaşasalar da, hep aynı şeyi söylerler."

Tolstoy, *İvan İlyiç'in Ölümü*'nde, İvan'm ölüme doğru ilerleme sürecini, bir trende yolculuk ederken trenin aniden ters yönde gitmeye başladığını hissetmek, ama sonunda yanıldığını anlamak gibi tarif eder. *Tatar Çölü*'nde baştan sona duyduğum his bu, uzun bir ölüm değil de bazen uyanıklığa benzeyen uzun bir uyku anlatılıyor bana sanki.

Ölüm ve kardeşi Uyku: Bu imgenin ilk versiyonunu, İÖ 2000 yılma ait *Gılgamış Destanı*'nda bulurum: "Uyuyanlar ve ölüler ne kadar çok benzer birbirine, yapay ölüm sanki."

Tatar Çölü, ölümle bir tanışıklığı önerir. Her hafta televizyon ekranlarında gördüğümüz yüzlerce ölüme karşın, ona büsbütün yabancılaştığımızdan kuşkulanıyorum. Ölümlerimizi hastanelerde ve huzurevlerinde gizliyoruz, bir adımda var olmaktan yok oluşa geçtiğimize inandırıyoruz kendimizi, sanki bir geçiş olmamış gibi, sanki ekran birden kararmış gibi. Geçişi hiç hesaba katmıyoruz.

Ortaçağ bilim adamlarının *momento mori* olarak, ölümü hatırlatması için masalarının üzerinde bulundurdukları kafatasları, sanırım, ilerde başımıza gelecek ama şimdiden içimizde taşıdığımız bir şeyin kabulü, itirafı idi. Ölüme gönderme yaparken neden dönüşümden söz ediyoruz, bilmem; değişmiyoruz, sadece içimizdeki tozu açığa vuruyoruz.

Henri Michaux: "İnsan, onun temel varlığı, bir zerreden başka bir şey değil. Ölümün yok ettiği, yalayıp yuttuğu şey bu zerreciktir."

Bugünkü gazete, insan ve hayvan kadavralarını çeşitli konumlarda sergileyen, sanatçı olmaya karar vermiş bir Alman cerrahından söz ediyor. Anlaşılan, birçok kimse, öldükten sonra kullanılmak üzere vücutlarını ona bağışlamış. Şimdi cerrah, bir performans gösterisi olarak halk önünde bir teşrih çalışması yapacağını açıklamış. Böyle bir serginin bayağılığı şaşırtıyor insanı. Bu adamın çalışmasını edebe aykırı yapan şey de, ölüleri kullanışındaki bayağılıktır.

Tomás Eloy Martínez, aktris Norma Aleandro'nun bir zamanlar Patagonya'daki bir çiftliği ziyaret edişini anlatmıştı. Mülkleriyle gurur duyan varlıklı toprak sahipleri, hazinelerinden birçoğunu onun için sergilemiş; değerli tablolar, seramikler, kitaplar. Aleandro'nun nazik coşkusundan cesaret alan ev sahipleri, ona en sevdikleri parçayı göstereceklerini söylemiş ve Goethe'nin şiirlerinin küçük bir kopyasını eline vermişler. Aleandro yumuşak, ustaca işlenmiş cildi beğendiğini söylemiş. "Evet, doğru," demişler, "insan derisiyle ciltlenmiştir."

Birini severdim, öldü. Onunla son kez birlikte olduğumda, ölüm onu geçmişte uyanmış gibi olağanüstü gençleştirmişti, bir zamanlar, hiç dünya deneyimi olmadığı zamanki gibiydi, henüz her şeyin mümkün olduğunu bildiği için mutluydu.

PAZAR

Soğuk, sert, güneşli bir gün.

Son sekiz yıldır bir roman yazmakta olan bir arkadaşım kitabı bitirmekten korkuyor. Karalama üstüne karalama, düzeltme üstüne düzeltme; roman bir kez basılmasın, onu kafasındaki romana benzetme umudu sönmüş olacağı, kendi istencinden ve arzusundan bağımsız bir yaratının gerçekliğiyle kalacağı için de tabii, yayıncıya teslim gününü boyuna erteliyor.

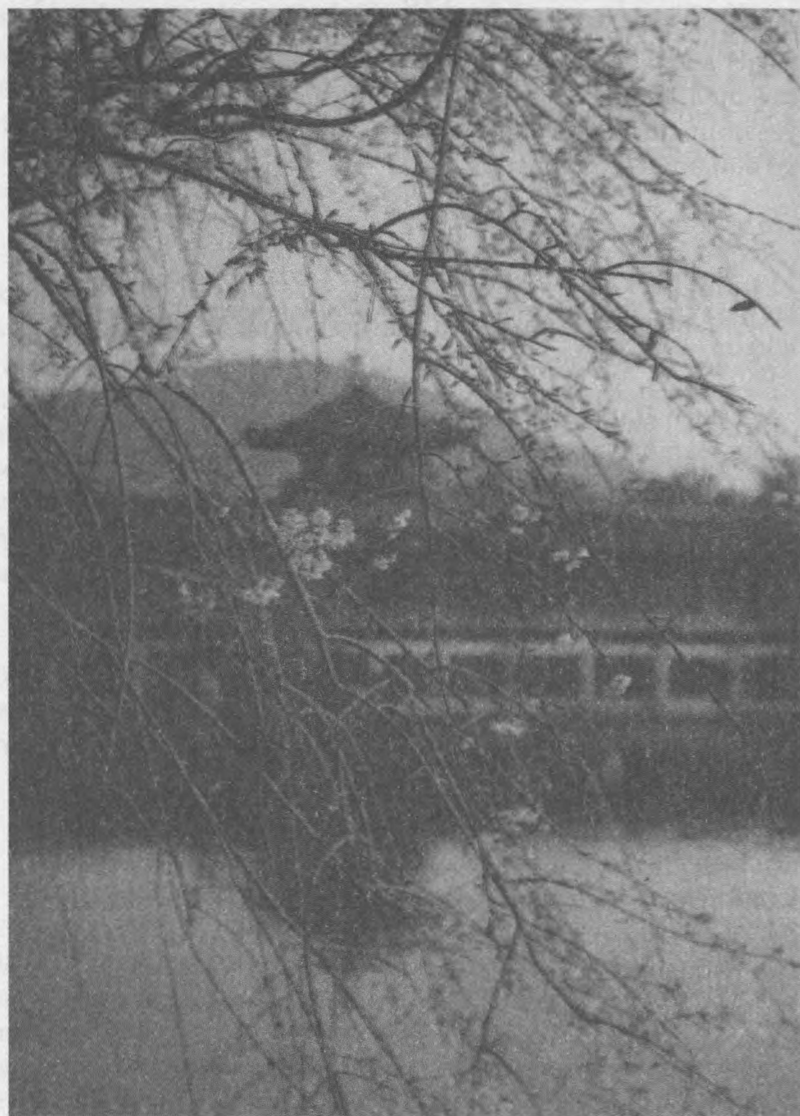
Buzzati ve Kafka (3): Drogo, sonunda bir Tatar taburunun Kale'ye yaklaşmakta olabileceği haberini alır. Kendini savaşamayacak kadar zayıf hissettiği için, haberin aslı çıkmayacağını söyler kendi kendine. "Hiçbir şey görmeyeceğini, yolu terk edilmiş bulacağını, hiçbir hayat izi olmayacağını umuyordu. Bütün yaşamını düşmanı bekleyerek boş yere harcadıktan sonra, Drogo'nun umut ettiği buydu."

ÇARŞAMBA

Tatar Çölü'nü dün bitirdim. Son sayfalar büyüleyici. Bunlar kafamda yankılanırken bahçede dolaşıyorum. Kedi de beni izliyor.

Drogo (Tatarlarla savaşma arzusu gerçekleşmemiş bir yaşlı adam olarak) ölürken, Buzzati onu teselli etmek üzere oradadır. Don Quijote'nin ölümünde, Cervantes, yaratısı ya da kendisini yaratan arkadaşına veda edecek sözcükleri bulamaz, bir-iki şey söyler kekeleyerek: "Ruhu ayrıldı; yani öldü demek istiyorum." Drogo'nun ölümünde, Buzzati, yaratısına, bir başka, daha iyi bir dövüşün kendisini beklediğini söyler; Tatarlara karşı değil, "kendisi gibi, özleyen ve birinin yaralayabileceği ete, birisinin bakabileceği yüzlere sahip, acı çektirilerek işkence edilmiş insanlara" karşı da değil; "hem kötü hem de her şeye gücü yeten bir varlığa" karşı. Buzzati'nin ekleyeceği bazı şeyler vardır: "Cesur ol, Drogo, bu senin son kozun; bir asker gibi git ölüme, en azından, yanlış yaşamının iyi sonlanmasına izin ver. Sonunda, kaderden öcünü al; kimse sana övgü düzmeyecek, kimse kahraman ya da şu bu demeyecek sana; ama sırf bu nedenle denemeye değer. Gölge çizgisini sağlam adımlarla aş, bir geçit resmindeymiş gibi dimdik dur ve yapabilirsen, gülümse hatta. Ne de olsa, vicdanın çok ağır değil, ve Tanrı mutlaka bağışlayacaktır seni."

Ölüm saatimde, bu satırları anımsamak isterdim ben.

Mart

Yastıkname

PAZARTESİ

Hervé Guibert'in, uzaklarda yolculuk eden sevgilisiyle aynı kitabı aynı zamanda okumak için, Rilke'nin *Genç Bir Şaire Mektuplar*'ını satın aldığını not ediyorum.

Rastlantılar (hatta yapay olarak yaratılanlar bile); uzun zamandır görmediğim bir dostla rastlaşmam, kayısının tadı, aramakta olduğum bir kitabı buluşum, yılın bu zamanında alacakaranlıkta gün ışığı, rüzgârın bacadan gelen sesi, uykuya dalmadan önceki mutlak sessizlik ve karanlık; bütün bunlar, benim için beklenmedik mutluluk anlarıdır. Fakat hiçbir şeyle, hiçbir olayla, belli bir düşünceyle, bir hoşnutluk duygusuyla bağlantısı olmayan başka mutlu anlar da vardır. Nedenleri kesinlikle bilinmeyen bir duygu, sessiz, ani ve karşı konulmaz.

Sei Şonagon'un *Yastıkname*'sini okumamı bana ilk söyleyen Silvina Ocampo idi. "Seveceksiniz," dedi, "çünkü liste yapmayı seviyorsunuz siz."

Sei Şonagon'un kitabının elimdeki baskısında (Silvina'nın bana verdiği kopyayı kaybettim), metni İngilizceye çeviren Ivan Morris'in bir giriş yazısı var, ortaçağ Japonya'sında yastıkname-

nın, ahşaptan bir yastığın çekmecesinde tutulan bir not defteri demek olduğunu açıklıyor. Bu defterde kişisel gözlemler, dedikodular, gündelik olaylara değin izlenimler, hepsinden çok da, listeler bulunurmuş. Sei Şonagon'un *Yastıkname*'si 164 tane liste içeriyor. Şimdi onu elimde tutarken, bir dağılma döneminde okunacak ne kusursuz bir kitap diye düşünüyorum.

Novalis'e göre, Cennet'ten düşüşten sonra, cennet parçalar halinde yeryüzüne saçılmış. Bunun içindir ki, bulması şimdi o kadar zor.

Parçalar halinde düşündüğümü fark ediyorum. Silvina'yı düşündüğümde, belleğimde tuttuğum şey, imgelerden ve bağlamlarından kopmuş ya da yeniden anlatmaktan ve unutmaktan dolayı değişmiş, yoğunluk derecesi çeşitli konuşma parçalarından oluşan bileşik bir portredir. Telefondaki boğuk, titrek sesini, kargacık burgacık iri elyazısını, yüzünün çekici olmadığını düşündüğü için gözlerini gizleyen koyu camlı gözlüğünü, Bioy Casares'le bölüştüğü, duvarları kitaplarla kaplı dairesini anımsıyorum. Güzel bacaklarını koltukta altına alarak oturuşunu, konukları için oyunlar icat edişini, öykülerini ve şiirlerini yüksek sesle okuyuşunu anımsıyorum.

Silvina'nın, Sei Şonagon'un kitabı hakkında söylediklerini anımsıyorum: "Bir başlangıç ya da bitiş endişesine sahip olmamak ne kadar güzel."

Sei Şonagon, onuncu yüzyılın son yılları boyunca Japon İmparatoriçesi'nin nedimesiymiş. Çağdaşı Murasaki Şikibu – dünyanın ilk psikolojik romanı *Genji Masalı*'nın yazarı– onun hakkında şöyle demiş: "Yetenekli bir kadın, hiç kuşkusuz. Fakat eğer insan en uygunsuz durumlarda bile coşkularının dizginlerini elden bırakırsa, karşısına çıkan her ilginç şeyi örneklemek zorunda hissederse, insanlar da ona havai gözüyle bakar, zorunlu olarak. Böyle bir kadın için işler nasıl olur da düzgün gider?"

Jane Austen, mektuplarından birinde şöyle yazmış: "İnsanların çok hoş olmasını istemem, çünkü onları çok sevme derdinden kurtarır beni bu."

SALI

Belgesel filmlerdeki yakın çekimler gibi, anı kitaplarındaki kısa betimlemeler de aniden bir ivedilik duygusu verir yazıya. Chateaubriand bu tarzın ustasıdır.

Sei Şonagon, "Kendilerinden Hoşnut Görünen İnsanlar"a bir örnek verirken şöyle diyor: "Resmi atamalar sürecinde birinci sınıf eyaletlerden birinin yöneticiliğini almış olan bir adam vardı. Ona: 'Ne şahane bir görev!' der insanlar ve hararetle kutlarlar onu; adam bunlara şişinerek yanıt verir: 'Ne demezsin? Mahvoldum ben!'"

Her şeyi yakından gözleyen kadınların erkekleri rahatsız ettiğini fark ettim. Schiller, Goethe'ye gözlemci Madame de Staël üzerine şunları yazar: "Her şeyi açıklamak, anlamak, ölçmek istiyor, karanlık, anlaşılmaz hiçbir şeyi kabul etmiyor, onun meşalesiyle aydınlatılamayan bir şey, onun için yoktur." Nihayet şu sonuca varıyor: "Bizim şiir dediğimiz şey konusunda en küçük bir duyarlılığı yok."

Sei Şonagon'un toplumsal yaşamının büyük bölümü, planlar kurma, dolaplar çevirme, imparatoriçeye yaltaklanma ve dedikoduyla geçmiş olsa da, yazdıkları hiçbir zaman bir magazin yazarının, bir dedikodu yazarının yazılarına benzemez. Onun ardılları John Aubrey, Jane Austen, Ivy Compton-Burnett ve Barbara Pym'dır. "Eğer birine gerçekten yakınsam, onun hakkında kötü konuşmanın onu yaralayıcı olacağını bilir, dedikodu fırsatı doğduğunda dilimi tutarım. Ama başka hallerde, kafamdakileri özgürce söyler, herkesi güldürürüm."

PERŞEMBE

İnce, kararsız bir çisenti. Kedi, yazı odamın eşiğinde oturuyor ve su basmış bahçeyi seyrediyor. *Yastıkname*'deki şu paragrafı yüksek sesle okuyorum ona: "Gittiğinde ve Doğu'da kıpkırmızı parlayan güneşe yüzünü verdiğinde, geride bıraktığın, bu şehirde gözlerini hiç dinmeyen yağmurdan ayıramayan dostlarını aklmdan çıkarma."

Bugün doğum günüm. Göz açıp kapayıncaya kadar elli beşime varmışım. Victor Hugo, Papa IX. Pius'un Hugo'nun yeğeni Jule'le karşılaştığında yaşlı amcasının kaç yaşında olduğunu soruşunu anlatıyor. Hugo'nun yeğeni, "Elli beş," diye cevap vermiş. Papa "Heyhat!" diye bağırmış. "Kiliseye dönemeyecek kadar yaşlı."

Yıllardır, 13 Mart günü hep bir şeyler yazmak (bir cümle bile yetiyor) için oturuyorum masaya. İçimde öyle bir duygu var ki, birkaç sözcük bile yazsam, bu iş önümdeki yılı renklendirecek ve hiç boşluk hissetmeyeceğim. Sonra, ufak ufak günlük işler; öğle yemeğinin hazırlanması, biraz uyku, gazetelerin okunması.

Sırf anlatmaya değer özellikleri için sahip olmak istediğim kitaplardan oluşan bir "duygusal kitaplık" hayal ederim:

- Alice Liddell'in *Alis Harikalar Ülkesinde* nüshası
- Gide'in Kongo Nehri'nden aşağı yelkenliyle giderken okuduğu Boileau
- Aziz Augustinus'un Cicero'su
- Walt Whitman'm sevgilisi Peter Doyle'a verdiği *Çimen Yaprakları*'nın (*Leaves of Grass*) kopyası
- Keats'teki Chapman'ın Homeros'u
- Wallace Stevens'ın, Keats'in *Şiirler*'inin notlar düştüğü kopyası
- İbn Rüşd'ün Aristoteles'i
- Kafka'nm, babasına verdiği *Dönüşüm*
- Rimbaud'nun, öğretmeni Georges Izambard'a verdiği

Cehennemde Bir Mevsim
- Mişima'daki *Cehennemde Bir Mevsim* kopyası
- Ahmatova'nın, kendi el yazısıyla not düştüğü Dante'si
- John Gielgud'daki *Fırtına (The Tempest)* kopyası
- Cervantes'e ait *Amadís*
- Heine'nin, Borges'in Almanca öğrenirken kullandığı *Şiirler*'inin kopyası
- *Erkekler Sarışınları Sever*'in Freud'daki kopyası

DAHA SONRA

Bush ve Blair, baş silah denetçisi Hans Blix'in daha fazla zaman talebini dinlemiyorlar. Anglo-Amerikanların savaş için bir bahaneye gereksinim duymadığı giderek daha açık hale geliyor.

Sei Şonagon: "Dünya bazen beni öyle öfkelendirir ki, bir an daha bu dünyada yaşayamayacağım gibi gelir bana, bir daha dönmemek üzere kaybolmak isterim. Ama sonra, güzel bir beyaz kâğıt parçası, Mişinoku kâğıdı ya da beyaz süslü bir kâğıt bulabilirsem, bu gibi şeylere biraz daha katlanabileceğime karar veririm."

CUMARTESİ

Onuncu yüzyıl Japonya'sında yaşam, İmparatorluk Sarayı'ndaki kadınlar için dayanılmaz biçimde tekdüze idi. Görgü kurallarının sıkı ritüellerine bağlı oldukları için, erkekler dünyasında olup bitenlere, zaman zaman, ancak göz ucuyla tanık olmaktan öte bir şey yapamazlardı kadınlar. Gidebilecekleri yerler sınırlıydı, önceden belirlenmiş kurallara uygun hareket etmeleri, yemeleri, içmeleri, konuşmaları beklenirdi; sarayın resmi dili Çince olduğu halde, kadınlara, ciddi edebiyata uygun olmadığı düşünülen Japonca öğretilirdi yalnızca.

Böyle bir bağlamda, erkek etkinliklerini anlatan aşağıdakilere benzer satırlar acaba ironik olarak mı okunmalı diye düşünüyorum: "At üstünde bir erkeğin şafak sökerken şiir okuması ne hoştur."

On yüzyıl önce, bilmediğimiz bir dilde, yaşam koşulları belki de bizim imgelemimizin ötesinde bir kadının yazdığı metni hangi tonda okumalıyız?

Yazılarımda bir düşüncenin peşine takılmış giderken, şekiller ve sesler o düşüncenin çözülmesinde tastamam uygun görünen önceden saptanmış bir düzene dönmüş gibi, sözcüklerin bazen yerli yerine oturması garip geliyor bana. Sanki sözcükler ta başından beri, uzaktan ancak çıkarabildiğim, yaklaştıkça kendini bütünüyle, apayrı, anlaşılır biçimde ortaya koyan bir şekil içinde toplanmış gibi. Böyle durumlarda, yazmak, başlangıçta beri orada olan bir şeyin açıkça görülmesinden ibaretmiş gibi gelir.

Ivan Morris, onuncu yüzyıl Japoncasında, yinelemenin, maksatlı bir biçem tarzı olarak kullanıldığını söylüyor; bir İngiliz ya da İspanyol'un kulağına kaba gelebilecek bir şey, Japoncada "bir tür şiirsel melodi" haline gelir. Bir metni bir başka dilde sözcük sözcük yeniden kurmaya çalışırken yalnızca aracın değil dinleyicinin duyarlığının da başka olduğunu unutan çevirmenlere bir uyarı.

Yastıkname'sinde, doğru bir sözcük seçimi, başka durumlarda bayağı kalacak bir gözleme doğruluk sağlar: "Ay ışığı, uzaklardaki kimseleri düşündürür bana."

Öte yandan, yanlış sözcükler özgün bir gözlemin inandırıcılığını yok eder: "Hazine Bakanı Masamitsu kadar keskin kulakları olan biriyle asla karşılaşmadım. Eminim, bir sivrisineğin kirpiğinin yere düşerken çıkardığı sesi duyabilirdi o."

Mot juste'ün* önemi: Borges, bir Portekiz gezisinde, kendisiyle röportaj yapan bir gazeteciye, (hakkında bir şiir yazmış olduğu) Kral II. Manoel'in, Kuzey Afrika çölünde kaybolduğunda on altı yaşında mı olduğunu sormuştu. "Hayır," diye cevap verdi gazeteci, "kral kaybolduğunda yirmi dört yaşın-

* Fransızca: doğru sözcük (ç.n.)

daydı." "Ha," dedi Borges, "o zaman şiirdeki sıfatın *mágico desierto* (büyülü çöl) değil de, *místico desierto* (gizemli çöl) olması gerekirdi."

Fakat doğru sözcük bile topal bir yaratıyı onaramaz: Don Quijote'nin, "yanma büyük harflerle, *Bu bir horozdur,* yazılması" gerekecek kadar zavallı, kötü betimlenmiş bir horoz resmi çizmiş olan bir ressamı hatırlayınca anlattığı gibi.

Sei Şonagon hiçbir şeyi açıklama gereksinimi duymaz.

PAZAR

Brezilya'dan, Luiz Schwarcz'dan bir mektup aldım, yazınsal kahramanlar üzerine bir dizi yazı hazırlamayı düşündüğünü söylüyor ve hangilerini seçerdin diye soruyor bana. Listem hayal ettiğim kadar uzun değil:

- Alice
- Sancho
- Lord Jim
- Bohemyalı Prens Florizel
- Wakefield
- Bay Pond
- Peter Schlemihl
- Pinokyo

Sei Şonagon "şiir konusu" olabileceğini düşündüğü şeylerin bir listesini yapıyor. Listenin kendisi bir şiir gibi:

> Başkent. Arorot. Sazlıklar. Taylar. Dolu. Bambu. Yuvarlak yapraklı menekşe. Kurtpençesi. Yabani pirinç. Düz tabanlı nehir tekneleri. Çin Ördeği. Saçılmış kındıra sazı. Çimenlik. Yeşil sarmaşık. Armut ağacı. Hünnap ağacı. Hatmi çiçeği.

Liste yapmada, anlam yalnızca çağrışımla yaratılacakmış gibi, belli bir büyüsel keyfilik vardır.

Sei Şonagon, "pis bir duygu verecek" şeyleri listeliyor:

- Bir fare yuvası
- Sabahleyin ellerini yıkamada geç kalmış biri
- Beyaz sümük, yürürken burnunu çeken çocuklar
- Yağ kapları
- Küçük serçeler
- Havanın sıcaklığına rağmen uzun zamandır yıkanmamış kimse
- Her türlü solmuş kumaş... özellikle parlak renkli olup da solanlar

Seneca'nın babası, Albucius Silus'tan (birinci yüzyıl) temiz olmayan nesne örnekleri ister (*sordidissima*). O da şöyle yanıtlamıştır: "Gergedan. Hela. Süngerler. Kedi köpek. Zina işleyen insanlar. Yiyecek. Ölüm. Bahçeler."

Saddam Hüseyin takma adla bir roman yazmıştı, ama Irak'ta herkes gerçek yazarın kim olduğunu biliyordu. 1999'dan beri Berlin'de sürgün yaşayan bir Iraklı gazeteci şunları anlattı bana: Saddam yardakçıları, evini didik didik aradıktan sonra babasını ve erkek kardeşini öldürmüş, kendisiniyse bilincini yitirene kadar dövmüşler, sonra içlerinden biri Saddam'm romanını yanına bırakarak "değişiklik olsun diye iyi bir şey" okuyabilirsin artık, demiş.

PAZARTESİ

Yaklaşmakta olan savaşla ilgili haber kırıntılarını, tekdüze çöl görünümleri ve bulanık askeri toplanmaları gösteren uzun, önemsiz televizyon imgeleri takip ediyor. Kanallar arasında zaplarken, anlamdan yoksunlukları bölük pörçük olmaktan değil de tutarsız bir bütüne ait olmalarından kaynaklanan parça parça şeyler yüzünden iç bunaltısına kapıldım. İki dünya savaşının korkunç sonucunda, suçlayan, açıklayan, ağlayan ve gelecek için uyarıda bulunan sayısız ses, ancak ge-

nel çerçeve görmezlikten gelindiği sürece akıl almaz gelebilirdi. Bugün, parçalar yalnızca genel bir tutarsızlığı yansıtıyor. Bu çılgınlığı gizlemek için hiçbir çaba gösterilmiyor, saçma eylemler için hiçbir özür ileri sürülmüyor. (Baba Bush: "Birleşik Devletler adına asla af dilemem.") Savaş karşıtı protestolar, uluslararası yasaya dayalı kanıtlar, açıklama talepleri, resmi komite raporları, gazetelerde yayımlanan gerçekler ve rakamlar, iktidardakilerin akılsızca konuşmalarıyla bütün anlamını yitiriyor.

Zirve toplantılarında parasız dağıtılmak üzere *Dünya Liderleri için Bir Yastıkname* derlemeyi öneriyorum. Bu kitaba iki alıntıyla katılıacağım ben de.

Camões'in *Lusíadas*'ının dördüncü kantosundan: "Ah, ne ahmaklık bu iktidar açlığı, şöhret dediğimiz boş gösterişe duyulan bu susuzluk, onur diye bilinen, kamu önünde saygınlıkla büyüyen bu düzmece zevk! Yavan ruh onun tuzağına yakalandığında, tehlikeler, fırtınalar, işkenceler, ölüm pahasına, adaletle neler ödetiyor insana! Bütün ruh ve beden erincini mahvediyor, sevdiklerini terk etmeye, onlara ihanete götürüyor insanları, incelikle ama yadsınamaz biçimde yiyip yutuyor toprakları, krallıkları, imparatorlukları. Alçaklıkla ayıplanacağı yerde, insanlar anlı şanlı ve soylu diyorlar ona; ün diyorlar, yüce görkem diyorlar, sıradan insanların bilgisizlikten kendilerini kandırdıkları ne boş adlar bunlar!"

Erasmus'un *Deliliğe Övgü*'sünden: "Ben, görebileceğiniz gibi, iyi şeylerin o gerçek dağıtıcısıyım, Latinlerin *Stultitia* [ahmaklık] dediği peri... Allık pudra sürmem; yüreğimin paylaşmadığı bir duyguyu sergilemek için yalandan gözümü kaşımı oynatmam. Ben kendimim, öyle ki, maskeyi ve Akıl adını gayretle sergileyenler bile beni gizleyemez; onlar, pembeler giyinmiş maymunlar, aslan kılığına girmiş eşekler gibi sürdürürler yaşamlarını."

SALI

Sei Şonagon züppelik taslar, imparatorluk ailesini ulular, aşağı sınıfları küçük görür, saray dışındakilerin yaşamlarına ilgi göstermez. Ama yine de yazdığı metinler, bunların tarihsel çerçevesinin dışındaki bizler için, gelecekteki okurlar için anlam ifade eder. Onun günlük işlerini, düşünce zincirini, coşku gösterilerini yöneten kuralları görmezlikten geliriz, yine de onun gözlemlerinin gerçek olduğunu hissederiz. Örneğin: "İnsan birini artık sevmediğinde, bir başkası gibi gelir ona, oysa hâlâ aynı kişidir o."

Sei Şonagon'un döneminde yazılmış bir düzyazı ve şiirler toplaması olan *Tales of Ise*'den:

Ay değil mi o?
Aynı bahar değil mi o
Eski günlerin baharı?
Bedenim aynı beden
Ama her şey farklı görünüyor.

Gazetelerden: Japon NCR şirketi, Güney Kaliforniya Üniversitesi'nde, duyguların yüzde yarattığı ifadeleri okuyacak ve yorumlayacak bir makineyle ilgili araştırmalara parasal destek veriyor.

PERŞEMBE

Amerikalılar, Birleşmiş Milletler'in aksine kararma rağmen Bağdat'ı bombalamaya başladı. Televizyonda gösterilen tek şey, ara sıra roketlerin çarptığı yerlerdeki patlamalarla aydınlanan, siyah bir ekran.

Kafka, arkadaşı Oskar Pollak'a 24 Ağustos 1902, Pazar günü şöyle yazıyor: "Güzel masama oturdum. Sen bilmiyorsun onu. Nasıl bilebilirsin ki? Çok iyi düzenlenmiş, öğretim amaçlı, güzel bir burjuva masası işte. Yazarın dizlerinin bulunduğu yerde, tüyler ürpertici iki ahşap çıkıntı var. Şimdi, dikkat et. Sessizce,

dikkatle oturursan, güzel ve burjuvaca şeyler yazarsan, sorun yok. Ama heyecanlanır da vücudunu biraz oynatırsan sana düşman kesiliyor, çünkü o zaman sivri çıkıntılar dizlerine batıyor ve canını yakıyor. Dizlerimdeki mosmor çürükleri bir görsen! O zaman bunun anlamı ne? 'Tahrik edici bir şey yazma ve vücudunu aniden hareket ettirme.'"

CUMA

Belli bir zamanda okumak için seçtiğim kitapların o ânın ruh haliyle çelişmesi dikkat çekici. Hep apaçık zıtlık değil, daha çok atmosfer değişmeleri.

Şimdi, cinayetin akla uygun bir çerçeveye oturtulduğu klasik detektif romanları okuyorum. Margaret Atwood, *Surfacing*'de [Yüzeye Çıkış], detektif romanları hakkında şunları söyletir anlatıcısına: "Kuru teselli ama teselli, ölüm mantıklıdır, her zaman bir neden vardır. Belki de bunun için, teoloji için bunları okudu o."

Bir de, Stevenson'ın enfes bir denemeler toplaması olan *Memoirs and Portraits*'i [Anılar ve Portreler] okuyorum. Stevenson bana, neden: "Yaşam[m] iğrenç, sonsuz, mantıkdışı, tutarsız ve acı verici" olduğunu; "buna karşılık bir sanat yapıtının niçin zarif, sonlu, kendi kendine yeten, akılsal, akıcı ve kısıtlı" [olduğunu] söylüyor. Bana göre, Sei Şonagon'un parçalar kitabını tanımlıyor bu.

Sei Şonagon okumak üzerine şunları yazıyor: "Haz verici şeyler: insanın daha önce okumadığı çok sayıda masal bulması. Ya da birinci cildini zevkle okuduğu bir masalın ikinci cildini edinmesi. Ama çoğu kez hayal kırıklığı olur bu."

Marguerite Yourcenar: "Gerçek doğum yerimiz, kendimizi ilk kez ferasetli bir bakışla gördüğümüz yerdir. Benim ilk doğum yerim, kitaplarımdı."

PAZAR

Soğuk, güneşli bir gün, gök masmavi.

Kilisemizde bir düğün. Yıl içinde çoğunlukla boştur kilise; köy nüfusu, haftalık ayin yapmaya yetmeyecek kadar az sayıda, bunun için St. Martin ancak ara sıra bir nikâh ya da cenaze töreni için kullanılıyor. Yaz ayları boyunca, Madam M., olur da bir ziyaretçi gezmek ister diye, sabahleyin kapıları açıyor, akşam saat yedi sularında kilitliyor. Şimdi otomatik çalma sistemine bağlanmış olan çanlara da o bakıyor. Ama, kapıları kilitlemeden hemen önce, çanları bazen elle çalmak hoşuna gidiyor. Halatı yakalıyor ve iki yana sallıyor, vücudunun ağırlığı aşağı yukarı inip kalkarken, çanların derinden gelen boğuk sesi eskil boşluğun içinde yankılanıyor.

Sei Şonagon, Ise Valisi'nin bir gün kendisini ziyaret edişini ve Yastıkname'yi verandada buluşunu anlatıyor; karşı çıkmasına rağmen defteri yanında götürmüş ve uzun bir süre geri vermemiş. Bundan sonra defter sarayda elden ele dolaşmış. Sei Şonagon'un saraydaki dostları, bu kadının keskin gözlerinin kendilerine azıcık bir ölümsüzlük bağışladığını sezinlemiş midir acaba?

Bu sabah, kitaplığın raflarındaki kitaplarıma baktım ve onların benim varlığımdan hiç haberi olmadığını düşündüm. Ben onları açıp da sayfalarını çevirdiğimde yaşama dönüyorlar, ama yine de kendilerinin okuru olduğumu bilmiyorlar.

Nisan

Yüzeye Çıkış

CUMA

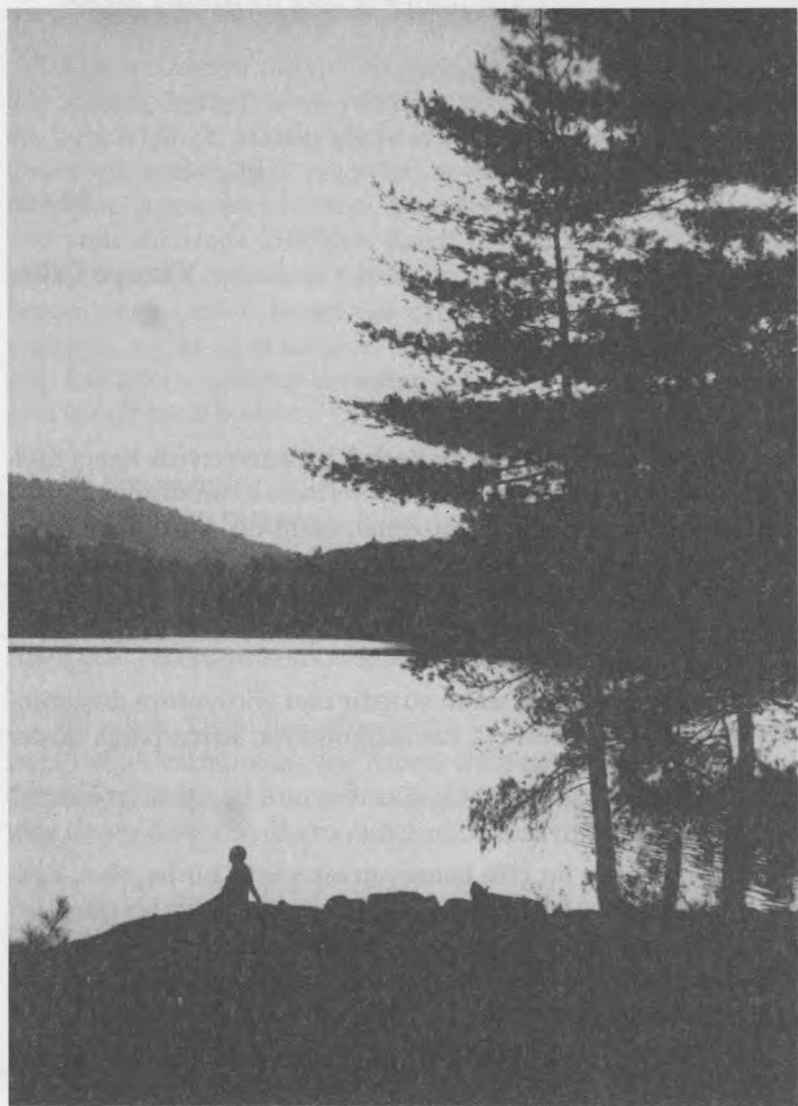
Akşam yemeğinde, kızım Rachel, babamın en çok hangi özelliğini anımsadığımı soruyor. Cevap vermem uzun sürüyor, çünkü babamın en çok anımsadığım yönü, onun dış görünüşü (iri, bıyıklı, siyah saçlı bir adamdı), ama biliyorum ki kızımın sorduğu bu değil. Çocuklarım pek tanımadı onu, çünkü nerdeyse yirmi yıl oldu babam öleli ve kızıma ne söyleyeceğimi bilmiyorum.

Garip bir biçimde, uzun süredir onu görüyorum düşlerimde; birbiriyle ilişkisini çıkaramadığım kısa, parça parça düşler bunlar.

İki örnek:

Vahşi Batı'da bir çöle benzeyen bir yerde, bir heyelan. Koskoca, yuvarlak ve beyaz taşlar, kulakları sağır edici bir gümbürtüyle yuvarlanıp geliyor ovadan. Beni altlarına alıp ezeceklerini biliyorum, ama kımıldayamıyorum. Taşlar bana çarpıyor, ama beni yaralayacakları yerde, ben de bir taş oluyorum. Onlarla birlikte yuvarlanırken, yanımdan geçen daha iri bir taşın babam olduğunu fark ediyorum.

Babam ve ben bir lokantada yemek yiyoruz. Gülümsüyor ve (eskiden ara sıra yaptığı gibi) iki parmağının tersiyle yanağımı

okşuyor, ben düşünüyorum: "Ne konuşacağız? Onun ilgisini çekecek ne söyleyebilirim?" diye. Birden, yüzünü göremediğim garson, önümüze kapaklı, gümüş bir servis tabağı koyuyor. Kapağını kaldırıyor, tabağın üzerinde, kömürleşmiş ufak bir denizkızının kalıntıları duruyor, köseleleşmiş derisinden kafatası görünüyor. Dehşete kapılıyorum. Babam, benim bu dehşet duygumun farkında değil, gülümsüyor.

Fransa'daki evimizi görebilse severdi sanırım. Özellikle şimdi, nisan ayında bahçede gezinmekten hoşlanırdı, C.'nin geçen yıl budadığı güllerin açtığı görülebiliyor artık.

"Ölmemiş olsaydı seni ziyarete gelir miydi?" diye soruyor Rachel.

Margaret Atwood, *Yüzeye Çıkış*'ta şöyle diyor: "Hiçbir şey ölmüyor ki, her şey canlı, her şey canlanmak için bekliyor."

CUMARTESİ

Yüzeye Çıkış, Kanadalı olduğunu bilerek okuduğum ilk Kanada romanı. Robertson Davies'in Depthford üçlemesini, James De Mille'in akıldan silinmeyecek bir bilim kurgu romanı olan *A Strange Manuscript Found in a Copper Cylinder*'ını [Bakır Bir Silindir İçinde Bulunan Tuhaf Bir Elyazması] ve bir de, babamın kitaplığında bulduğum Mazo de la Roche'un Whiteoaks destanını kırık dökük çevirisinden okumuştum; bunların Kanadalı yazarlar tarafından kaleme alındığını bilmiyordum. Milliyet kavramının ne kadar rastlantısal olduğunun kanıtı, belki de, rastladığımızda onu tanımadan önce, öğrenmemiz gerekmesinden kaynaklanmaktadır. Milliyet kavramı, özyaşamöyküsü ya da fabl anlatma kavramları gibi, kendiliğinden açık değildir.

Yüzeye Çıkış, Kuzey Quebec'te kaybolan babasını arayan, bu arada kendini doğal dünyaya teslim eden bir kadının öyküsüdür. Anlatıcıya eşlik eden arkadaşları, babasının topraklarını satın almak isteyen Vahşi Yaşamı Koruma Derneği üyesi, arayışı sırasında tanıştığı frankofonlar; hepsi, sahiplenme güdüsünün

Kanada doğasında anlamını yitirdiğini bilmeksizin, çevrelerinde uzanan vahşi toprakları sahiplenmek ister gibidir.

Atwood bir keresinde bana, Robert Frost'un "Topraklar bizimdi biz onların olmadan önce" dizesinin Kanada'da hiçbir anlamı olmadığını söylemişti.

On üçüncü yüzyılda, büyük mistik Rumi, "Övmek, boşluğa teslim olma eylemini övmek demektir," diye yazmıştı.

PAZAR

Kahvaltıdan önce, onarılması gereken bir duvardan ve kilisenin duvarının yanına ne dikeceğimizden konuşarak dolaşıyoruz bahçede. Ta başından beri, bu eve sahip olduğumuz değil de, onun bize, bizim bakımımıza emanet edildiği duygusunu taşıyoruz, yüzlerce yıl yaşında bir şeye, eskil ölülerin kemiklerinden büyümüş meyve ağaçlarına sahip olmak, akıl almaz bir şey. *Yüzeye Çıkış*'ın son sayfalarında, anlatıcı, sonunda babasının vahşi ortamın içine zorla girmiş biri olduğunun farkına varmış olması gerektiğini söylüyor: "Oraya yapılan kulübe, çitler, yakılan ateşler, açılan patikalar birer saldırıydı; mantığın aşkı dışarıda bırakışı gibi, şimdi de kendi çitleri onu dışarıda bırakıyor."

Bu sabah radyodan: Bush'un ordusu Bağdat kapılarında. Askerler, "kurtarıcı" bayrağı altında zorla kente girmeye çalışıyor; bölgede Amerikan denetimi kurmak üzere Irak'ı zalim diktatöründen kurtarıyor. Böyle şartlar altında, Saddam ve Bush gibi figürler arasında ahlaki bir ayrım yoktur; her ikisi de, kendi çıkarı için çalışan, tanrılar tarafından seçilmiş, sonunda özel olarak ödüllendirilecek bir araç olduğundan emin birer Agamemnon'dur. Agamemnon, kendi kızı İphiegeneia'yı, donanmasını Troya'ya ulaştıracak rüzgârlar uğruna kurban etmek isteyen babadır. Ovidius'a göre, "kamu yararı için babalık sevgisini kurban etmiş olan kral"dır. İphigeneia için yetersiz bir avuntu.

Nikaraguali şair Rubén Darío, 1905'te Roosevelt'e seslendiği şiirinde, Birleşik Devletler'i "Mermiyi attığınız yeri/ Geleceğiniz sanmak"la suçlar.

"Hayır," der Darío pervasızca.

Televizyonda bir Fransız gazeteci ilk kez adam öldürmüş bir İngiliz askeriyle röportaj yapıyor. "Silahlı çarpışmada ilk bulunuşunuz mu bu sizin?" "Evet." "Korktunuz mu?" "Korkmaya zamanınız olmuyor. Size öğretilen şeyi yapıyorsunuz. Düşünmüyorsunuz ne yaptığınızı." Ne var ki, yaşadığı sürece, hiçbir şey artık eskisi gibi olmayacak onun için.

Kant'a göre, Akıl ve Çılgınlık komşu iki alandır, sınırları birbirine o kadar yakındır ki, birinin sınırları içine girmedikçe, diğerini anlamak olanaksızdır.

Yüzeye Çıkış'ta da öyle. Kitabın yarısına gelindiğinde, anlatıcı, babasının kayboluşu için bulduğu açıklamanın yanlış olması gerektiğini anlar; vahşi yaşamda aklını yitirecek kadar dalmamıştır kaya resimleri araştırmasına. Tersine: "Akıl sağlığına ve dolayısıyla ölüme dair tartışma götürmez kanıtım vardı şimdi. İç rahatlığı, elem; birinden birini duymuş olmalıyım. Bir boşluk, bir hayal kırıklığı; deliler, sığınmak için nereye giderlerse gitsinler, geri dönebilir, fakat ölüler dönemez, yasaklıdır onlar."

Kuzey Amerika'nın Abnaki halkı, kayalara resim yapma işini, özel bir tanrılar grubu olan Oonagamessok'larm yönettiğine inanırdı. Abnakiler, bu resimlerin zamanla kayboluşunu, beyazların gelişinden beri kendilerine yeterince ilgi gösterilmeyen tanrıların öfkesine yorardı. Anlatıcının babası (Atwood'un bize söylediğine göre) duyarsız akıldan mustarip biridir, kaya resimlerinin anlamından çok onların hangi malzemeden yapıldığıyla ilgilenmektedir; çocuklarına Tanrı'nın bir boşinan olduğunu açıklamıştır: "Bir boşinan... yani var olmayan bir şey. Çocuklarınıza Tanrı'nm var olmadığını söylerseniz, onlar sizin tanrı

olduğunuza inanmak zorunda kalırlar, fakat en sonunda sizin bir insan olduğunuzu, bir gün yaşlanıp öleceğinizi anladıklarında ne olur? Yeniden dirilme bitkilere özgüdür, pazar okulunda, nergislere övgüler dizip İsa bugün ayağa kalkıyor diye şarkı söylerler; fakat insanlar soğan değildir ve mantıklı bir biçimde açıkladığı gibi, toprağın altında yatarlar."

Bazı Yahudiler, ölülerinin mezarları üzerine, Mısır'dan çıkışlarından sonra çölde gömdükleri yakınlarının anısına küçük yığınlar halinde çakıl taşları koyarlardı, çölde bu taşlar, yer değiştiren kum tepeleri arasında mezarların yerini işaretlemede kullanılırdı. Bir keresinde bir haham, şakayla karışık, "Ölülerin mezarlarından çıkmasını da önler," demişti bana. Babamın mezarını son ziyaretimde, sırf orada bulunuşumu işaretlemek için, mezar taşının üzerine bir yığın çakıl taşı koydum. O taşlardan bir-ikisini, kitaplığımda tahta bir kutuda saklıyorum şimdi.

PAZARTESİ

Surfacing, İspanyolca'ya *Saliendo a la superficie*, ya da *Emergiendo* ("yüzeye çıkış" ve "ortaya çıkma") olarak çevrilir, ama her ikisi de kabadır, müzik taşımaz. İspanyolca çeviri için bir başlık ararken, birden *alborada* sözcüğü geldi aklıma; yeni bir günün ortaya çıkışı.

Yüzeye Çıkış'ta yüzeye çıkan tam olarak nedir?

SALI

C. bahçenin üzerinden uçan ve havuzun yüzeyini sıyırıp geçen bir kırlangıcı gösteriyor. "Güzellik tanrıçalarının eğittiği bir gece kuşudur o. Sabah ışığını seven bir yarasadır. Yunus balığının göksel yansısıdır. Bir alabalığın sevgiyle evcilleştirilmesidir." Acaba kaç okur, bu dizelerin John Ruskin'in olduğunu tahmin edebilecek?

Bugün, Calgary'den, Peter Oliva'dan bir mektup geldi. Sonsuz Kanada manzaralarını düşünüyor ve bunlarla şimdi bura-

da, Fransa'daki çevremde uzananlar arasındaki farkın, temelde bir boyut farkı olduğunu anlıyorum. Burada, kolumu uzatsam bir kiliseye, bir ağaçlığa, bir tepeye dokunabilirmişim gibi geliyor. Kanada'da (Arjantin'de olduğu gibi) ufuk hep geriye çekilir; Drieu La Rochelle'in yatay vertigo dediği şey.

Atwood: "Yassı tepelerde otlayan ineklerin, yapraklı ağaçlar ve ölü karaağaç iskeletlerinin arasından geçtik, daha sonra iğne yapraklı ağaçlar ve dinamitle açılmış pembe ve gri granit geçitlerden geçip çerden çöpten turist kulübeleri arasına daldık; üzerinde KUZEY GEÇİDİ yazan işaret levhaları gördük, en azından dört kasaba var kuzeye geçit verdiğini iddia eden. Gelecek Kuzeydedir, bir zamanlar politik bir slogandı bu; babam bunu duyduğunda kuzeyde geçmişten başka hiçbir şey olmadığını söylerdi, hatta ondan bile yokmuş kuzeyde."

Avrupalınm imgeleminde, Kanada'nın kuzeyi bomboştur; Mary Shelley'nin romanının sonunda, Frankenstein'm canavarı işte bu boşluk içinde kaybolur.

DAHA SONRA

Büyük bir arı ya da küçük bir kuş, C.'nin girişteki saksılara diktiği çiçeklerin arasında uçuşup duruyor. Küçük bir sinekkuşu sanırım, ama kesin söyleyemiyorum, çok hızlı hareket ediyor. Adamakıllı görmeden önce ne olduğunu bilmem gerek.

Yüzeye Çıkış'm son sayfalarından birinde:

> Gölden bir balık fırlıyor
> Bir balık düşüncesi fırlıyor.

Daha önce, anlatıcı, çocukluğunun Kuzey Quebec'ine ("yurt toprak, yabancı bölge") girerken, bir gerçekdışılık duygusuyla doludur; hiçbir şey bir zamanlarki gibi görünmemektedir. Belki de bu bizim geçmişle ilgili gerçek yaşantımızdır; onu ne zaman

yeniden ziyaret etsek, o (ya da belleğimiz) değişmiştir. Anımsanacak an sayısı kadar özyaşamöykümüz vardır.

Atwood, geçen yılki Cambridge derslerinin toplandığı kitabın girişinde şöyle yazmıştı: "Hepimiz zaman içine sıkışıp kalmışız, kehribara hapsedilmiş sineklerden çok –o denli sert ve berrak bir hapishane değil bizimkisi– şeker pekmezine yapışmış kalmış fareler gibiyiz.

ÇARŞAMBA

Masallar dışında, hiç kimse Avrupa doğasında kaybolmaz. Belki ortaçağlarda kaybolanlar oluyordu, belki Pireneler'in ya da Karpatlar'ın birkaç gizli kalmış köşesinde hâlâ kaybolanlar vardır. Ama Avrupa'da, görüş alanınızda mutlaka bir yol, bir ev bulunur. Cenova Gölü kenarında oturup onun güzelliğini Kanada'daki bildiğim göllerle karşılaştırdığımda ne kadar yapay kaldığını düşündüğüm aklıma geliyor. Kanada'da, Atwood'un anlatıcısı söylüyor: "Göl aldatıcıdır, hava değişir, rüzgâr hızla artar; her yıl insanlar boğulur, tekneler ağzına kadar yüklenir ya da sarhoş balıkçılar, suda batmış kütükler, yaşlı ıslak, bir kısmı çürümüş, su yüzeyinin altında yüzen kütüklerin arasına son sürat dalarlar... Nirengi noktalarını hatırlamıyorsanız, dolambaçlar yüzünden yolunuzu kolayca kaybedebilirsiniz..." Ve yine: "Kıyıya karşı konuşan küçük dalgalar, çok dilli dalgalar."

Gwendolyn MacEwen'in bir şiiri şöyle biter:

Kâşif, burası ne kadar güzel, ne kadar yeşil, ama,
Sen bunun için gelmediğini söylüyorsun buraya;
Bir tür genişlikle hareket etmek istemiştin,
Büyük bir merhamet düşünmüştün, kederli bir düş.
Ama yüreğindeki özlem daldıkça daldı derinlere,
Batıyorsun, batıyorsun, uykular içindesin
Basit bir dünyada;
Orada aşağılarda bir şey var, sana anlatılsın istiyorsun.

PERŞEMBE

Gri bir hava. Kahvaltıdan sonra mutfakta kalıp okumayı düşünüyorum, ama yazmak zorunda olduğum eleştirinin son günü olduğu geliyor aklıma. Ancak görevimi yaptıktan sonra dinlenebileceğim inancından kurtaramıyorum kendimi. Sabahı, hiçbir şey yapmadan, yalnızca okumak zorunda *olmadığım* bir kitabı okuyarak tembellikle geçirmek birazcık ayıp geliyor bana. Çocukken de, oyuncak çiftliğimle, örneğin ancak odamı düzelttikten sonra oynayabileceğimi kendi kendime söylerken de böyle hissederdim.

Sanıyorum, Atwood'un anlatıcısı da aynı gereksinimi hissediyor. Araştırmasının başlarında, nasıl bir sona ulaşacaksa, ona acı çekerek ulaşması gerektiğini fark ediyor: "Çok erken geldik buraya, acı çekmeden buraya ulaşamayacakmışım gibi bir şeylerden yoksun hissediyorum kendimi; şimdi bir kurtuluş kadar mavi ve serin, gözlerimizin önünde uzanan gölü ilk görüşümüz gözyaşları içinde, bir kusma rahatsızlığı duyarak olmalıymış gibi."

Tanrı'nın yağmurunu arayan kavrulmuş ruhlara şöyle der Aziz Teresa: "Her şeyi yitirmedikçe zayıflama, çünkü gözyaşları kazandıracak sana hepsini; bir yağmur ötekini çağırır."

CUMA

Bu yıl bahçede ilk öğle yemeği.

Time dergisi, Anglo-Amerikanların bombaladığı Irak'ı "yeniden kurmak" için, özel şirketlerin 25 milyarla 100 milyar dolar arasmda değişen teklifler vereceği bir Irak'ı Yeniden Kurma Konferansı'nın toplanacağını yazıyor. *Time*'a göre, bu konferansm toplanma hazırlıkları ilk saldırıdan aylar önce başlamıştı. Jean-Jacques Rousseau: "Nakit teslim et, çok geçmeden demir olarak alırsın."

Amerikan varlığı, *Yüzeye Çıkış*'taki Kanada görünümü üzerinde hayalet gibi beliriyor. İşin garibi, anlatıcının arkadaşları-

nın Amerikalılara karşı duyduğu öfke karikatür gibi kalıyor. "David, havadan sudan konuşuyormuş gibi: 'Şu lanet faşist domuz Yankiler,' der."

Her şeyden çok diyaloglar gösterir bir romanın tarihini.

Anlatıcının arkadaşları gibi, çoğu Kanadalı, Amerikalılarla alay etmeye hemen hazırken başkalarını eleştirmede son derece dikkatlidir. Çoğu zaman, Carlyle'ın "Çorbadan ikinci kez istemektense çarmıha gerilmeyi yeğleyen riyakâr züppe kibarlığı" denen şeyle maluldürler.

PAZAR

Irak'taki ölü ve yaralılar hakkında yeni haberler akıp duruyor. Televizyondaki görüntüler tam bir kaos halini gösteriyor. Iraklı yazar Cabbar Yasin Hüseyin, Basra'ya giren İngiliz tanklarını anlatıyor; yolun kenarında, dehşete düşmüş bir genç adam, kollarını teslim anlamında kaldırmış, dört bir yana dönüyor. Tanklar gürüldeyerek geçiyor yanından, genç adamsa elleriyle yüzünü kapatıyor; hâlâ yaşadığına inanmıyormuş, hâlâ yaşıyor olduğundan emin olmak istermiş gibi. "Daha fazla taşıyamayacağı özgürlük verilecek mi ona? Yoksa bütün bunlarda geleceğinin belirsizliğini mi okuyor?"

Yüzeye Çıkış'ta anlatıcı, çevresindeki hayaletlere, "Ne kurbanı, ne istiyor bunlar?" der. Soru her zaman budur.

Joyce'a göre bir hayalet:
Stephen'ın bir deri bir kemik kalmış cüzam sarısı anası kaskatı kalkıyor döşemeden, başında solmuş turuncu çiçeklerden bir çelenkle, yüzünde yırtılmış bir düğün duvağı, yüzü yıpranmış ve burunsuz, mezar küfünden yemyeşil. Saçları seyrek ve uzun. Çevresi mosmor oyuk göz çukurlarını Stephen'a dikiyor ve dişsiz ağzını açarak sessiz bir sözcük söylüyor...)...
ANA: (Belli belirsiz bir ölüm çılgını gülümsemeyle)
"Bir zamanlar ben güzel May Goulding idim. Öldüm."

PAZARTESİ

Hava birden serinledi ama hâlâ güneşli. Kedi, nerdeyse üç gün oldu, yemek için eve dönmedi.

Anlatıcı: "Masayı temizledim, konserve domuz pastırmasının yağ kırıntılarını tabaklardan ateşe sıyırdım, ölülere yiyecek olsun diye. Onları yeterince beslerseniz geri dönerler; yoksa tersi miydi, yeterince beslerseniz uzak mı dururlardı? Kitaplardan birinde yazıyordu, unutmuşum."

Büyükannem yemekten sonra masada kalan ekmek parçalarını atmadan önce hep öperdi, yemediğimiz yiyecekler artık bizim değil de başkalarının, belki de ölülerinmiş gibi, saygı göstermek zorunda hissederdi kendini. Sanıyorum, kendisinden önce gitmiş olanlar ve sonra gelecek olanlarla bir tür devamlılık içinde duyumsardı kendini, ekmeği öpmesiyse onların hayalet varlıklarının, bellekte yer eden ya da önsezisel bir şeyin, bir kimsenin kabulü idi. Belki de Hamursuz yemeğinde, İlyas Peygamber için yere bir bardak şarap dökerken, daha sonra da, geleneğe göre, kapıyı açıp tören sözcüklerini söylerken bunu düşünürdü: "Haydi, bütün açlar girsin ve yesin."

PERŞEMBE

Arjantinli yazar Alicia Borinsky'ye kitaplığımı gösterdim. Ortak tanıdıklarımıza rastlayınca durduk, ikimizin de gençliğimizde okumuş olduğumuz Arjantinli yazarların kitaplarının ilk baskıları; Silvina Ocampo, Cortázar, Oliverio Girondo. Sonra Kanadalı yazarları gösterdim, tanımadığını söyledi: Sandra Birdsell, Sharon Butala, Anne Michaels, Andreas Schroeder, Susan Swan. Bir itiraf; abece sıralamasından alınan gizli hazlar.

Atwood'un kitaplarından hangisi gelecekte klasik olarak kabul edilecek? *Yüzeye Çıkış* mı, *Nam-ı Diğer Grace* mi, *Hizmetçi Masalı* mı? Virginia Woolf, kendini Ouse Nehri'ne atmadan bir yıl önce, "Gelecek kuşaklar dostlarımızdan hangisiyle en çok

ilgilenecek?"diye soruyordu. Bense şunu sormak isterdim; benim gizli yazarlarımdan hangisi gelecekteki okur kuşaklarının ilgisini çekecek? Richard Outram mı? Liliana Heker mi? Izak Mansk mı? Racher Ingalls mı? Phil Cousineau mu? James Hanley mi? John Hawkes mi?

CUMA

Kedi geceleyin döndü.

Sonlandırma yolları:
Öykülerin sonlarıyla ilgili olarak Walter Benjamin, romancı Leskov'un, Rus halk inançlarına uygun olarak, "Yeniden dirilişi, bir şekil değiştirmeden çok peri masallarındakine benzer bir anlamda, bir büyüden kurtulma olarak yorumladığını" söylüyordu. *Yüzeye Çıkış*'ın son sayfaları, tamamen masal tonunda yazılmış hissini verir okura. Anlatıcı, insanların hayali dünyasından doğanın, hayaletlerin ve hayaletimsi varlıkların sahici dünyasına girer. Ne günahtan kurtuluş, ne alışılmış anlamda sonuç, ne de "yeniden diriliş" vardır, daha çok bir büyünün sonlanması söz konusudur.

Atwood bu sonu şaşırtıcı bir basitlikle başarır. Bach, klavye çalmanın çok basit olduğunu söylerdi; doğru tuşa doğru bir güçle ve doğru anda basmalısınız, hepsi bu.

CUMARTESİ

Yüzeye Çıkış'ın çoğu yerinde, gerçek dünya anlatıcıya tekinsiz, anlaşılmaz görünür; son bölümde, bu tekinsiz dünya gerçek olarak kurulur, kendi koşulları dahilinde anlam kazanır. Anlatıcı insan yapısı dünyadan kaçarken, Frankenstein'ın canavarı gibi, kovalanan bir hayvan gibi ormanlar içinde çıplak koşmaktadır; hatta vahşi bir hayvan gibi tüyleneceğine inanır. "Bunlar böyledir işte," der şimdi kendisini arayanlar için, "huzurlu olmaya bırakmazlar seni, kendilerinde olmayan şeye senin sahip olmanı istemezler."

Onun şimdi istediği tek ilişki, ancak vahşi doğayladır; yapay yola adım atmayacaktır, "metalin dokunduğu, yara izi bıraktığı hiçbir şeyle işi yoktur". Robinson Crusoe'nun –batan gemiden kurtarılmış aletler ve kitaplarla tek kişilik toplumunu kurmuştu o– ritüellerini tersine çeviren anlatıcı, tam tersi bir kurumun ritüelini hareket geçirir; fotoğrafları ve Kutsal Kitap'ı yakar, bardakları ve tabakları parçalar, gazete kesiklerinden, resimlerden yapılan yapıştırma kitaplarını yırtar, örtüleri ve giysileri parçalar. "Tarihten gelen her şey yok edilmeli," der.

Topallayarak, kanlar içinde, "beki de kendisini kurtarmış olan tanrılara kızarak", "ayakkabıların bastığı aşınmış yerlere basmamaya çalışarak" göle doğru iner ve babasının hayaletini görür. Daha doğrusu, babasının dönüştüğü şeyi görür; "burada fazla uzun zaman yalnız başına kaldığında karşılaştığın şey"i, fakat adam hiç ilgilenmez onunla. Çünkü şimdi o da yaban yaşamı benimsemiştir, yabani bir yaratık değil de taştan ya da ağaçtan bir şey, Apollon'dan kaçan Daphne'ye dönüşmüştür. Bir dalgıçkuşu, manzaranın bir parçası olarak görür onu. "Görüntünün bir parçasıyım, herhangi bir şey olabilirdim; bir ağaç, bir geyik iskeleti, bir kaya." Bir tanrının özverisi insan şeklini almaksa, bir insanın özverisi de taş, ince bir dal, çamur olmaktır. İnsan İsa, Adem'in ağacına yapışmıştır.

İsa'nın çektiği acının anlatımı olarak *Yüzeye Çıkış*.

San Juan de la Cruz'un, ruha delicesine âşık olan İsa'yı betimleyişi (Roy Campbell'in çevirisiyle):

Sonra, uzun süre sonra, bir ağacı soydu,
Güçlü kollarını iki yana upuzun açtı,
Ve ölüme yenilinceye kadar o ağaca sarıldı,
Öyle derin yaralıydı ki yüreği.

Mayıs

Brás Cubas'ın Ölüm Sonrası Hatıraları

SALI

Sabahın erkeninde hava sıcaktı; uyuyamadım, bu yüzden kalkıp daha şafak sökmeden kitaplığa indim, kediyi de uyandırmış oldum böylece, hiç hoşuna gitmedi bu.

Alman yayıncım Hans Jürgen Balmes, uykusuzluk üzerine bir antoloji hazırlamamı öneriyor. Ufak tefek bazı şeyler çıktı ortaya:

- "Hiçbir zaman, hatta uykusuzların her iki yana yatmayı da denedikten sonra keşke bir üçüncü yanım daha olsaydı dedikleri, gecenin o kasvetli saatlerinde bile, sol tarafına yatmayı denememişti." Nabokov, *Pnin*
- "Geceleyin, uyku ile uyanıklık arasında uzanmış yatarken, uzun, tüyler ürpertici bir iç çekiş bastırırdı içine; bunun, beyninin bir kez daha onun dehşetine yakalandığının işareti olduğunu ve zamanla –zamanı geldiğinde– onu doğuracağını öğrenmişti." Kipling, "In the Same Boat" [Aynı Gemide]
- "Aklımızın, düşünceler, nedensel zincirler, kendine özgü usavurmalar ve tanımlar üretmesi, sımsıkı kapalı gözlerin kutsal deliliği veya düşlerin bilge çılgınlığı lehine kendinden feragat etmeyi reddedişinin çılgın inatçılığı

değilse nedir uykusuzluğumuz? Uyuyamayan insan (birkaç aydır çok, pek çok vesileyle bunu gözleme fırsatı buldum) az-çok bilinçli olarak, şeylerin akışına inanmayı reddeder." Marguerite Yourcenar, *Memoirs of Hadrian (Hadrianus'un Anıları)*

- "Bir anlık, nerdeyse dayanılmaz kesinlikte çok-şekilli bir dünyanın yapayalnız ve saydam tanığıydı o... Uyumakta zorluk çekiyordu. Uyumak, dünyadan çekip almaktır kendini." Borges, "Funes the Memorious" (Bellek Funes)
- Bir Ortaçağ Mısır başvuru kitabının adı: *Gece Körü için Şafak.*
- "Uykusuz geçen bir gece. Birbiri ardına uykusuz geçen gecelerin üçüncüsü bu... Sanıyorum, yalnızca yazıyor olmamdan kaynaklanıyor bu uykusuzluk. Çünkü az da yazsam kötü de yazsam, bu küçük şoklar beni yine de duyarlı hale getiriyor, özellikle akşama doğru, ondan da çok sabahları, karnımı deşecek ve bana her şeyi yaptıracak büyük anların yakınlığını ve kaçınılmazlığını hissediyorum; kontrol etmeye zaman bulamadığım içimdeki karmaşada, huzur bulamıyorum." Kafka, 2 Ekim 1911
- "Yayından bir gece önce, devamlı düşler, korkular ve endişelerle paramparça olan, huzursuz uyku. Sonunda şafak söktü ve Luís Tinoco, erken kalkan biri olmamasına karşın, güneşle uyandı ve basılmış sonesini okumak için dışarı çıktı." Machado de Assis. "Günü Olmayan Şafak"

Yazmak değil de okumak beni uyanık tutuyor. Okumak, *par excellence** uykusuzların işidir.

Kitaplık serin. Işık odaya girmeye başlarken kitaplara bakıyorum, bilmek istediğim her şeyi içerdiklerine dair rahatlatıcı bir izlenim var içimde; *Moby Dick*'teki Queequeg'in dövmeleri gibi derimin bir uzantısı onlar sanki: "Göklere ve yere dair eksiksiz bir kuram, hakikate ulaşma sanatı üzerine gizemli bir kitapçık işlenmiş" üzerlerine.

* Fransızca: özellikle (ç.n.)

"Yaşamın her mevsimi, bir öncekini düzelten, değiştiren ve kesin basıma ulaşılıncaya kadar yeniden düzeltecek olan, sonunda editörün kurtlara sunacağı bir yeni basımdır." Machado de Assis'e göre bizler, tıpkı okurken uykumuzu kaçıran kitaplar gibi, yeniden gözden geçirilmesi gereken paragraflarla doluyuz.

ÇARŞAMBA

Kitaplarımın çoğunda, kendi gizli işaretleri kadar, benim imzam, onları ilk okuduğum gün ve yer, okurken sayfa kenarına alınmış kargacık burgacık karalamalar vardır. Öteki mesleklerden kişilerde olan bu iyelik tepkeleri bende de var: Paris Opera'sının kubbesine gururla adını kazıyan Garnier'den beri, yaptıkları binalara imzalarını atan mimarlar; topladıkları *fleur de sel* [tuz çiçeği] kutularının kapaklarına imzalarını atan Camargue'lu tuz toplayıcıları; bir mobilya parçasını bitirmeden hemen önce, bir tahta çatlağının içine kendi adlarını ve işin bitiş tarihini yazdıkları bir kâğıt parçası sokan mobilyacılar.

Charlotte, rafları yapan yerel marangozun öyküsünü anlatıyor bize. Tam da kendine uygun bir adı olan Bay Dubois'nın sağ elinin dört parmağı eksik. Bir kalası biçerken bıçkıya kaptırmış elini. Bir komşu, atölyede yerde boylu boyunca, kanamalı durumda baygın yatarken bulmuş onu ve hastaneye götürmüş, ama biçilmiş parmakları almayı unutmuş. Bay Dubois atölyeye döndüğünde parmaklardan sadece birini bulmuş. Yerden almış ve evinde bir rafa koymuş, gelene gidene bir hortlak hazzıyla gösteriyormuş onu. Bir gün onun da ortadan kaybolduğunu fark etmiş; aç bir farenin onun götürdüğünü düşünüyormuş. Görevine bağlı Bay Dubois, olan bitenin hikâyesini yazmış ve kâğıdı, kaza sırasında yapmakta olduğu mobilyanın içine sokmuş.

Machado de Assis'e göre (Diderot'ya ve Borges'e göre de) bir kitabın başlık sayfasının, babalığını paylaştıkları için, hem yazarın hem de okurun adını taşıması gerekir.

Machado de Assis, *Brás Cubas'ın Ölüm Sonrası Hatıraları*'nın (bir başka uykusuz gecede raftan çekip almıştım onu) ortasına doğru, "Bu kitabın en büyük kusuru sensin, ey okur," diyerek suçlar okuru. "Sen yaşlanmak için acele ediyorsun, kitapsa çok yavaş ilerliyor; sen öykülerinin dosdoğru ve eylemle dolu olmasını, ölçülü ve akıcı bir biçemde anlatılmış olmasını istersin, ama bu kitap ve benim biçemim, sağa sola yalpalayan, bir durup bir yürüyen, yakınan ve bağıran, yüksek sesle gülen, yukardaki gökleri tehdit eden, ayağı kayan ve düşen iki sarhoş gibidir..."

PERŞEMBE

Brás Cubas'ın Ölüm Sonrası Hatıraları, notlardan, diyalog parçalarından, kırpılmış aşk sahnelerinden, kısa karakter taslaklarından ve mini denemelerden ibaret çok kısa bölümler keşmekeşidir; bütün bunlar, kitap başladığında zaten ölmüş olan bir gönülsüz kahramanın, umutsuz Brás Cubas'ın özyaşamöyküsünü oluşturur.

Machado de Assis garip bir adamdı. 1839'da doğmuştu, babası Carioca melezi bir ressam ve tezhipçi, annesiyse bir senatörün dul karısının hizmetinde çalışan ve Machado henüz küçük bir çocukken ölen olan beyaz bir Portekizli çamaşırcı kadındı. Soylu dul, çocuğun vaftiz annesi seçildi ve oğlan yoksul ve zengin aile ortamları arasında gide gele geçirdi çocukluğunu. Babası yeniden evlendi, ona okumayı ve yazmayı öğreten de üvey annesi oldu. Daha sonra, mahallenin Parisli fırıncısı, oğlanı Fransızca çalışmaya ve Lamartine'in, Victor Hugo'nun kitaplarını okumaya teşvik etti. Bu ikisi, Machado'nun yaşamı boyunca en sevdiği yazarlar arasında kaldı. Romantik, özlü, eleştirel, ironik bir dünya görüşüyle büyüdü, yazdığı her sayfada apaçıktır bu. "Büyüdüm; ailemin bunda hiçbir payı yoktu. Manolya ağaçları, kediler nasıl büyürse, ben de öyle doğal biçimde büyüdüm."

Machado de Assis, Brezilya'da Romantikler arasında sınıflandırılır, ama ben onun duyarlılığının derinden Barok olduğu-

nu sanıyorum. Barok edebiyatta, herhangi bir şey ancak başka bir şey ifade ederse gerçektir.

Brás Cubas'ın Ölüm Sonrası Hatıraları'na öyle büyük bir düşkünlüğüm vardır ki, dostlarımdan çok az kişinin onu okumuş olduğunu görmek hep şaşırtmıştır beni. Bize haz veren şeyin başkalarına da haz vermesi gerektiğini düşünürüz; aslında, sonunda hepimiz anlarız ki, bizim mahrem aşklarımızı bölüşen özel arkadaş okur çevremiz çok az kişiden oluşur. (Kederli yaşamını anlatmaya başlarken, Brás Cubas'ın cenaze törenine on bir arkadaşı katılır; yalnızca on bir kişi.)

Kitaplığımın raflarında *Brás Cubas*'ın (üçü çeviri), beş farklı basımını ve birçok yaşamöyküsü incelemesini sayıyorum. Sterne'in, Pynchon'un (hak etmiyor bunu bence, hiç tahammülüm yok ona), Cortázar'm popülerliğini düşününce, Machado de Assis'in (tabii Brezilya dışında) neden gizli bir yazar olarak kaldığını anlamakta güçlük çekiyorum. Ona benzer biri daha yoktur; adını andığım üç yazarın üçü de; Assis gibi, romanın parçalanmış, değişken, zamanın delik deşik ettiği bir gerçekliği nasıl ele alması gerektiği konusuyla ilgilenir, ama Machado de Assis, okura dağınık bir şekilde, sanki bir Meccano inşa kiti gibi görülen bir öyküyü anlatmada eşsizdir; sonunda parçaları bir araya getirerek metni okudukça kurgulamak, bütünüyle anlaşılır olsa da, göze görünür, önceden kurulu bir kalıp izlemeyen anlatıyı oluşturmak bize bağlıdır.

Machado'nun yazdıkları, okurun kurmacanm sadakatine bağlılığını devamlı olarak yıkar. Onu okurken, görünüşte olanaksız bir sihirbazlık hilesi seyreder gibi olurum. Onu görürüm, ama yine de gerçek olmadığını bilirim.

Chateaubriand, *Brás Cubas*'ın ilk cümlesini onaylardı: "Bu anılara baştan mı yoksa sondan mı başlasam, yani, en başa doğumumu mu yoksa ölümümü mü koysam diye bir süre ikircim-

lendim." Machado son sayfadan başlamayı seçer. Bana, bir an için de olsa ilkin son sözlere bir göz atmak için sayfaları çevirten de bu itki midir acaba?

PAZARTESİ

Brás Cubas'ın Ölüm Sonrası Hatıraları tam da yağmur yağarken okunacak bir kitap.

Kaderleri geçmiş ve gelecek kuşakların kaderlerine bağlı Yunan tragedya kahramanlarının aksine, Brás Cubas'ın hazin öyküsü, onu anlatışıyla biter. Kitabın son satırı: "Talihsizliğimizin kalıtını başka herhangi bir yaratığa bağışlamadım."

Birçok roman, olaylar sona ulaştıktan sonra anlatıldığı için, ölüm sonrası anıları diye adlandırılabilir belki. "Ölmek! Hepimiz öleceğiz; sadece yaşıyor olmak yeterlidir bunun için." Brás Cubas için ölümde uyku yoktur, yalnızca bir tür edebi uykusuzluk. Ölüm, ona göre bir başlangıç noktasıdır; yaşamı, artık sürmeyeceği için, kesinlikle düşünebildiğimiz andır. Cubas birçok başka şey olduğu gibi, insan şekline girmiş bir *momento mori*'dir.* Kitabın başında roman kahramanının zatürreden ölmesiyle iş bitmez; öteki karakterlerin de çoğu ölür. Kahramanın annesi ağır ve acılı bir ölümle can verir; ilk metresi İspanyol Marcella hastanede çiçek hastalığından ölür; topal Eugenia'nın sonu acıklıdır; Eulalia, düğününden bir gün önce sarıhummaya yakalanır; ikinci metresi Virgilia'nın kocası, tam bakan olmak üzereyken düşer ölür; Brás Cubas'ın en iyi dostu, deliliğinin tedavi edilemez olduğunu anladıktan sonra ölür. Ölüm, ender olarak kolaylıkla gerçekleşse de, Brás Cubas'ın, niçin doğuyoruz gibi eskil bir sorunun yanıtını sezinlemesini sağlar. Gizemin çözümü, bir detektif romanında olduğu gibi birinin artık olmamasını gerektirir.

"Yaşadığım gibi öleceğim," der bir keresinde Machado de Assis, "elimde bir kitapla." Onu son saatlerinde görmüş olan

* Latince: Ölümün ya da ölümlülüğün hatırlatıcısı (ç.n.)

José Verissîmo'ya göre, Machado'nun son sözleri: "Yaşam güzel," olmuştu. *Brás Cubas*'ta şöyle yazmıştı: "Açıksözlülük, ölü bir insanın birincil erdemidir."

Brás Cubas, "Cesedimin Soğuk Etini Isıracak İlk Kurda" adanmıştır.

SALI

Kedi, kuyruğuna şaşmış gibi yapıyor, bir süre seyrediyor onu, sonra yakalamak için üzerine atlıyor. Kuyruğuna benzer bir şey görmüş de bunun kuyruğu olmadığına inanırmış gibi; kurgusal bir kuyruk da denilebilir buna. Bu oyundan keyif almak için, tıpkı okur gibi, inançsızlığını bilerek bir kenara bırakmayı kabulleniyor.

Brás Cubas, anılarının, beyninin trapezinden sarkan ve "Şifremi çöz yoksa seni yiyip yutarım" sözleriyle dikkatini çekmeye çalışan düşüncelerden doğduğunu açıklıyor okura.

Yiyip yutmak; Bioy Casares, Arjantinli yazar Enrique Larreta'nın bir keresinde şöyle dediğini anımsıyordu: "(Casares'in) zihni o denli etkindi ki, onu okumaya bırakmıyordu; her cümle, onu kendi beynindeki dünyalara saptırıp okuduklarının anlamını yitirmesine sebep olan bir yığın fikir ve imge koyuyordu karşısına."

Şifresini Çözmek: Bugün, Fransız radyosundaki bir konuşmada, lisedeki yaşantısıyla ilgili anılarını yazmış Catherine Henri adında bir öğretmen, iyi bir öğrenciyi, "şaşırtılmasına izin veren biri" olarak tanımlıyordu.

PAZAR

Yine yollardayım. Üniversitede bir konferans vermek üzere İsveç'in kuzeyindeki Umea kentine geldim. Kaldığım otel 1800'lerde bir hastaneymiş, cesetleri andıran hastaların çevre-

sinde toplanmış kasap gibi doktorların, ameliyathanelerin tüyler ürpertici fotoğrafları süslüyor duvarları. Irak'taki savaş üzerine hiçbir şey duymuyorum burada, çatışmanın yankıları uzaklarda dağılıp gitmiş sanki. Çevredeki görünüm Kanada'yı andırıyor: Gökdelenler dışında tıpkı Regina ya da Winnipeg'e benziyor. Elimde *Brás Cubas,* odamda oturmuş gelip beni almalarını bekliyorum. Bir Lüteriyen pazarında, İskandinavya'nın uzak kuzeyinde, mikroptan arınmış bir odada oturmuş, yüz elli yıl ötedeki bir on dokuzuncu yüzyıl yazarını okuyor olmanın uygunsuzluğu dikkatimden kaçmıyor.

Yüzyıllarca önce yolcuların yanlarında taşıdıkları kitap torbalarından biri biçeminde bir anılar cildi hayal ediyorum. Gezdiğim yerlerde okumuş olduğum kitaplar aracılığıyla yaşamöyküm. Ölümden sonraki yaşamda yapılacak bir ödev.

Machado de Assis (ya da Brás Cubas) için ölümden sonraki yaşam, kendi üzerine düşünmenin tam yeridir, çünkü orada hepimiz yalnız başımıza olacağız. Hiçbir tanık olmayacak. Dante'nin ve Milton'un kalabalık cennet ya da cehennemlerinin aksine, Machado'nunkiler bir okurun ve bir kitabın yarattığı entelektüel bir alan gibidir; son derece özeldirler. Brás Cubas için yaşam, utançla ve iki yüzlülüğün "iğrenç ahlaksızlığıyla", başkalarının varlığının sebep olduğu yoksulluklarla delik deşik olmuştur. "Ama ölüm, ne büyük farktır bu! Ne büyük ferahlık!... Çünkü, aslında, ölümde ne komşular vardır ne dostlar, ne düşmanlar, ne tanıdıklar, ne de yabancılar; kimsecikler yoktur." Brás Cubas, herkes gibi, kalabalık bir uzamda, bu dünyadan yol arkadaşlarının kayıtsız bakışları altında geçip gittiğine dair bir iz bırakmak üzere, hikâyesini mezar ötesinden anlatmalıdır.

Paris'te, tanınmayan ve okunmayan bir yazar olarak ölümünden dokuz yıl önce, Perulu büyük şair César Vallejo, defterine şunları yazmıştı: "Bir insanın öldüğü saatte, bütün öteki insanların merhameti onun ölümünü engellemek için bir araya gelseydi, o insan ölmezdi."

PAZARTESİ

Stockholm. Duşu çalıştırmak olanaksız. Seyahatin asıl güçlüğü, yeni banyo donanımının nasıl çalıştırılacağını öğrenmek zorunda kalmak.

Brás Cubas'ın Ölüm Sonrası Hatıraları, (Machado'nun da kabul ettiği gibi) fazlasıyla Laurence Sterne ya da Joseph de Maistre tarzında bir konu dışı sözler kitabıdır: "Sanıyorum ki okur, meslektaşları olan öteki okurlar gibi, öyküyü düşünceye yeğler, böyle yapmaya da hakkı vardır bence. Oraya varacağız. Ama bir kez daha söylemeliyim ki, bu kitap tembellikle; bu yüzyılın kısalığıyla artık ilgilenmeyen bir insanın tembelliğiyle yazılmıştır; miskin bir felsefe kitabıdır, dengesiz bir felsefe üzerine kuruludur, kimi zaman sert, hoşgörüsüz, kimi zaman eğlenceli, ne kuran ne yok eden, ne donduran ne de ateşe veren, eğlencelik olmaktan biraz fazla, yol gösterici olmaktan biraz daha az bir şey."

"Konu dışına çıkışlar, hiç tartışmasız okumayı güneş gibi aydınlatır, onun canıdır, ruhudur. Onları bir kitaptan çıkarın, kitabı da kaldırıp atın...*" Sterne, *Tristram Shandy*'de.

Sterne öldüğünde, yalnızca kitabının satıcısı vardı cenaze töreninde. Haftalar sonra, Cambridge Üniversitesi'nde anatomi dersindeki öğrenciler, kesip biçmekte oldukları kadavranın *Tristram Shandy*'nin ünlü yazarının mezardan çıkarılan cesedi olduğunu dehşetle fark ettiler. Sterne'den geriye kalanlar tekrar gömülmek üzere mezarlığa gönderildi.

Konu dışına çıkmak, her şeyi kaydetmek anlamına gelmez. *Brás Cubas,* özet bölümler arasındaki (örneğin, Brás'ın babasının gömme törenini betimleyen sözcükler listesinden oluşan unutulmaz bölümle, Brás ile Virgilia arasındaki bir konuşmayı yazıya döken, bütünüyle noktalama işaretlerinden meydana gelmiş

* *Tristram Shandy,* Laurence Sterne, çeviri: Nuran Yavuz, YKY, 1999, s. 86.

öteki bölüm arasındaki) boşluklarda okura yer açan, dikkatle seçilmiş konudışı şeylerden oluşmuştur.

Samuel Butler'ın *Not Defteri*'nden: "Bir yazar, not almak için her yerde ve herhangi bir yerde durma ilkesini izliyorsa, gerçek ressamın taslak çizmek için herhangi bir yerde ve her yerde durması gibi, yapıtlarını özgürce kısaltabilir. Yazmada değil -her aptal yapabilir bunu- eksiltmedeki cömertliğiyle dahi ilan edilecektir. Elinizdeki zamana sığacak olanlardan daha fazla söyleyecek şeyiniz olduğu için, lafı kısa kesersiniz. Asıl ustalık, neyi göz ardı edeceğinizi bilmektir."

Akşam yemeğinde, editör Anders Björnsson'un bana anlattığına göre, kitaplığı bir yangınla tamamen yok olunca, birden, yeniden bir kitaplık kurmak için, ilk işinin hangi kitapları satın *almayacağına* karar vermek olduğunu hissettiğini anlatıyor.

SALI

Tekrar evdeyim. Yine yağmur. Bu değişmeyen hava koşullarında, zamanda kararlılık sanki mekânda kararlılığı vurguluyormuş gibi rahatlatıcı bir duygu var; eve döndüğüme sevindiriyor bu beni.

Bu kadar kısa zamanda (iki yıl var ya da yok) evin benimle ilgili kişisel bir tarih, bir senli benlilik tarihi edinmiş olması ne garip. Şimdi, burada geçen her an, olmakta olan bir şeyin yaşantısı değil yalnızca, onunla ilgili anılar, aynı zamanda. Sanki, az-çok bilinçli olarak, içinde yaşanılan anları, bir emeklilik maaşındaki fonlar gibi daha sonra çekmek üzere biriktirmişiz. "Değer bilmez okur," diyor Machado, "gençliğinde yazmış olduğun mektupları saklamazsan, bir gün eski sayfalardaki felsefeyi bilemez; kendini uzaktan, gölgeler içinde, üç köşeli bir şapka giymiş, ayağında her adımda insana yedi fersah yol aldıran sihirli ayakkabılar, uzun bir Asurlu sakalıyla, neşeli gaydaların ritmine uymuş dans ederken seyretme zevkini tadamazsın."

Daha öncesinde de şunlar: "İnanın bana, kötünün iyisi anımsamaktır; hiç kimse o andaki mutluluğa güvenmemelidir; onda Kabil'in tükürüğünün bir damlası vardır. Zaman geçsin hele bir, kasılma dursun, o zaman, evet, asıl o zaman gerçekten hoşnut olabiliriz kendimizden, çünkü bu yanılsamalar arasında daha iyi olan, acısız haz verendir."

Komşumuz yakacak odunlarından bir bölümünü bize vermek için geldi. Doksanına gelinceye kadar kendisine ne kadar odun gerektiğini hesaplamış; geriye kalanın tamamını dağıtacakmış.

ÇARŞAMBA

Okumalarım, yaptığım her şeye, gezdiğim her yere bağlanıyor. Brás Cubas, Coimbra'da okumak için Portekiz'e gider. Birkaç yıl önce, görkemli katedrali ve olağanüstü Barok kitaplığıyla bu eskil kenti ilk kez gördüğümde, (Portekiz'in en eski üniversitesinde dolaşırken, veliaht olmayan Prens Pedro'nun güzel karısı Inés de Castro'nun 1355'te öldürüldüğü Gözyaşları Evi'ni gezerken) tarihin ağırlığını, öğrenim hayatı bir paragraflık bir yer bile tutmayan genç Brás Cubas'm süreksiz hayaletinden daha az hissetmiştim. Bana öyle geliyor ki, okurken, bir gün başıma gelecek veya gelmiş de anlayamamış olduğum şeyler için, bilmeden, notlar alıyorum.

Bir Fransız yayınevi, hakkında hiçbir şey bilmediğim bir on dokuzuncu yüzyıl Çek yazarı Ladislav Klima'nın yazılarından oluşan bir kitap yayımladı. Bana bir Machado de Assis karakteri gibi görünüyor o; bir Schopenhauer ve Nietzsche öğrencisi, şüpheli bir tütün ikamesinin mucidi, buharlı motor kondüktörü, gazeteci, suçlu bulunmuş bir fabrikada gece bekçisi, amatör felsefeci. Geriye, Çekçe, Almanca ve Latince yazmalardan koskoca bir define bırakmış. Klima, dünyadaki yaşantımızı kavrama isteğiyle ilgili olarak şunları söylüyor: "'Dünyanın anlamını arıyorum' demek yerine, abartıların en abartılısı (bu sözcüğü söy-

ler söylemez, hemen o anda amacıma ulaşmış oluyorum) insan felsefesi, her köşe başında kendi kellesini arayarak gözyaşları içinde sokakları arşınlayan bir çılgın gibi davranmaktadır."

Okumalarım, yalnızca dünyada değil aynı zamanda sayfa üzerindeki yaşantımı renklendiriyor. Okuduğum bir yazarın sesini tamamen farklı bir başka yazarda bulmak, birbirinden anakaralar ve çağlar boyu ayrı iki yazarda aynı sesi görmek irkiltiyor beni. Muriel Sparks'ın pek İngilizvari ilk romanı *The Comforters*'ta [Rahatlatıcılar] konuşan kişi, Machado de Assis'in ta kendisi:

> Yarım yüzyıl boyunca titizlikle tapınarak ile din alanında olgunlaşmış, ağır ve kusursuz adımlarla dindarlıkta kendini geliştirmiş, döner merdivenin basamaklarını güvenle tırmanmış ve güvenini ikiye katlamak için meditasyonlarım günde iki kez derin nefes egzersizleriyle takviye etmiş bir adamın, o güne kadar bilmediği bir dertle karşılaştığında tam bir zihin bulanıklığına tutulması mümkündür.

CUMA

Kanadalı yazarlarla buluşmak için Torino'ya yaptığım bir günlük gezide, sevimli bir İtalyan kadın, "Torino'ya hoş geldiniz, Bay Martel," diye karşılıyor beni. Ona karşı çıkamayacak kadar yorgun olduğuma karar veriyor ve günü Yann Martel'in adıyla geçiriyorum, önüne gelen, *Pi'nin Yaşamı*'nı (*Life of Pi*) ne kadar çok sevdiğini söylüyor bana. O akşam Yann geldiğinde, insanlar sabahkinden ne kadar genç göründüğünü söylerlerse şaşmamasını söylüyorum ona.

Gazetede, bir grup bilgisayar korsanının Romanya maliye bakanlığı web sitesine girdiğini ve vergi listesine, işgal edilen görevin önemiyle doğru orantılı olarak tarh edilecek bir "ahmaklık vergisi" eklediğini okuyorum. Siteyi kapatmışlar ve önceki durumuna döndürmek için çaba uğraşıyorlar.

Machado de Assis'e göre, ahmaklık insanlık durumunun özüdür. "Başkalarının evlerine âşık olmak eski bir Ahmaklık oyunudur, öyle ki, bir evi üzerine alırsa, onu evden atmak çok zordur. Ne oyun ama! Yerinden edilemez, utancını yitireli uzun zaman olmuştur. Çoğu devamlı, ötekilerse yazlık, onun şu anda sahip olduğu çok sayıda evi düşünürsek, bu sevimli avarenin gerçekten de bütün ev sahiplerinin baş belası olduğu sonucuna ulaşmış oluruz."

PAZAR

Voltaire gibi Machado da, alayla, yoksul düşünür Quincas Borba karakteri aracılığıyla bir iyimserlik felsefesi önerir; Humanitizm dediği, acının yanılsama olduğunu söyleyen, Borba'nın felsefesi. Chesterton: "Gerçekten başkaldırmış olan kişi, bütün öteki insanları ne kadar iyi olduklarına inandırmak için genellikle umutsuz ve kendini öldürürcesine bir çaba içinde yaşayan ve ölen iyimserdir... İşaya'dan Shelley'e, büyük devrimcilerin her biri iyimserdi. Varoluşun kötülüğünden dolayı değil, insanların iyiliklerini gerçekleştirmedeki ağırlığından dolayı kızgındılar."

PAZARTESİ

Düşlerle dolu kısa bir gece. Yeniden uykuya dalmaya çalışmaktan vazgeçiyorum.

Çoğunlukla kitaplıkta geçen düşler görürüm. Dün gece düşümde içeri girdiğimde, odam insanlarla doluydu, çoğu tanıdığım ve şimdi ölmüş olan yazarlardı bunlar. Denise Levertov'u gördüğüme pek sevindim, öpmek üzere yanına gittim, ama o döndü, gülümseyerek uzaklaştı, daha sonra da kitaplığın raflarından kitapları çekip havaya fırlatmaya başladı. Birinin kafasına gelmesinden korkuyordum kitapların.

Gide, günlüklerinden birinde bir düşünü anlatır; Proust'u kitaplığında ziyaret etmektedir. Birden, bazı kitaplara bağlanmış

kısa bir ip çarpar gözüne. İpi çeker ve birçok kitap yere saçılır, sırtları kötü yara alır kitapların. "Aldırma," der Proust kusursuz bir beyefendi nezaketi ve tavrıyla. "Saint Simon'un .... basımı," der ve tarih verir. Gide hemen, yaraladığı kitabın, o güne kadar yayımlanmış en nadir ve en çok aranan kitaplardan biri olduğunu anlar.

SALI

Sıcak günler başladı. Girişin üzerindeki morsalkım çiçek içinde. Mavis'in öğüdüne uyarak, C. geniş bir tarha kozmos çiçekleri [yıldız çiçeği de denir] dikti: *Oxford English Dictionary*'ye göre, ilk kez 1650'de kullanılmış bir admış bu: "Evren, onun güzelliğinden dolayı Kozmos diye adlandırılmıştır." Evrenin adı bir çiçekten geliyor.

Bahçedeki mermerlerin üzerine yerleştirmek için bir güneş saati arıyorum. Bulduğumda, üzerine, "Bu da Geçer" ya da "Hepsi Yaralar, Sonuncu Öldürür" gibi bir özdeyiş yazdıracağım. Ya da şöyle bir şey olabilir:

Ben bir güneş saatiyim. Hiçbir sözcük
Kuşlara dair ne düşündüğümü dile getiremez.

DAHA SONRA

Paris'te, Hotel des Grands Hommes'deki [Büyük Adamlar Oteli] (Torino'dan dönerken kaldım orada) odamın duvar kâğıdında, üç ayrı özdeyişin yazılı olduğu bir on sekizinci yüzyıl deseni vardı. İlki, harabeler arasında oturmuş, heybetli bir köpeği seyreden kadının altında yazılı: "Dostluk, Zaman'dan korkmaz." Daha sonra, Cupid, Baba Zaman'ı ırmakta kürek çekerek karşıya geçirirken görülüyor: "Aşk, Zaman'ı geçirir." En sonuncusunda, Zaman Baba (uykudaki) Cupid'i aynı ırmakta kürekle çekerek karşı geçirirken: "Zaman, Aşkı geçirir."

Macado de Assis, ölümden sonra geriye doğru akan aşkın ve zamanın geçişini tarihlemek için, okurlarının eline, rasgele anılar ve gözlemler dolu bir kitap tutuşturur sadece. Onun anılarını sahiplenmek, onun yapıp ettiğini onaylamak ya da onaylamamak, herhangi bir bölümde kitabı bırakmak, dağınık fotoğraf karelerini bir araya getirmek ya da getirmemek okura bağlıdır. Machado okurlarından dostluk bağlılığı bekler.

Brás Cubas'ın Ölüm Sonrası Hatıraları'nın açık ve merkezi izleği aşktır; aşkın doğası, aşkın kalıcılığı, aşkın sönmesi ve şekil değiştirmesi, ortadan yok olduktan sonra aşkın yeniden keşfi, bütün beklentileri aşması. Brás Cubas, geçmişte sevdiği kadınları düşünürken (İspanyol Marcella, kız kardeşi Sabina, ülküleştirdiği Virgilia), onları, "adları ve kişilikleri, sanki sevgimin farklı yanlarıymış gibi" anımsadığını söyler; Machado da okurlardan, "tiyatronun o çok ciddi konusu"nu seyreden seyirciler gibi, sayfanın üzerinde, kendi düşüncelerinin ve tutkularının hayalini tanımalarını bekler.

Bir noktaya kadar, sevdiğimiz her kitap için geçerlidir bu. Ona belli bir uzaklıktan yaklaştığımızı, onun koruyucu örtülerini aralayışını seyrettiğimizi, salondaki rahat koltuğumuzdan, öyküsünün ortaya serilişini gözlediğimizi düşünürüz ve karakterlerin hayatta kalmasının, bizzat öykünün yaşamının ne kadar, okurlar olarak bizim varlığımıza –merakımıza, bir ayrıntıyı anımsama arzumuza ya da herhangi bir şeyin yokluğuna şaşmamıza– bağlı olduğunu unuturuz, bir sözcük keşmekeşinden sevgilinin kişiliğini yaratan şey, sanki bizim aşk gücümüzmüş gibi.

Machado'nun sözcüklerinin beni hangi kitaba götüreceğini henüz bilmiyorum.

Teşekkürler

Günlüğün ilk okuyucuları olan Alice Manguel, Edith Sorel, Susan Swan, Katherine Ashenburg, Marie-Catherine Vacher, Hans Jürgen Balmes, Michèlle Lapautre, Derek Johns, Carmen Criado, Jonathan Galassi, Gena Gorrell, John Sweet ve özellikle Louise Dennys'e teşekkür ederim. Kitabın eşsiz tasarımı için CS Richardson'a çok teşekkürler. Ayrıca Westwood Creative Artists grubuna, her zamanki gibi teşekkür ederim.

Başka türlüsü belirtilmedikçe, kitaptaki bütün çeviriler bana aittir.

A. M.

Yazar, editör, çevirmen ve "profesyonel okur" Alberto Manguel, güncelliğini yitirdiği düşünülen edebiyat eserlerinin bile yaşamımıza ışık tutabileceği düşüncesinden yola çıkarak, en sevdiği kitapları yeniden ziyaret ediyor. Bir yıl boyunca her ay başka bir kitabın rehberliğinde yaşıyor. Sonuçta ortaya çıkan "Okuma Günlüğü," her kitap kurdunun keyifle okuyacağı edebi düşünceler, metin incelemeleri ve gezi yazılarının iç içe geçtiği zarif bir anlatı.

Manguel'in seçtiği on iki kitaplık liste, Türkçede yayınlanmış, çok sevilen eserlerden ve keşfedilmeyi bekleyen klasiklerden oluşuyor:

- *Morel'in Buluşu* – Adolfo Bioy Casares
- *Dr. Moreau'nun Adası* – H. G. Wells
- *Kim* – Rudyard Kipling
- *Mezar Ötesinden Hatıralar* – François-René de Chateaubriand
- *Dörtlerin Simgesi* – Arthur Conan Doyle
- *Gönül Yakınlıkları* – Johann Wolfgang von Goethe
- *Söğütlükte Rüzgâr* – Kenneth Grahame
- *Don Quijote* – Miguel de Cervantes
- *Tatar Çölü* – Dino Buzzati
- *Yastıkname* – Sei Şonagon
- *Yüzeye Çıkış* – Margaret Atwood
- *Brás Cubas'ın Ölüm Sonrası Hatıraları* – Joaquim Maria Machado de Assis

ISBN 978-975-08-1170-4
9 789750 811708
12 TL